

NÉPLIGET
KERTTÖRTÉNETI TUDOMÁNYOS DOKUMENTÁCIÓ

I. KÖTET

Megrendelő:

Budapest Főváros Önkormányzata

Megbízott:

Fekete Albert, okleveles tájépítésmérnök, PhD, DLA
szakértő történeti kertek szakterületen

Hauser Andrea, okleveles tájépítész-kertművész

Sárospataki Máté, okleveles tájépítésmérnök, PhD

Szakértők:

Szikra Éva, okleveles tájépítész mérnök, CSc
szakértő történeti kertek szakterületen

Szabó József, okleveles kertésmérnök
Green Mérnöki Iroda Kft.

Közreműködők:

Auerbach Dóra, Csernyava Lili, Foltin Fanni, Répás János Sándor
tájépítész-kertművész hallgatók

Budapest
2022. november-december

TARTALOMJEGYZÉK

- 1. Előzmények**
- 2. A tanulmány célja, tárgya, aktualitása**
- 3. A vizsgálati terület lehatárolása, alapadatai**
- 4. Kutatástörténet**
 - 4.1. Szöveges források
 - 4.2. Képi források
- 5. A Népliget építéstörténete**
 - 5.1. A kezdetek
 - 5.2. Pecz Ármin terve
 - 5.3. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának megvalósításai
 - 5.4. Klenszky Vilmos és Kulcsár Ferenc tervei
 - 5.5. Ilsemann Keresztély megvalósult terve a Népligetre
 - 5.6. A Népliget területi növekedése: az Újliget
 - 5.7. 1910-1920-as évek
 - 5.8. Ráde Károly terve
 - 5.9. A II. világháborút követő évek
 - 5.10. Az 1950-1970-es évek
 - 5.11. Az 1980-es évektől napjainkig
- 6. A Népliget jelenlegi állapota**
- 7. Kerttörténeti összefoglaló**
- 8. Értékleltár**
- 9. Örökségvédelmi javaslatok a Népliget tájépítészeti helyreállításához**

Forrásjegyzék

Mellékletek jegyzéke

1. Előzmények

A Budapest X. kerületében elhelyezkedő Népliget felújítására – bár a Főváros nagy kiterjedésű zöldfelületei között foglal el kiterjedés szempontjából igen előkelő helyet – évtizedek óta nem került sor. A Népliget 2005 óta alqanyi jogon védett, történeti kertként nyilvántartásba vett közpark. A Népliget része a Hungária körutat szinte egyenletes kiosztásban kísérő nagyvárosi parkok övének (Margitsziget, Városliget, Népliget és a tervezett észak-csepeli park); zöldfelületi, természetvédelmi és kultúrtörténeti, kerttörténeti szempontokból is jelentős értéket képvisel. A Fővárosi Közgyűlés 1706/2021. (11. 24). határozatával fogadta el a Népliget közpark stratégiai tervét, amely a park jelenlegi helyzetét dolgozza fel, és felvázolja a park fő fejlesztési irányait, jövőképét.

Budapest Főváros Önkormányzata a Népliget megújítására 2022. július 31-én tájépitészeti ötletpályázatot írt ki. Az ötletpályázat fő célja a Népliget Stratégiai Tervében foglaltakra alapozva a Népliget közpark értékörző megújítását megalapozó koncepcióterv készítése, a meglévő zöldfelületi, természeti és épített értékek védelmével, a park revitalizációjával, zöldinfrastruktúra elemek fejlesztésével, nívós tájépitészeti fejlesztéssel. A pályázat főbb rész céljai az alábbiak szerint lettek meghatározva:

- a Népliget egészének revitalizációja, rekonstrukciója,
- a zöldfelületek ökológikus megújítása,
- a park fogadótereinek, kapupontjainak fejlesztése, rendezése, új városszerkezeti kapcsolatok kialakítása,
- a Vajda Péter utca forgalomcsillapítása és a park belső úthálózatának korlátozása, parkolóhelyek átalakítása, számuk esetleges csökkentése,
- rekreációs funkcióbővítés, játszóterek fejlesztése, futókör és bicikliút kialakítása, rendezvénytér létrehozása a volt Mutatványos téren.

Jelen kerttörténeti tudományos dokumentáció (KTD) által megfogalmazott javaslatok megvalósításáról a történeti kert (Népliget) területét érintő valamennyi jövőbeli tervezés során gondoskodni szükséges.

2. A tanulmány célja, tárgya, aktualitása

A történeti múlttal rendelkező zöldfelületek rekonstrukciójának, megújításának első lépéseként elengedhetetlen a terület teljes egészével kapcsolatos alapos adattári, levéltári és helyszíni kutatás, melyet az adott területről készülő KTD foglal össze.

A tanulmány aktualitását a Budapest Főváros Önkormányzata által a Népliget megújítására kiírt tájépítészeti ötletpályázat adja. Jelen KTD igyekszik ennek megfelelően felvázolni a park teljes egészének történetét, ami lehetőséget ad a parkkal kapcsolatos megfelelő szakmai alátámasztású programalkotásra, továbbá a Budapest Fővárosi Önkormányzat által kiírt ötletpályázat háttéranyagaként hasznosítható a történeti múltat, épített, természeti és szerkezeti értékeket figyelembe vevő tervek megalkotására.

A KTD elsődleges célja a Népliget kerttörténeti vonatkozású értékelése. Ennek megfelelően a dokumentáció egy stílustörténeti áttekintés, amely bemutatja a park részletes építéstörténetét, kiterjedésének, határainak, térsturktúrájának változását, összefoglalja a park értékeit és ezek kapcsolódását a környezetükhöz. A rendelkezésre álló források nyomán vizsgálja és beazonosítja a dendrológiai és strukturális-térszerkezeti értékeket, nyomon követi a növényállomány változását a különböző időszakokban; vizsgálja a park külső és belső vizuális kapcsolatait, kapcsolódását a környezetéhez és ezeknek változását. A dokumentáció nem foglalkozik azokkal az elemekkel (épületekkel, építményekkel, táji- és természeti értékekkel) amelyek az ötletpályázati kiírásban meghatározott tervezési terület határain kívül helyezkednek el.

3. A vizsgálati terület lehatárolása, alapadatai

Lehatárolás

A tudományos dokumentáció a Népliget Tájépítészeti ötletpályázat pályázati kiírásában¹ meghatározott tervezési terület helyrajzi számaira korlátozódik.

Kiterjedés

A Népliget Budapest legnagyobb közparkja. A Népliget a főváros X. kerületében, a VII. és a IX. kerület határán helyezkedik el. A jelenleg 129 hektáros parkot északnyugatról a Könyves Kálmán körút, délnyugtról az Üllői út, délkeletről a park mellett elhaladó vasútvonal, északkeletről pedig a Kőbányai út mentén álló különböző beépített telkek határolják.

Védettségek

Az Örökségvédelmi Hivatal benyújtott javaslatát a Népliget védetté nyilvánításáról jóváhagyta a kulturális tárca, így 2005-ben a 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet alapján² a Népliget történeti kertként nyilvántartásba vett védett státuszt kapott. A Népliget természeti védettséget nem élvez. Műemléki környezetként védettek a park és a Kőbányai út között álló telkek, kivéve a MOL töltőállomás területét. Műemléki védettséget élvez a parkban álló Oroszlános kút eredeti szoboralakjának töredéke, illetve az Üllői út közelében felépült Víztorony épülete.

Tulajdonviszonyok

A Népligetben a egyes tulajdonú ingatlanok aránya nagyon magas. A 38442/9 helyrajzi számú telkek a Budapest Fővárosi Önkormányzat tulajdona, a 38440/39, 38440/60, 38442/10 és 38442/11 helyrajzi számú telkek vegyes tulajdonban vannak. Ezen kívül a a Népliget határai menti közterületek (38442/4, 38444, 38599/8, 38440/44, 38597/1, 38920/1) és a parkot kettészelő Vajda Péter utca (38442/3 hrsz.) Budapest Főváros Önkormányzatának a tulajdona. A park Keleti oldalán kanyarodó vasúti terület állami tulajdonú, csakúgy, mint a park régóta beépített sportterületei (38442/16, 38442/17, 38442/15, 38440/54) és az azokhoz kapcsolódó szervizutak.

¹ e-TervPÁLYA (oeny.hu)

² <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500014.nkm> látogatási idő: 2022. 11. 25.

4. Kutatástörténet

A Népliget kerttörténeti kutatása archív és kortárs szöveges és kepi források elemzésén, továbbá helyszíni vizsgálatokon alapul. Az alábbiakban bemutatásra kerülnek a kutatás során használt legfontosabb adatforrás-kategóriák. A felhasznált kutatási források jelen KTD "Forrásjegyzék" című fejezetében érhető el.

4.1. Szöveges források

Korábbi kutatások, átfogó publikációk

A Népliget legrészletesebb történeti vizsgálatát Herczegné Székely Anita készítette el³ Pesti László és Tarjányi Ferenc kéziratai alapján. Ez az anyag szolgált megalapozó dokumentációként a Népliget történeti kertté nyilvánításához.

Jelen dokumentáció összeállításához hasznos adalékokkal szolgáltak továbbá egyéb korábbi kutatások is, az alábbiak szerint.

A ligetben található épületek értékelését Bazsó Gábor készítette el. A vizsgálatot, amelyet Dr. Jankovich-Bésán Dénes a Népliget védetté nyilvánítási dokumentációjában idéz⁴ és közread, jelen munkához forrásanyagként felhasználtuk.

Csepely-Knorr Luca átfogóan foglalkozott Budapest közparképítészetével a kiegyezéstől az I. világháborúig kiterjedően.⁵ A munka Népligetről szóló része fontos forrásértékkel bír, számos hivatkozás értékes információkat tartalmaz a Népliget fejlődéstörténetét illetően. Magyar Erzsébet behatóan foglalkozott a 19. század utolsó harmadának és a 20. század első évtizedeinek budapesti közparkjaival.⁶ Munkája a korabeli parkok és zöld-felületek fejlődésének kontextusába helyezve mutatja be a Népligetet, mint a társasági élet színterét. A doktori disszertáció fontos forrásanyag a Népliget korabeli megítélésével, használatával kapcsolatban.

Balázs Bálint "A Népliget története, avagy hogyan lett az új városligetből a főváros legelhanyagoltabb közparkja" című tanulmánya ugyancsak szolgált adalékokkal a park kerttörténetére vonatkozóan⁷.

További Népligetre vonatkozó szakirodalmak ugyancsak felhasználásra kerültek a kutatás során (pl. Szikra Éva szerkesztésében megjelent, "Kertörökségünk - Történeti kertek Magyarországon" című történeti kerteket összefoglaló könyve⁸ vagy K. Hlatky Katalin "Budapesti zöldkalauz" című könyve⁹).

Folyóiratok

Fontos forrásnak számítanak a Népliget létesítéséről, fogadtatásáról, közönségéről és a park állapotáról beszámoló korabeli lapok tudósításai, mint például a "Budapesti Hírlap", "Pesti Napló", "Fővárosi Lapok" vagy a "Vasárnapi Újság". Korabeli kertészeti folyóiratokban is számos cikk vagy hír jelent meg a Népligetről, mint például "A Kert"-ben és a "Kertészeti Lapok"-ban.

³ Herczegné Székely (2003)

⁴ Dr. Jankovich-Bésán (2004)

⁵ Csepely-Knorr (2016) 108-117.

⁶ Magyar (2008)

⁷ Balázs Bálint (szerk.) é.n.

⁸ Szikra (szerk.) (2011)

⁹ K. Hlatky (2001)

Közvéleménykutatások, egyéb írott dokumentumok

A park jelenlegi állapotát is bemutató értékes forrás a Budapest Főváros Önkormányzatának megrendelésére készült Népliget Stratégiai Terve.¹⁰ A háromkötetes dokumentáció a rövid történeti áttekintésen kívül összefoglalja és értékeli a park jelenlegi helyzetét és lehetséges fejlesztési irányait, amelyeknél nagy hangsúlyt helyez a dokumentációban közzétett közvéleménykutatás eredményeire.

A park történetét és különösképpen fejlesztési lehetőségeit három részes cikksorozatban foglalja össze Bardóczi Sándor szerzőtársaival együtt.¹¹ Szintén a park történetét összefoglaló munka Bardóczi Sándor “Népliget 125” című írása.¹²

4.2. Képi források

Katonai térképek

Kerttörténeti szempontból fontos forrásnak számítanak a kartográfiai források, hiszen a park területi, szerkezeti változásai jól nyomon követhetők rajtuk. A térképi források egyik csoportját alkotják a katonai felmérések. A területről 4, különböző időszakban készült katonai felmérés áll rendelkezésre: az I. katonai felmérés 1782-ban,¹³ a II. felmérés 1819-69-ben,¹⁴ a III. felmérés 1869-87-ben,¹⁵ a IV. felmérés pedig 1941-ben¹⁶ készült a területről. A III. katonai felmérésből rendelkezésre áll az 1:2500 léptékű és a 1:75000 léptékű térkép is, melyek különböző parki állapotot ábrázolnak.

Kataszteri térképek és egyéb típusú várostérképek

A katonai felméréseknél fontosabb forrásértékkel bírnak. Több kataszteri térkép is készült a területről. Az első kataszteri felmérés 1867 és 1872 között készült,¹⁷ majd 1878-ban¹⁸ és 1912-ben¹⁹ készült térkép, mely viszonylag jó pontossággal ábrázolja a park úthálózatát. Továbbá az 1918 és 1946 közötti időszakban is készült Budapestről kataszteri térkép.²⁰

Topográfiai térképekből igen sok áll rendelkezésre a Népligetről, illetve a Népliget létesítése előtti állapotokról: 1852-ből,²¹ 1882-ből²², 1952-ből,²³ 1959-ből,²⁴ 1964-ből,²⁵

¹⁰ BFVT Kft. (2021)

¹¹ cikksorozat, első rész: Bardóczi et al (2008.), második rész: Balázs – Bardóczi (2008), harmadik rész: Bardóczi – Gábor – Lendvai (2008)

¹² Bardóczi (2017)

¹³ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

¹⁴ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

¹⁵ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

¹⁶ HIM Térképtár, 5062 2 f

¹⁷ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

¹⁸ BFL XV.16.e.251/23

¹⁹ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

²⁰ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

²¹ BFL XV.16.d.241/17

²² BFL XV.16.e.251/24 (24.)

²³ HIM Térképtár, 1952 L-034-015-C-a

²⁴ HIM Térképtár, 1959 L-034-015-C-a

²⁵ HIM Térképtár, 1964 L-034-015-C-a-002

1975-ből²⁶ és 1991-ből.²⁷ Az első két térkép ezek közül fekete-fehér, kéziratos térkép, míg a későbbiek már színes, nyomtatott térképek.

Közigazgatási célú térképek készültek 1895-ben, 1908-ban, 1937-ben és 1945-ben. Az 1895-ben készült, Budapestet ábrázoló közigazgatási térképsorozat jelentős a Népliget történeti kutatásában, mivel ezen a térképen tűnik fel először a Népliget terve. Szintén ábrázolja már a Népligetet egy 1903-ban készült várostérkép.²⁸ Később, az 1908-ban készült Budapest közigazgatási térképsorozatán²⁹ már látható a Népliget kibővítése is. 1868-ban készült átnézeti térkép Pestről és környékéről,³⁰ ahol a Népliget tervezett elhelyezkedése már megjelenik. 1873-ban készült Pest területéről egy áttekintő szabályozási térkép³¹.

Légifelvételek, ortofotók

A park 20. századi szerkezetét, úthálózatát és növényállományát, illetve ezeknek a változását kiválóan szemléltetik a légifelvételek és az ortofotók. A légifelvételek között készültek nagy felbontású felvételek, melyeken a park állapota részletesen tanulmányozható, és magasabb pontból fényképezett vagy rosszabb időjárási körülmények közt készült felvételek, melyek kevésbé vagy egyáltalán nem hasznosíthatóak a történeti kutatásban. Légifelvételek rendelkezésre állnak a park egyes részeiről 1928-ból,³² a park teljes területéről 1944-ből³³, továbbá 1950-ből,³⁴ 1955-ből,³⁵ és 1958-ból,³⁶ 1962-ből³⁷ és 1987-ből.³⁸ Az 1960-as évekből a Corona műhold felvételei is elérhetőek.³⁹ Ezen kívül a park szinte teljes területéről készültek légifelvételek 1972-ben,⁴⁰ 1977-ben⁴¹ és 1996-ban.⁴² A történeti kutatás során fel lettek használva a Népligetről 2000-ben⁴³ és 2010-ben⁴⁴ készített ortofotók, illetve a jelenlegi állapotot ábrázoló Google Earth felvétel.

²⁶ HIM Térképtár, 1975 L-034-015-C-a

²⁷ HIM Térképtár, 1991 L-034-015-C-a

²⁸ BFL XV.16.e.251/145; FSZEK BT 214; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár G I h 1127; OSZK TM 740

²⁹ BFL XV.16.e.251/37 1-65

³⁰ BFL XV.16.b.221/10a

³¹ BFL XV.16.b.221/33 (1–9); MOL S 74 U No 31 (1–9); KÖH 14050 (1–9)

³² HIM Térképtár, 1928 66505; 66506; 66516.

³³ HIM Térképtár, 1944 5062, 61873.

³⁴ HIM Térképtár, 31134_56-386; 31135_56-386

³⁵ HIM Térképtár, 31174_323-77; 31175_323-78

³⁶ HIM Térképtár, 31212_592-53; 31213_592-54

³⁷ HIM Térképtár, 31227_971-1818; 31227_971-1819; 31227_971-1820; 31227_971-1877; 31227_971-1878; 31227_971-1879; 31271_970-9346; 31272_970-9347; 31273_970-9348; 31277_970-9418; 31278_970-9419; 31279_970-9420

³⁸ HIM Térképtár, 5278-87

³⁹ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

⁴⁰ geoshop.hu, 1972_0028_5085; 1972_0028_5086; 1972_0028_5087; 1972_0028_5088; 1972_0028_5181; 1972_0028_5183; 1972_0028_5184; 1972_0028_5207; letöltési idő: 2022. 07. 28.

⁴¹ geoshop.hu, 1977_0062_6732; 1977_0062_6734; 1977_0062_6735; 1977_0062_6738; 1977_0062_6739.

⁴² geoshop.hu, 1996_0029_0052; 1996_0029_0053; 1996_0029_0114; 1996_0029_0115; 1996_0029_0116; 1996_0029_0118; 1996_0029_0173; 1996_0029_0174; 1996_0029_0175; 1996_0029_0177, letöltési idő: 2022. 08. 22.

⁴³ geoshop.hu, 65-411_o_2010; 65-412_o_2010; letöltési idő: 2022. 08. 22.

⁴⁴ geoshop.hu, 65-411_o_2000; 65-412_o_2000; letöltési idő: 2022. 08. 22.

Tervek, felmérések

A Népliget történeti kutatásának fontos forrásai a parkról készült tervek és felmérések, amelyek a térképekkel és légifelvételekkel összevetve jól dokumentálják a Népliget történeti fejlődését. Pecz Ármin (1820-1896) Budapest Főváros Levéltárában őrzött, Népligetre készített terve⁴⁵ nem valósult meg, ugyanakkor fontos történeti adalék. A Népliget 1890-es évekbeli kialakításáról jelenleg nem ismert tervanyag, ugyanakkor fennmaradt a "Kertészeti Lapok"-ban közölt, Ilsemann Keresztély (1850-1912) által készített terv,⁴⁶ amely a Népliget újligeti részéről készült. Råde Károly (1864-1946) 1928-ban készített terve⁴⁷ elérhető, ha nem is az eredeti terv maradt fenn.

A Mutatványos tér rendezési terve⁴⁸ (32. melléklet) elérhető Budapest Fővárosi Levéltárban. Rendelkezésre álló tervek továbbá egyéb, a 20. században készült fejlesztési tervek, koncepciók, illetve a Centenáriumi parkhoz kapcsolódó tervanyagok a FŐKERT Tervtárában⁴⁹. További forrásadalék a Pesti László által közölt vázlatos térkép⁵⁰ és egy ideálterv⁵¹.

Archív fényképek

A forráskutatásban fontos helyet foglalnak el a fényképek, amelyekből általában sok mindent meg lehet tudni a növényállományról, a park épületeiről, látogatóiról és magáról a parkhasználatról is. A Népligethez kapcsolódó képi forrásanyag azonban - kutatásaink alapján - kevésbé kapcsolódik a park kerttörténetéhez. Az archív fényképek nagyrészt a 20. században a parkban tartott motorversenyekről, illetve autóversenyekről, az Építők sportpályáján tartott díszfelvonulásokról készültek; egy részük a népligeti Sörcsarnokot, illetve a népligeti víztornyot ábrázolja. Ezenkívül csupán néhány fénykép örökíti meg a park egyes részleteit. Fontos viszont, hogy kerttörténeti vonatkozású fényképekre lehet bukkanni a korabeli, 20. századi folyóiratokban, melyek esetenként parki részleteket mutatnak. Kortörténeti dokumentumként a Fortepan⁵² honlapján található vonatkozó fényképeket is áttanulmányoztuk és felhasználtuk.

Archív képeslapok, egyéb nyomtatott források (tájékoztatók, leírások)

A Népligetről készült archív képeslapok leginkább a Nagyvendéglőt és a népligeti szánkó-vasutat ábrázolják. Ezen kívül egy-két képeslap a park egy-egy szobrát vagy részletét ábrázolja. Fontosabb forrásértékkel bírnak azok a képeslapok, melyeken a park növényállománya és sétányai is megjelennek. Az axioart.com nemzetközi műkereskedelmi oldalon listázott tételek között nem egy olyan archív képeslapra lehet bukkanni,⁵³ amelyek nem találhatóak meg az egyéb közgyűjteményekben, internetes portálokon. A

⁴⁵ BFL XV.16.b.226/99

⁴⁶ Ilsemann (1900) 93. p.

⁴⁷ Råde (1928) 281. p.

⁴⁸ BFL XV.17.d.323a/24 - tekercs

⁴⁹ FŐKERT Tervtár, Népliget 1-3. doboz

⁵⁰ n.n. (2011) 143. p.

⁵¹ n.n. (2011) 143. p.

⁵² fortepan.hu

⁵³ Darabanth Aukciósház, Axioart tételszámok: 20096;20252; 20252; 20276; 20293; 20300; 20350; 20409; 20410; 20419; 20419; 20428; 20455; 20472; 20573

műkereskedelmi oldalon a Népligethez kapcsolódó képeslapok a Darabant Aukciósház oldalán lettek meghirdetve.⁵⁴

Az egyéb nyomtatott képi források között kapnak helyet a tájékoztató plakátok, melyek leginkább a gyorsasági motorversenyekről és autóversenyekről adnak hírt.

⁵⁴ A Darabanth Aukciósház felhasználásra engedélyezte az oldalán meghirdetett tételek fényképeit.

5. A Népliget építéstörténete

5.1. A kezdetek

Budapest nagyparkjai kulturális örökségünk részét képezik. Ezek között kiterjedését tekintve legnagyobb a Népliget (1,296,763 m²), amelynek kiemelkedő örökségi értékét – stílustörténeti jellemzői mellett – dendrológiai gyűjteményes kertje, mint a legnagyobb fajtadiverzitású fővárosi park, adja. A közigazgatásilag jelenleg Kőbányához tartozó Népliget helyén valaha *“szélfúttá, gidres-gödrös, művelésre alkalmatlan terület volt, amelyet IV. Béla király 1244-ben Kőbánya részeként Kéwer (Kőér) néven Pest városának adományozott”*.⁵⁵

Az adományt I. Lipót 1703-as kiváltságlevelében is megerősítette, ám Grassalkovich Antal jogot formált Kőbányára, ezért Pest városa – a pereskedést elkerülve – végül pénzen váltotta meg. A Népliget agráralkalmassága alacsony volt, ezért nem parcellázták fel, s így egyben maradt Pest város tulajdonában⁵⁶. Az első térkép, ami a területről készült, az I. katonai felmérés (1782-1785).⁵⁷ Ebben az időben a Népliget területe még Pest városán kívüli, szélső, kies terület (35/2. melléklet).

Az 1800-as években Pest túlnötte városfalait, így azokat lerombolva terjeszkedett tovább a város. Ebben a folyamatban kulcsszerepet játszott a József nádor vezetése alatt álló Városszépítő Bizottmány. József Nádor (1776-1847) saját maga is támogatta a korabeli létező zöldfelületek - a Margit-sziget és a Városliget - fejlesztését. Ugyanebben az időben írt Széchenyi István Budáról és Pestről, mint olyan városokról, melyek modernizálása szükséges, amelyekben rengeteg szálló por és esőzések alkalmával a sár. Ezért is voltak olyan jelentősek ebben az időben a városon belüli zöldterületek, melyekből Andreas Dorffinger 1827-ben 22 kertet sorol fel útikönyvében,⁵⁸ nyilvános közkertként azonban csak a Városligetet említi.⁵⁹

Az 1852-es Pest-Buda-Óbuda és tágabb környékének topográfiai térképén⁶⁰ (1/1. melléklet) a Népliget majdani helyén még csak a környező utak tűnnek fel: az Üllői út vonala (Üllöer Linie), a Kőbányai út (Stenbrucher Strasse), és a későbbi Vajda Péter utca (nincs utcánév feltüntetve) is megjelenik. A II. katonai felmérésen⁶¹ (1819-1869) (36/1. melléklet), ugyanezek a főutak jelennek meg: a fásított Üllői út és a szintén fásított Kőbányai út, illetve a vasút nyomvonala is látható már a térképen.

A reformkorban Józsefváros, Ferencváros és Kőbánya gyáriparának kifejlődése idején homokbánya, majd szeméttelep működött itt. A rohamosan fejlődő város építkezéseihez innen szállították a homokot, a felhagyott bányagödröket pedig építkezési törmelékkel töltötték fel, illetve a területet a lakosság is hulladéklerakónak használta.

Az első lépés a park létrejöttéhez az 1847-ban megalapított Pest-kőbányai liget-rászvénytársaság volt, mely társulás a Városligethez hasonló mulatókert létrehozását tervezte Kőbányán. A társaság 42 hold, a város által átengedett területet kapott. Feszl Frigyes (1821-1884) vendéglőt tervezett a területre. A épület tornácos, kiülő-teraszokkal körbevett, középen fedett épület volt. A középrész felett kilátót alakított ki Feszl. A

⁵⁵ Radó (1993)

⁵⁶ Csepely-Knorr (2016) 109. p.

⁵⁷ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

⁵⁸ Dorffinger (2004)

⁵⁹ Balázs (szerk.) (é. n.) o.n.

⁶⁰ BFL XV.16.d.241/17

⁶¹ Arcanum, <https://maps.arcanum.com/hu>

megépüléséről nincsen adat.⁶² 1855-ben – Tessedik Sámuel (1742-1820), a magyar felvilágosodás korának egyik legjelentősebb képviselője által a Duna-Tisza közén eszközölt akáctelepítései sikere nyomán – a futóhomok megkötése céljából akácfákkal telepítette be a területet a részvénytársaság. S bár az akácos véderdő rövid idő alatt zömében kipusztult a vízhiány miatt, nagy költségráfordítással mégis újrakezdték a fásítást. Ebben az időben ültették a Népliget mindössze hat éve kipusztult legnagyobb törzskörméretű egylevelű akácát, és Budapest legidősebb vasfáját is ekkor telepítették.⁶³ A Népligeti-nagypark kialakításának gondolata a területen elsőként a kiegyezés évében, 1867-ben került szóba a Királyi Szépítő Bizottmánynál, amikor Pest közparkja, a Városliget egyre szűkebbnek bizonyult a növekvő, szabadterén mulatni vágyó tömegek befogadására. Így az 1866-ban megalakult Kültelevi és Ültetvény Bizottmány 100 holdon ültetett facsemetétet, ez az intézkedés a későbbi fásítás és parkosítás alapját képezte. A parkosítás gondolatát Ilenczfalvy Sárkány József (1828-1903) városi tanácsos fogalmazta meg először, javaslatát végül 1868-ban fogadta el a magisztrátus.⁶⁴ A tanácsos emléket a Népligetben egy kő gúlára rögzített rombusz alakú vörösmárvány emléktábla őrzi, a következő felirattal: "A fővárosi hatóság Ilenczfalvy Sárkány József képviselő indítványa folytán ezt az ültetvényt alakította az 1868-dik évben" (3/2. melléklet).

5.2. Pecz Ármin terve

A Népliget első rendezési tervét (28. melléklet) – 100 holdnyi erdő- és parkterületre – 1868-ban Pecz Ármin műkertész, az Orczy-kert főkertésze készítette.⁶⁵

A koncepcióban az új parkterület csereterületként jelenik meg, a Ludovika Akadémia teljes fennhatósága alá került Orczy-kert pótlása gyanánt.

A nagyszabású tervben a park három fő irányból közelíthető meg: délnyugatról, északnyugatról és északkeletről. A széles fogadóterek egy nagyvonalú, rendkívül széles, több sorban fásított, ovális alakban körbefutó alléhoz kapcsolódnak, amely tagolja és osztja a teret.

Pecz Ármin leírása szerint: „*a park közepén szökőkut alkalmaztatik, 20 öl átmérőjű medencével. A szökőkutbol a víz egy mééyebben fekvő, 8800 négyszögöles tóba omlik, melynek közepén sziget van és azon elegáns kioszk. A szigetre diszes rácsos hid vezet. A szökőkuttal átellenben éécsarnok, hangversenyterem. Az éécsarnok előtti térségben zenekarok emelvénye, sátrak üditő italokkal,... szivar árusítással. Továbbá négy nagy csarnok 4000-4000 lélekre számítva, ahova eső ellen bevonulhatnának. A tó közepén halászkunyhó, a parkban gyermekkert, majomszínház, tűzijátéktér.*”⁶⁶

A Pecz leírásában említett négy nagy csarnok a kert négy sarkában áll. A park délkeleti felében álló épületekhez nagyvonalú, félköríves sétányok vezetnek be, míg az északnyugati oldalon álló csarnokokat az ovális körsétányról letérve, közvetlenül lehet megközelíteni.

A terven jól megkülönböztethető az úthálózat hierarchiája. A legszélesebb az ovális allé sétánya, amelyen külön közlekedési sávban haladhatnak a kocsik, a gyalogosok, a lovaglók. A közlekedésre fordított figyelem megnyilvánulása, hogy több épület környezetében is omnibusz megállókat tervezett Pecz.

⁶² Csepely-Knorr (2016) 109. p.

⁶³ Herczegné (2003) 205. p.

⁶⁴ Balázs (szerk.) (é. n.)

⁶⁵ BFL XV.16.b.226/99

⁶⁶ BFL XV.16.b.226/99

Az ovális allén kívül két, jól elkülöníthető szélességben futnak a népkertet feltáró utak. A négy csarnok irányából egy-egy szélesebb sétaút fut és kapcsolódik össze a park középső részén elhelyezett tó környezetében. A park mellett tervbe vették egy mulatókert létesítését is, ahol mutatványosok és egyéb szórakozási lehetőségek álltak volna rendelkezésre.

Pecz nagyszabású terve anyagiak hiányában nem valósult meg, azonban munkájának színvonalát jól tükrözi, hogy Pecz az 1871-es londoni világkiállításon kitüntetésben részesült.⁶⁷ Az anyagiak mellett a meg nem valósulásban közrejátszott, hogy a Közmunkatanács sem volt egységes véleményen a terület további sorsával kapcsolatban. A támogatók véleménytáborában a zöldfelületek létesítését pártolók és a környezetvédelmet a szívükön viselők voltak, míg az ellenzők között a hasznot hajtó, ipari beruházásokat jobban szem előtt tartók voltak.

5.3. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának megvalósításai

A következő lépés a park létrehozásához a Fővárosi Közmunkák Tanácsának megalakulása volt. Az 1870-ben megalakult tanács fontos feladatának tekintette a körutak, a tömegközlekedés, az épületek magasságának meghatározása mellett zöldterületek létrehozását is. *„A fényűzés éppen nem szükséges, csak sok fa s zöld pázsit”* – jelezte a közmunka-tanács alelnökeként Podmaniczky Frigyes (1824-1907) a városfejlesztés egyik fő törekvését, miszerint minden lehetséges helyen közteret, megfogalmazása szerint „népkertet” kell létesíteni a már meglévő parkok átalakításával, illetve újak létesítésével, hogy azok egy zöld övezetet képezzenek a városban. Így a Népliget sorsának további rendezését és a terület parkosítását is a Fővárosi Közmunkák Tanácsa igazgatta. Ennek az akaratnak következményeként Fuchs Emil (1830-1896) városi főkertész vette kezébe az akkor már Népligetnek nevezett terület fásítását. Ebben az időben készült egy átfogó szabályozási terv Pest városáról⁶⁸ (35/1. melléklet). A tervben Pest akkor külső területeinek rendezésére tettek kísérletet. A tervben a Népliget területét felparcellázták, az elképzelést azonban nem követte megvalósulás.

Az esztergomi primási palota kertjét készítő Fuchs Emil uradalmi kertészetekben szerzett kertészeti szakismeretei alapján Városi Kertészetet és Faiskolát létesítettek az egykori szeméttelép és homokbánya helyén. Az 1867-72 között készült kataszteri térképen (1/2. melléklet) már látható egy faiskola kezdeménye, amely az Üllői út mellett helyezkedik el, egyelőre kis területen. A kis területű faiskola mellett városi haszonbérbe adott marhajárás és városi haszonbéres földek voltak, illetve sertéstelep. Ugyanakkor a homokbánya területe is megjelenik a vasút nyomvonala mellett. Az 1878-ban készült kataszteri jellegű térképen (1/3. melléklet) kirajzolódik a Fusch által létesített faiskola a későbbi Népliget délnyugati területén. Az 1882-ben Budapestről készült topográfiai térképsorozaton a faiskolának ugyanez a szerkezete látható (37/1. melléklet).

A liget tervezett fásításához a faiskolában a korszak népszerű fafajai – vadgesztenyék, platánfák, európai hársak, ostorfák, amerikai kőrisek, kaliforniai zöld és fekete juharfák – kaptak helyet, amelyek értékesebb fajokként egészíthették ki a Népliget területén az 1850-es években telepített véderdő megmaradt akácfáit. A közmunkatanács elképzelése

⁶⁷ Csepely-Knorr (2016) 111. p.

⁶⁸ BFL XV.16.b.221/33 (1–9)

szerint a Fuchs alapította faiskolát hozzacsatolva a környező legelőkhöz, szántókhoz megfelelő park alakítható ki.

A környező területek fejlődéséhez kétségkívül hozzájárult a Népliget mellett is elhaladó Üllői út 1889-es kikövezése, továbbá az a tény, hogy a korábban már említett, intézményi használat miatt közjóléti céljaiban mindinkább korlátozott Orczy-kert szerepét átvevő nyilvános park kialakítására erős igény mutatkozott.⁶⁹ Ugyanebben az évben a Fővárosi Tanács elhatározta, hogy az eddig faiskolaként funkcionáló területen és a mellette fekvő legelőn létrehoznak egy új népkertet.

A fejlesztést gyorsította, hogy a Városliget területét a milleniumi előkészületek vették igénybe, így szükségesnek látták egy másik zöldfelület létrehozását, hogy a Városligetet tehermentesíteni tudják. A III. katonai felmérésen (1869-1887) a Népligetben megindult munkálatok kezdeti szakaszát ábrázolja: a park szerkezeti kialakítása már megkezdődött. Látható a díztér kezdeménye, a díztérről induló fő sétány és a Mutatványosok terének kialakítása. A parkot körbejáró sétány kialakítása is elkezdődött.

5.4. Klenszky Vilmos és Kulcsár Ferenc tervei

1890 és 1892 körül Klenszky Vilmos (Wilhelm Klensky, 1829-?)⁷⁰ és Kulcsár Ferenc tervei alapján dolgoztak a Népliget létesítési munkálatain.⁷¹ A munkát nehezítette, hogy az elültetett fák locsolása egyes beszámolók szerint igencsak nehézkes volt, mivel ekkor még nem épült ki vízvezeték a területen, így az első időkben utcaöntöző kocsival oldották meg a szükséges öntözést.⁷²

A kezdeti munka a körülményeket tekintve fáradtságosan haladt, azonban 1892-re elkészült az úthálózat kijelölése, és az új fák telepítése is megtörtént: a ligeti körutak mentén elültették a Fuchs faiskolában nevelkedett platánokat, hársakat, tölgyeket, kőriseket és vadgesztenyéket. A mutatványosok számára kijelölt terület környékén pedig akácokat ültettek. A lombos fák mellett az örökzöldek is megjelentek: 2900 darab fenyőfélét ültettek el. A park jelenlegi legnagyobb fái ebből a korszakból származnak.

A fényesnek nem mondható múltra visszatekintő terület, melyet a parklétesítésre kijelöltek, még ekkor sem nyerte el a közönség tetszését, mint arról a Budapesti Hírlap be is számolt egyik 1892-ben kelt cikkében.⁷³ A szerző jogosan kritizálja a területválasztást, mivel szerinte egy szeméttelap, illetve homokos terület nem alkalmas megfelelő park létrehozására, annál is inkább, mivel már az öntözés is komoly akadályokba ütközik.

Az időszak fejlesztéseihez kapcsolódik a Népliget legelentősebb építészeti emlékének a víztornyoknak a megépítése. 1892-ben kolerajárvány volt Budapesten, a lakosságot tiszta, szűrt vízzel kellett ellátni. Példátlan gyorsasággal építettek víztornyokat a fővárosban. Ekkor épült az 1893-ban üzembe helyezett népligeti víztorony a mai Fiumei (volt Mező Imre) út, az Üllői út, a Könyves Kálmán körút és a Vajda Péter utca által határolt területen (3/1. melléklet). A víztornyot a Budapesti Tisztviselők Házépítő Egyesülete által épített tiszttelap kiszolgálására hozták létre. A víztorony terveit Kájlínger Mihály (1866-1944) gépészmérnök, a Magyar Mérnök és Építész Egylet elnöke, a Fővárosi Vízművek későbbi igazgatója készítette el. A 35 m magasságú építmény téglával burkolt, három

⁶⁹ Herczegné (2003) 205. p.

⁷⁰ Deutsche Biographie - Klensky, Johann Friedrich Wilhelm (deutsche-biographie.de)

⁷¹ Liber (1934) 664. p.

⁷² *** j. v. b. (1892) folyóirat 1. melléklete

⁷³ *** j. v. b. (1892) folyóirat 1. melléklete

szintre tagolódik. A földszint felett egy terasz található. A víztartály falán hat téglakeretezésű körablak van. A gépház a torony déli oldalához kapcsolódik. A létesítmény napi 800-1200 m³ vízhozamot biztosított, öntöttvas csöveit a ligeti utak alá fektették le,⁷⁴ ezek Balázs Bálint Népligetről szóló összefoglalójának megírásakor még működőképesek voltak.⁷⁵ A vízművet az 1950-es években helyezték üzemem kívül.⁷⁶

5.5. Ilseman Keresztély megvalósult terve a Népligetre

Klenszky Vilmos és Kulcsár Ferenc után 1893-ban a főváros új főkertésze, Ilseman Keresztély vette át a Népliget kialakításának munkálatait.⁷⁷ Ilseman az akkoriban divatos, angol tájkerti stílusban építtette át a már 1,035,900 m² területű parkot, amely az Üllői út, Hungária körút, a Simor út (mai Vajda Péter utca) és a vasút által határolt területen helyezkedett el. Tervei szerint a liget egész területét jó minőségű séta- és kocsitakkal, valamint vízvezetékkel látták el, és – a 19. század második felének kertépítészeti stílusának megfelelően – dendrológiai tájkertet (gyűjteményes parkot) hoztak létre 500 különböző lombhullató fa- és cserjefaj alkalmazásával.⁷⁸ Ilseman nem változtatott a domborzaton, így megmaradtak és helyenként még ma is láthatók a természetesen kialakult dombok, s emlékeztetnek a régi, futóhomokos időkre. A Népliget parki kialakítása először Budapest közigazgatási térképsorozatán tűnik fel (1/3. melléklet), majd ezt követően 1903-as, Budapest belterületéről és külterületéről készült térképen, ez az előző térképpel ellentétben jelöli a parkban megépült épületek is.

Ilseman tervének szerkezeti szerkezeti kialakítására jellemző, hogy a liget megépítésekor (1/4, 1/6. melléklet) szervesen kötődött az akkor modernnek számító, újonnan létesült Tisztviselőtelephez: a Héderváry utca tengelyére szervezett, szimmetrikus, neobarokk szerkezeti kialakítású fogadótérre jutottak a sétáló, ha a telep felől közelítették meg a parkot. A fő megközelítési irányon kívül a látogatók mind a négy irányból, összesen 10 bevezető sétányt használhattak a park belseje felé. A parkon belül hierarchizált úthálózatot hoztak létre. A fő megközelítési irányból a széles főtengety vezetett végig, egészen a park határáig. Erre a tengelyre volt felfűzve a neobarokk fogadótér után a Budapesti Nagy Sörccsarnok (az 1/4. mellékleten van először feltüntetve az épület). A Sörccsarnoktól a főtengetyre merőlegesen egy szintén hangsúlyos kereszttengety futott a park két oldalsó vége felé. A Sörccsarnok után a főtengety egy ovális sétányhoz vezetett, amely megszakította a főtengetyt. Az elsőrendű úthálózatához tartozott még a fogadótértől induló, a parkot enyhén hullámozó vonalvezetéssel végigjáró körsétány. A körsétány és az egyenes tengelyek mellett kanyargó, íves vonalvezetésű sétányok tárták fel a parkot. A sétányok igényesen, szőrt burkolattal lettek kialakítva (4/1, 6/1. melléklet).

Főbb szerkezeti elemek

- Díszter

Kardos Árpád (1862 – 1939) író, a magyar díszkertészet és kertészeti szakirodalom fejlesztője, 1908-ban így számolt be a díszter kialakításáról: *“A díszter modern stilben készült. Alakításánál főszerepet a nyesett cserje sövény, az alakított buxusok képezik, fő*

⁷⁴ Dr. Szlávik – Fejér (2008) 51. o.

⁷⁵ Balázs (szerk.) (é. n.) o.n.

⁷⁶ Dr. Szlávik – Fejér (2008) 51. o.

⁷⁷ Liber (1934) 664. p.

⁷⁸ Herczegné (2003) 207. p.

növényanyagát meg Syringa persica vagy persa orgona szolgáltatja, tiszta hófehér, majd meg a kék, illetve lila szín minden változatú virágaival. Az orgona részben sövény alakban, részben pedig koronás fák alakjában van alkalmazva. (...) A díszter Thuja gúláin, gömb szilfa s ákácain, lóbor-alaku eperfáin, japáni papír eperfáin, szép koronájú platánjain, piroslevelű nyírfáin, gindár tölgyein, a sajtós virágú Paulownia fákon kívül a perzsa orgona és a fenyők képezik alkotó növényzetét.”⁷⁹

Kardos beszámolóját támasztják alá a rendelkezésre álló archív fényképek: az egyikén feltűnnek a díszterén kialakított Tuja gúlák (4/1. melléklet), illetve nagy tömegben jelennek meg a képeken virágzó orgonák (4/1, 4/2. melléklet)

Érdekesség, hogy az orgonák a díszter környezetében magas törzsre nevelten is megjelennek. Ilsemann kedvelhette a magas törzsű orgonákat: egy forrás arról számol be, hogy külön körbevezetést tartott a kertészet iránt érdeklődőknek.

Egy másik beszámoló két évvel később megerősíti a díszterről Kardos Árpád által mondottakat. Az 1910-es években Blazsek Ágost volt a Népliget főkertésze, aki részletesebben is leírja a díszter környezetének kinézetét. Tőle tudjuk, hogy a térképeken jelölt díszter valóban 6 táblából állt. A díszterén arabeszk díszítésű parterek voltak, az arabeszket alacsony puszpángból alakították ki, ennek egy kisebb részletét láthatjuk az 5/1. mellékleten. A parterek süllyesztett kialakításúak voltak, lejtős oldalait borostyánnal futtatták be, a partereket 2 m magas tiszafa (*Taxus baccata*) gúlák szegélyezték (összesen 8 db)⁸⁰. Minden bizonnyal ezt a kialakítást ábrázolja az egyik képeslap, ahol a nyírt gúla alakú növények mellett kivehető a parter süllyesztése is (4/1. melléklet). A díszter közelében bókoló aranyfa (*Forsythia suspensa*) és kerti gyöngyvessző (*Spiraea vanhouttei*) díszített. Blazsek is említi a perzsa orgonákat: két nagy csoportot és egy nagy, 4 m átmérőjű szoliter perzsa orgonát. A díszterén állt két-két sor piros és fehér virágú orgonafasor. A gúla alakra nyesett tujákat Blazsek is említi. A díszteret körülültették gömbakácfákkal, illetve a díszterén keresztül vezető utat is evvel szegélyezték. Díszes részlete volt a térnek a 6 db 5 m magas mezei szil, ezeket a beszámoló szerint gúla alakban nyestek. A Nagyvendéglő közelében az egyik parterben bókoló vadalmfácskák voltak, mezei szillel (*Ulmus minor*) és császárfával (*Paulownia tomentosa*) együtt (5/2. melléklet).⁸¹

- Mutatványosok tere

A park legjelentősebb részét képezte a tömegszórakoztatás helyszínéeként a népligeti vurstli. A Népliget megnyitása után még kevés látogatókat szórakoztató mutatványos volt a parkban, ugyanakkor ez a funkció az évek során mind jobban kidomborodott, és az épített környezet meghatározó elemévé vált.

A folyamatban közrejátszottak a Városligetben történő átrendeződések is: a felépült Angolpark, amely egy vidámpark funkcióját töltötte be, mind jobban kiszorította a kisebb mutatványosokat a Városliget területéről. A parkban korábban megtelepült mutatványosok egy része áttelepült az Angolparkba, amely igényesebb, színvonalasabb szórakoztatást kínált a közönségnek. Ennek nyomán megkezdődött a városligeti vurstli hanyatlása, és ezt tovább tetézte az Állatkert 1912-es megnyitása. Az Angolpark nagy vonzó hatása miatt a hagyományos vurstlik ettől kezdve már csak azoknak a szórakozóhelyei, akik nem tudták megfizetni a drágább szórakozási lehetőséget.

⁷⁹ Kardos (1908) 12. p.

⁸⁰ Blazsek (1910) 121. p.

⁸¹ Blazsek (1910) 121-122. p.

A mutatványosok nagyobb számú megtelepedése a Népligetben az 1910-es években kezdődhetett, amikor a városligeti vurstliban 1911-ben egy rendelet szerint kisebb területre és egységes kőházakba kényszerültek. A Népligetben megtelepedő mutatványosok külön egyesületet is alakítottak. A parknak hangsúlyos részét jelölték ki a vurstli színteréről: a főút (főtengelye) a díszterén, a népligeti nagyvendéglőn és a széles fasoron át vezetett a Mutatványosok terére. A Mutatványosok terét egy ovális körsétány határolta. A park megépülte utáni időkben az ovális körsétányon belül kisebb területre használhattak a mutatványosok (31/1. melléklet): kisebb-nagyobb bódéik voltak, ezekből kínálták portékáikat és a szórakozási lehetőségeket a közönségnek (8/1-8/3. melléklet). Magyar Erzsébet kutatásai nyomán kiderül, hogy a Népligetben megtelepedő mutatványosoknak szűkebb lehetőségeik voltak, mint a városligetieknek, ugyanis a város kevesebb ideiglenes parcellát adott bérbe a nyári évadra, mint a Városligetben, hiába fizettek a népligeti mutatványosok jóval alacsonyabb bérleti díjat, mint a városligeti mutatványosok. A park megnyitásakor 1896-ban még csak lövöldés, varieté és hinta működött a Népligetben. 1899-ben a parcellák bérlői között voltak, akik hajóhinta, bábszínház gyorsfényképészet, körhinta, ütőgép és fonográf működtetésére kaptak engedélyt. 1904-ben 14 bérlő kapott engedélyt a működésre. A bábszínház ebben az időben népszerű volt, erről tanúskodik, hogy négy vállalkozó üzemeltetett bábszínházat. emellett gyorsfényképészet, léghinták, körhinta, céllövölde, kávé- és tejszarnok, fonográf, valamint villanygép is volt a szórakozási lehetőségei között. A bérlők cserélődéséből a vállalkozások üzemeltetési nehézségeire következtet Magyar Erzsébet, ugyanakkor megjegyzendő, hogy 1905-ben 8 bérlőből már 6 bérlő 1904-ben is működött a Mutatványos téren.

A parkban otthonra talált mutatványosok közé tartozott Koller Gusztáv, aki 1904-ben kezdte meg a Mutatványosok terén egy néparéna felépítését, és 1905-ben nyitotta meg (9/1. melléklet). A nép szórakoztatására épült aréna olyan népszerű lett, hogy ezután mint cirkuszt emlegették. Az épület faszerkezetű, egyszerű, de igényes, nyitott terű építmény volt.

A különböző mutatványos előadásokat április és október között tartották. A Koller cirkusz a felmerülő anyagi nehézségek és az időszakos látogatottság ellenére a Népligetben hosszú távon megmaradó vállalkozás lett: a két világháború között is fennmaradt, illetve 1945 után is üzemelt még.

- Nagyvendéglő

A díszterén át a főtengely az 1895-ben felépült Budapesti Nagy Sörzsarnokhoz vezetett (1/4. melléklet), amely Nagyvendéglő néven vált a liget jelképévé (6/2, 7/1, 7/2, 27/1, 27/2. melléklet). A fatornyokkal és verandákkal díszített, nyerstéglával kiképzett homlokzatú épület első bérlője Heinzel Mihály volt, majd őt követte 1900-tól Sverteczy Gáspár (7/1. melléklet). 1909-től Róna Gyula lett a bérlő. A bérlőváltások az archív fényképeken is jól nyomon követhetőek (a fényképeken látható cégértáblák segítségével). A vendéglő üzemeltetésének nehézségeit jelzik a gyakori bérlőváltások, ugyanakkor a terület csatornázatlansága is problémákat okozott az ide látogatóknak.

Amíg működött, valóban a Főváros legnagyobb méretű vendéglőjének számított, termeiben, kerthelységeiben 400 vendéget tudtak kiszolgálni, az emeletén tisztai kaszinó működött. Az épületet a II. világháborúban súlyos károk érték, felújítására nem került sor a háború után. A vendéglő később a Kelet-Pesti Vendéglátóipari Vállalat egységévé vált, azonban egyre kevésbé volt látogatott, épülete egyre rosszabb állapotúvá vált. Mindennek

hatására megszüntették a vendéglátói funkciót, és az épületet csak raktárként hasznosították nagyjából három évtizeden át. Később, a 2000-es évek elején katasztrófavédelmi kutyakiképző helynek is használták, mivel az épület megfelelő volt egy katasztrófa sújtotta épület imitálására.

Egyéb új funkcióbővítések

Még az átadás évében, 1896-ban felépült a park területén a Telepi Torna Egylet sporttelepe (9/2, 10/1, 26/1. melléklet), eredetileg a szomszédos, 1895-ben létrejött Tisztviselő-telep lakói hozták létre. A sporttelepet a Tisztviselőtelep Tornaegyesülete a fővárostól 1896-ban bérelte ki 10 évre 20 aranykoronáért. Az itt felállított épület a milleniumi kiállítás tejivócsarnoka volt, amelyet a Városligetből telepítettek át a Népligetbe. A telepen nyáron tenispályákat, télen korcsolyázó-pályát tartottak fenn. Az épületben a sportolni vágyók megpihenhettek, beszélgettek, frissítőket fogyasztottak. Az öltöző- és kiszolgálóhelyiségeknek egy másik épület adott helyet, ez a háború alatt elpusztult.

Ugyancsak 1896-ban helyezték a parkba a terézvárosi templom elől az „Oroszlános kutat” (Kassalik Fidél, 1805) (11/2. melléklet). A kutat díszítő „Női alak fascsall és kígyóval” című homokkő szobor (Bauer Mihály alkotása) 1983-tól, restaurálásától a ligetben látható. A kút 1998-ban visszakerült eredeti helyére, a terézvárosi templom elé, tetejére a nőalak helyett empire stílusú vázát helyeztek. Dunaiszky László műve, a „Halászeány kút” (11/1, 11/3, 24/1. melléklet) a Hal térről került a ligetbe az Erzsébet-híd építése miatt. 1904-1966 között állt a Népligetben, 1985-ben az V. kerületi Kristóf téren állították fel.

A 19. század utolsó éveiben épült a Népligetben a Városi Kertészet igazgatójának lakása. 1909-ben felmerült egy érdekes terv, a Városliget és a Népliget összekapcsolásának gondolata, Devecis Ferenc műszaki tanácsos munkálkodott a terv kidolgozásán. Elképzeléseik szerint a Városligetet a Pékerdőn keresztül kötötték volna össze a Népligettel, mely útvonalon feküdt az akkori lóversenytér is, ahol a terv keretén belül parkot létesítettek volna, és szélein beépítést terveztek.⁸² Ez a tervet elképzelésük szerint megvalósultával „Budapest egyik legszebb sétáló kicsikázó és lovaglólóhelye (lenne), olyan minő kevés van a világon.”⁸³ Hasonló terv fölmerült később 1945-ben is, de akkor sem valósult meg.

Növényállomány

A park kezdeti növényállománya (vagy legalábbis annak legnagyobb része) a főváros által létesített faiskola növényanyagából került ki. Felvetődött akkoriban egy olyan javaslat is, hogy a park területére gyümölcsfákat is ültessenek, azonban ezt a gondolatot végül elvetették.

A beszámolók szerint az 1896-os átadás után még folytak a növénytelepítések, ugyanakkor az 1890-92 között kiültetett fák már terebélyesebbek voltak egy frissen ültetett fa képéhez viszonyítva, és ez kellemes meglepetést okozott a látogatóknak: *“A csenevész apró fáknak semmi nyoma, csupa nagy terebélyes fa áll az utak szélén, a széles utak gondozottak és a pompás virágágyak”*.⁸⁴

⁸² *** (1909) 229-230. p.

⁸³ *** (1909) 229. p.

⁸⁴ BFLV Bn_10_03_1995_4 In: Budapest, 1896. I. Budapesti Negyed 10. (1995): A milleniumi készülődés. Közhasznú építkezések

Ilseman arról számol be 1903-ban, hogy a Népliget kialakításának kezdetekor egy tölgyfa állományban talált egy szomorútölgyet lecsüngő ágakkal, melyet a városligeti köröndön ültetett el. Kardos Árpád 1908-ban a Népliget orgonagyűjteményét dicsérte, mi szerint *“az orgonafajták olyan gazdagon vannak képviselve, hogy szinte különlegesség számba mehet a Népliget orgona-gyűjteménye ...”*.⁸⁵

A Népliget természetes, épületeket és építmények garmadáját nélkülöző kialakításáról több forrás is tanúskodik: *“Míg a Városliget inkább egy modern városark jellegében készült, addig az Üllői úti népliget egy nagy stílusban tartott városerdőnek tekinthető.”*

1906-ban Kardos Árpád így ír a parkról a Vasárnapi Újság hasábjain: *„Annak, aki jó levegőt akar szívni, szép parkalakzatokat, kertészeti és botanikailag érdekes növényeket akar látni, aki szép, nagy kiterjedésű smaragdzöld pázsitban kíván gyönyörködni, annak sokkal érdekesebb kimenni a Népligetbe, mint a Városligetbe (...) Aki tud gyönyörködni a növényekben, a fejlődő fákban, a nyíló virágokban, a zöld fűben és kék égből, annak itt Budapesten jobb és kellemesebb kirándulótér a Népligetnél alig lehet ajánlani. Igaz, annyi mulatóhely, vendéglő, korcsma, kávéház, mutatványos bódé nincsen itt, mint a kedvelt régi Városligetben; de annál több még a szabad természet”*.⁸⁶

A Népliget kialakításánál a tervezési szándék egy gyűjteményes kert létesítése volt, ennek köszönhető a park fajgazdagsága: korábbi adatok szerint 66 féle nyitvatermő és 482 féle lombos fa, továbbá cserje található a parkban, de a többi fővárosi parkhoz képest alacsonyabb az örökzöldek aránya, mivel számukra kedvezőtlenek a termőhelyi viszonyok.⁸⁷

A Népliget működése, fogadtatása

Mivel a Népligetet a Tisztviselőteleptől csak a Táncsics utca választotta el, ezért a telepen lakók könnyűszerrel használatba tudták venni a nagy parkot. A közeli honvédségi és gyalogsági kaszárnyák szintén gondoskodtak a terület látogatottságáról. Ugyanakkor az 1896-os átadási ünnepség nem volt mindent elsöprő hír és esemény a pestiek életében, mivel abban az évben sok közintézmény átadása elhomályosította az újonnan kialakított park hírért. Az újságcikkek vegyesen írtak róla: *„Csendben, minden feltűnés nélkül vagy két hét előtt az új Népligetet hivatalosan is megnyitották(...) Ezren beszélnek róla, de többnyire gunyosan és felkeresni egy sem vállalkozik. Mindenki azt mondja: az új városligetben bizonyára még kicsinyek a fák, árnyékot nem nyújtanak, kedves pihenő helyek nincsenek s azért, hogy néhány bokrot lássunk, bizony nem érdemes kifáradni. (...) Azt hisszük, mindenki kellemesen csalódott, mikor az új ligetet meglátta. (...) Az első gondolat az: nini az új liget szinte szebb, takarosabb mint a régi városliget. Az utak összefutnak a nagy sörcsarnok előtt, majd ismét szétágaznak s pár pillanat alatt eljutunk a hintákhoz, a hol jóféle verkliszó mellett mulatnak az emberek.”*⁸⁸

⁸⁵ Kardos (1906)

⁸⁶ Kardos (1906) 663. p.

⁸⁷ BFVT (2021)

⁸⁸ *** (1896) 4. p.

5.6. A Népliget területi növekedése: az Újliget

A zöldterület-fejlesztés az évek során tovább folytatódott. Már a Népliget átadása utáni években felmerült, hogy a parkot bővítsék a szomszédos északi területtel, és 1901-ben a Fővárosi Közgyűlés már tárgyal is a Népliget kiterjesztéséről a Kőbányai útig.

Márkus József (1852-1915) országgyűlési képviselő, Budapest polgármestere indítványozta, hogy a Vajda Péter utca (korábban Simor utca) és a Kőbányai úti gyárak közötti területet ne építsék be, helyette csatolják a Népligethez. A terv meg is valósult 1901-ben, az új területet Újliget néven a ligethez kapcsolták.⁸⁹

Az eredeti park ekkortól az Óliget nevet viselte. 1900-ban a "Kertészeti Lapok"-ban Ilsemann közöl cikket Budapest nyilvános parkjai címmel, J. néven.⁹⁰ A cikkhez mellékleten megjelenik Ilsemann terve az Újligetről (1/5, 29. melléklet), mely szerint az Óligetet és az Újligetet egy nagy körút köti össze. Írása alapján az Újliget „*jellege inkább erdőszerű*”⁹¹.

A növényanyag elképzelése szerint jórészt hazai növényfajokból fog állni. A terv szociális vonatkozásait mutatja, hogy Ilsemann nagy gondot fordított gyerek-játszóhely kialakítására is.⁹² A terven a park régi és új területeit a közöttük futó Simor utca osztotta két részre. A Simor utcán keresztül egy keskenyebb és egy szélesebb sétány köti össze a két parkrészt egymással. Az Újliget reprezentatív megközelítési pontját a Hungária körút és a Simor utca sarkánál alakította ki Ilsemann, ahol az Újligetbe vezető, historizáló fogadóterré szélesedik ki a bevezető tengely. A Hungária körút és az egykori Kismartoni út kereszteződésénél egy másodlagos, de szintén reprezentatív kör alakú fogadótér jelenik meg. Akárcsak az Óligetben, itt is megfigyelhető az úthálózat hierarchizált kialakítása. Az fő fogadótértől indul ki a parkot feltáró, elsőrendű úthálózat, amely kanyargó vonalvezetéssel járja körbe a parkot. A két fogadótéren kívül még két másik irányból lehetett megközelíteni az Újligetet: a Kismartoni útról és a Simor utcát keresztező, a régi és az új parkrészt összekötő sétány felől. A fősétányhoz keskenyebb, íves vonalvezetésű sétányok csatlakoztak, sűrűbb úthálózatot kialakítva, mint az óligeti részén.

A Népliget vasút felőli részére Ilsemann a helyi és más városi parkok növény szükségletének ellátására nagy kiterjedésű faiskolát tervezett. A faiskola a park többi részétől elkülönül, a park és a faiskola egy ponton csatlakozik egymáshoz: a faiskola főtengelye az Újliget körsétányára vezet ki.

A terven megjelenő növényállomány a szélső területrészekén sűrűbb, a park belső terein ritkásabb. Az útelágazásokat sűrűbb növényállomány veszi körül. A parkrészben a Simor utca (mai Vajda Péter utca) melletti, nagy burkolt területen megjelenik a sportfunkció.

Az 1908-ban készült Budapest közigazgatási térképsorozatán (1/7. melléklet) már megjelenik az Ilsemann tervei alapján megépített Újliget (vö. 1/5, 1/7. melléklet). A Simor utca mellett több tenispályából álló tenisztelepet alakítottak ki.

A Faiskola

Az előző bekezdésben említett 1908-as térképen megjelenik a fővárosi kertészet is, amelyet 1902-1904 között alakítottak ki. A faiskolát fiatal akácövénnyel választották el a

⁸⁹ *** (1901) 92. p.

⁹⁰ Ilsemann (1900) 92-93. p.

⁹¹ Ilsemann (1900) 92. p.

⁹² Ilsemann (1900) 92. p.

parktól és a parki látogatóktól. A telep területe nagyjából 15,5 hektár volt. Fő megközelítési iránya a vasút felől nyílt. A faiskola Ilsemann tervei szerint egy reprezentatív, a faiskola területét lezáró, historizáló stílusú tengellyel kapcsolódott a parkot körbejáró sétányhoz. Üvegházainak száma a kezdeti kettőről rövid idő alatt húszra növekedett.⁹³ Működésének kezdetétől itt természetették a fővárosi kertészet másfél millió kiültetésre szánt növényét, elsősorban sorfákat és cserjéket.

Növényállomány

Kardos Árpád 1908-ban a "Kertészeti Lapok"-ban közölt, a budapesti nagy parkokról írt cikkében⁹⁴ 4 fényképet mellékel a Népliget akkori állapotáról. A 'Központi fasor a Népligetben' képaláírású fénykép (25/2. melléklet) a Népliget Óligeti részében készült, a dísz-térről a Mutatványosok terére vezető fő sétányon (ma Lechner Ödön sétány). Erre utal a sétány szélessége, melyet összevetve az 1908-ban készült kataszteri térképpel (1/7. melléklet), megállapítható, hogy a fénykép készítésének idejében széles, egyenes nyomvonalon futó sétány csak kettő volt, a Mutatványos térre futó, illetve az erre merőleges, Nagyvendéglő mellett futó kereszt sétány. Az 1928-ban készült légifeltvételt megvizsgálva (1/8. melléklet) azonban nem látható a kereszt sétány mentén korábbi fásítás nyoma, így a fénykép a mai Lechner Ödön sétányon kellett, hogy készüljön.

Kardos cikkében közölt másik fényképen (24/1. melléklet) jól látszik az Óligetben a körsétány melletti kétoldali fásítás. Egy másik fényképen a park nyílt ligetes területe látható (24/2. melléklet), az Óligetben a Víztorony közeléből nézve. A park kialakításakor már minden bizonyosan voltak a korábbi fásítások nyomán maradt, erdősültebb területek, erről tanúskodik a 25/1. melléklet.

A 1910-es években a park és a faiskola dinamikus fejlődése révén a Népliget a Városliget valós vetélytársává vált a parkhasználók körében.

5.7. 1910-1920-as évek

Az I. világháború változásokat hozott a park életében: a háború alatt nemcsak a liget területe csökkent, de a fellépő tüzelőanyag-hiány miatt a növényzet is megfogyatkozott, károsodott. Szerencsére a fakivágásoknak főleg a jó tűzifát adó, de dendrológiailag kevésbé értékes akácállomány esett áldozatul.

A parkról ebből a korból három fénykép tanúskodik (12/1, 12/2, 26/2. melléklet). Ezek közül jelentősebb a képeslapként kiadott kép (26/2. melléklet). A fénykép előterében a Népliget egy részlete látható, háttérben a tisztviselőtelepi gimnázium. A gimnázium látványa és szöge, továbbá a növény-állománya alapján a kép a dísztéren készült, a díszter keskeny íves sétányainak valamelyikén. Az 1912-ben készült Budapest kataszteri térképsorozatán látható (38/1. melléklet), hogy a díszter szerkezeti kialakítását megváltoztatták az 1908-ban készült közigazgatási térkép-sorozaton látható (1/7. melléklet) kialakításhoz képest. A keresztben futó, korábban íves utat kiegyenesítették, a díszes parterek formáján is változtattak. A Könyves Kálmán körút felől a dísztéren kialakított, viszonylag keskeny, íves parterrészek a képeslap tanúsága szerint gazdag cserjeszinttel és lombkoronaszinttel rendelkező védősávok voltak. A képen a Könyves Kálmán körút felőli oldalon a cserjék az útra borulnak, a másik oldalon alacsony törzsre

⁹³ Kardos (1906) 663. p.

⁹⁴ Kardos (1908) 8-13. p.

nevelt növényegyedek láthatók. A díszes parterben van egy gúla alakú, nyírt sövénynövény is, mellette nemrég elültetett keskeny, alacsony sövény sor.

Egy 1913-ban készült fényképfelvétel⁹⁵ a park egyik sétányát jeleníti meg: az egyik oldala fiatal egyedekből álló fasorral szegélyezett, a másik oldalán csoportosan ültetett tűlevelűek jelennek meg (12/2. melléklet).

1916-ban az Újliget területén hozták létre a Királydombot, a hagyomány szerint IV. Károly király koronázási dombjának földjéből.

A Tanácsköztársaság ideje alatt nagy játszótereket alakítottak ki a ligetben. A példásan rendben tartott park a világháború körüli években a leromlott közbiztonság miatt kétes elemek búvóhelyévé vált.

Az 1920-as években rendezték a parkban az első motor- és autóversenyeket. Lebonyolításukhoz leaszfaltozták a park addig kavicsos borított útjait, ez volt az egyik nagy lépés a park arculatának megváltozásában. Majd egy bő évtizeddel később, 1936-ban a Népligetben rendezték az első magyar gyorsasági autóversenyt (13/1. melléklet). A verseny a Grand Prix sorozat része volt. A versenypályát az Óliget és az Újliget fő sétányain vezették körbe, és a Simor utcán keresztül kötötték össze a két sétányt egymással. A különböző autós- és motorosversenyek egészen az 1960-as évek végéig hozzátartoztak a liget életéhez (13/2, 13/3. melléklet).

Közbiztonság

A Népliget megépülését követő évtizedekben a közbiztonság érezhetően romlott a parkban, erről több folyóirat is beszámolt. A közbiztonság romlása több okból fakadt: hozzájárult ehhez a park perifériális elhelyezkedése a városi szövetben, nagy kiterjedése, illetve az a tény, hogy nem volt sűrűn beépítve, így sötétedés után ellenőrző tekintetek hiányában szabadon garázdálkodhattak a kétes elemek a park területén: *„Az utóbbi időben létesítettek ugyan a fővárosban is egy nagy kiterjedésű, szép nyilvános kertet, az úgynevezett Népligetet, ahol közlelő is lehet virágokat látni. Oda azonban nem szívesen megy a fővárosi ember, mert eltekintve attól, hogy nagyon messzire kitelepítették, még az a veszedelem is fenyeget, hogy könnyen a 'fübe harap', aki odatéved. Közbiztonság tekintetében ugyanis a Népligetet bátran a bakonyi rengeteghez lehet hasonlítani. A züllött elemek, akik újabban kiszorultak a beépített Városligetből, most a Népligetben ütötték fel tanyájukat és estéknként, de olykor nappal is veszélyeztetik a járókelők életét.”*⁹⁶

A Kültelki és Erdészeti Bizottság is szorgalmazta a rendőri felügyelet szigorítását, mivel szerintük *“(…) a Népliget, különösen a sötétedés beálltával közbiztonság szempontjából tényleg kifogás alá esik (…)”*

Valóban, a hiányos világítás is akadályozta a park esteledés utáni biztonságos látogatását, erről 1927-ben így írnak: *“Különösen a hiányos világítás az, amely miatt a közönség már a délutáni órák végéig kénytelen közbiztonsági okokból elhagyni a Népligetet.”*⁹⁷

A parkban dolgozó, azt fenntartó személyzet viselkedéséről is voltak negatív tapasztalatok: *„(…) bár a liget öntözése ellen nem lehet kifogást tenni. Legfőleg csak azokat az oroszlánszívű parasztfiúkat tehetjük szó tárgyává, akik öntözik a ligetet. Rendesen estefelé öntöznek, amikor a padokat ellepte az üdülők serege. Ilyenkor aztán mindenkit elzavarnak*

⁹⁵ Élet, 1913. 141. p.

⁹⁶ idézi Balázs (szerk, é.n.)

⁹⁷ idézi Balázs (szerk, é.n.)

a helyéről s látható kárörömmel annyira megöntözik a padokat, hogy annyira átnedvednek, mint a cserlében áztatott bőr.”⁹⁸

5.8. Råde Károly terve

A túlhasználat és az elöregedés miatt Råde Károly, a Székesfővárosi Kertészet első igazgatója 1928-ban a korszak kertépítészeti követelményeinek megfelelő, mértani stílusú rekonstrukciós tervet készített⁹⁹ (1/9, 30. melléklet) a Díztér és a Lengyel sétány nevű parkrészekre, ezen kívül a park egyes részleteit is áttervezte. A tervezett változtatásokat öt év alatt (1930-1935 között) végre is hajtották.

Råde rekonstrukciós tervében a park szerkezetét alapvetően megtartotta, csupán kisebb változásokat eszközölt (vö. 1/7, 1/9, 1/10. melléklet). Elsősorban az úthálózatot formálta a korábnál geometrikusabb kompozíció alapján, historizáló modorban. Az Újligetbe vezető fogadórészt legyszerűsítette, és a bevezető reprezentatív tengelyt meghosszabbította. A Mutatványosok terét rendezte, átláthatóbbá tette, és szabályos sorokba osztotta (parcelázta) a bérbe adható területeket.

A használói igényeket is figyelembe véve az Üllői út mentén, a Ferencz József laktanyával szemben új bevezető sétányt hozott létre. Az Újligetet és az Óligetet még egy további, a Simor utcát keresztező sétányszakasszal kötötte össze. A könnyebb megközelíthetőség érdekében az Újligetben korábban megépült tenisztelephez a Simor utca felől bevezető útszakaszt hozott létre. Az újligeti faiskolának a díszes, a parkot és a faiskolát összekötő szakaszát szabályosan kiosztott növényparcellákra cserélte. Az Óligetben a Mutatványosok tere és a vasútvonal közötti parkszakaszra egy sportpályát (stadiont) tervezett.

Az 1912-es kataszteri térképsorozaton látható, hogy a Mutatványosok terének új szerkezeti kialakítást terveztek (31/2. melléklet). Ez a kialakítás köszön vissza a telepről 1929-ben készült új rendezési helyszínrajzon,¹⁰⁰ és ebből képet lehet kapni a Népliget e különleges mulató-helyszínének sokszínűségéről (32. melléklet). A Mutatványosok terét ekkor megnövelték: míg korábban csak az ovális körsétányon belül, a bevezető két tengely mentén telepedtek le a mutatványosok, addig az új helyszínrajz már kibővíti a bérelhető területeket egészen a teret körbefogó körsétányig. A körsétányon belül igyekeztek rendet teremteni, és szabályos utak mentén kijelölni a bérelhető parcellákat (vö. 31/1, 31/2, 32. melléklet).

Ugyanez a törekvés és fejlődés látszik a korabeli légifelvételeken is. Míg az 1928-as légifelvétel¹⁰¹ (1/8. melléklet) többé-kevésbé szabálytalanul helyezkednek el a mutatványosok bódéi, addig az 1944-ben készült légifelvétel¹⁰² (1/11. melléklet) látható az új, szabályos rendben kialakított elhelyezési javaslat.

1929-ben a felkínált mulatságok között volt barlangvasút, cirkusz, műszínpark, dodzsem, 17 körhinta, 9 hajóhinta, 9 céllövölde, 2 bábszínház, 4 vendéglő, szánkóvasút, és Európa második legnagyobb hullámvasútja is itt működött, amely a 'Kárpátoktól egészen az Adriáig' hangzatos nevet viselte.¹⁰³ A hullámvasút a légifelvételek tanúsága szerint nem a Mutatványosok terén helyezkedett el, hanem a Mutatványosok tere előtt, a főtenhelyt

⁹⁸ idézi Balázs (szerk, é.n.)

⁹⁹ Råde (1928) 281. p.

¹⁰⁰ BFL XV.17.d.323a/24 - tekercs

¹⁰¹ HIM 1928 66505; 66506; 66516

¹⁰² HIM 1944 5062, 61873

¹⁰³ BFL XV.17.d.323a/24 - tekercs

fogta közre két oldalról. A mulatni vágyók étkeztetésére is gondoltak a téren, erről a fagyaltárus, cukorkás, tejivó, cukrászda és vendéglő gondoskodott. Az 1940-es években a mutatványosok száma elérte a 100-at.

Råde terve a Népliget korábbi kialakítását kompozíciós és térszerkezeti értelemben jelentősen nem befolyásolta, inkább egyféle kezelési tervként határozható meg, amely kisebb funkcionális átalakításokat eszközölt, a növényállományt gondozta és gazdagította, alapvetően a park állapotának minőségi javítását célozva meg.

1935. március 24-én az Újligetben avatták fel ünnepélyesen az 1848-49-es szabadságharcban és az I. világháborúban a Kárpátokban harcolt lengyel légionisták emlékművét, Pankotai Farkas Béla szobrát. (17/2. melléklet) A Díszter jelenleg is őrzi eredeti kiosztását, növénycsoportjait és jellegzetes, dupla krími hársfasorát. A Tölgyfatér az 1930-as évek tölgyfáinak gyűjteménye, melyeket egy 1880-as kocsányos tölgy köré ültettek. Az újligeti Vadgesztenyekör is túlélte a 20. század változásait.

Növényállomány

A növényállomány alakítását tekintve pontos adatok nem állnak rendelkezésre, de tudjuk, hogy ekkor Råde Károly értékes fajokkal és fajtákkal gazdagította a Népliget cserje- és faállományát. A park növényállományával kapcsolatban különböző számok jelennek meg a különböző forrásokban. 1938-ban adták ki a „Budapest Székesfőváros Kertészete” című kiadványt¹⁰⁴, ebben felsorolják a Népliget területén elhelyezkedő, fővárosi kertészetben nevelt növényeket, összesen 5000 fajt és fajtát. A könyvben egy térképmelléklet is található, amely a Népliget értékes növényeit tünteti fel, szám szerint 282-t. 1982-ben ezekből a növénykülönlegességekből Pesti László közlése szerint 35 volt a helyszínen fellelhető.¹⁰⁵

Ugyanakkor 1930-ban Råde Károly szerint nagyjából 500 különböző fajú és fajtájú lombhullató fa és cserje ékesíti a parkot. Beszámolója szerint ezüstfenyőféleken és fekete-fenyőn kívül más tűlevelű faj nincs számottevően. Ekkor a különleges növények nevét kitéblázták.¹⁰⁶ A 20. században megjelenő újságok rendre a növényállomány sokszínűségét és gyűjteményes jellegét említik és emelik ki a park egyik legnagyobb értékeként. Egy forrás a parkban található tölgyeket és hársakat egyenesen Európa egykor volt legnagyobb tölgy- és hársgyűjteményeként említi: *“A víztorony környékén még látható néhány abból a dendrológiai gyűjteményből, amely a levelek színének megválasztásával, az ágak hajlásával, a fa koronájával hangulati hatásra törekedett: lepényfa, páfrányfenyő, szivarfa, japán ruta, szil... Európa legnagyobb tölgy- és hárs-gyűjteménye volt itt látható.”*¹⁰⁷

A park díszteréről két olyan fénykép készült ebben az időben, amely a faállományt jól szemlélteti. Az egyik felvételen¹⁰⁸ kivehetőek a kúp alakra nyírt növények a sétány mentén elhelyezkedve (14/1. melléklet). A másik fénykép Rapics Rajmund cikkében jelent meg¹⁰⁹ (14/2. melléklet), és ezen jól látszik a gondosan karbantartott díszter egy részlete. A kúp alakúra nyírt keleti tuja (*Platyclus orientalis*) és a lisztes berkenye (*Sorbus aria*) egymást váltogatva jelennek meg. Mellettük alacsony puszpángsövény, a háttérben lombhullató fák láthatók.

¹⁰⁴ Morbitzer – Szilágyi (szerk.) (1938)

¹⁰⁵ Pesti növényállományról 1982

¹⁰⁶ Råde (1930) 203. p.

¹⁰⁷ tölgy és hárs gyűjtemény

¹⁰⁸ Dr. Moesz 1932 355. p.

¹⁰⁹ Rapics 1938 182. p.

Ebben az időben a parkban meglehetősen rendszertelenül zajlottak a parkfejlesztések: az 1930-as években épült a Ganz-MÁVAG Kismartoni úti sporttelepe a Népliget Kőbányai úti sarkánál, mellette lőteret alakítottak ki, ez már megjelenik az 1937-ben készült Budapest közigazgatási térképsorozatán (1/10. melléklet). Szintén láthatók az Óligetben, a vasút, a Simor utca és a Ráde Károly sétány által közrezárt területen az 1932-35 között felépített KISOSZ-pályák és a diákstadion (15/1, 15/2. melléklet) (ma Építők SC sporttelepe). A nagy területre kiterjedő sportfunkció jelentős területeket vont el a parktól. A lelátóval ellátott sportpályát Budapest Székesfőváros közönsége építtette a Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja néven a tanuló ifjúság testnevelésének előmozdítására. A nagy futball és atlétikai pálya tribünjét, mely a harmincas évek modern építészetének kiemelkedő alkotása, Mattyók Aladár és Simkovics Lajos tervezték.

5.9. A II. világháborút követő évek

Az 1940-es évek második felében a park fejlődése negatív pályára állt: fokozatosan vesztett korábbi területéből, egyre több, a parki funkciót zavaró és a park korábbi szerkezeti egységét megbontó létesítmény épült.

1942-ben a Népligethez csatolták a Lippay János parkot, s vele szemben a Szent Kereszt templom körüli kis teret (1979-82-ben a Lippai kert és a Szent kereszt templom kertje a metró-építés felvonulási területeként szolgáltak, de 1982-83-ban helyreállították őket, és a Lippai kert helyére 1998-ban üzemanyagtöltő állomás került). Az egymillió négyzetmétert jóval meghaladó parkterületből ekkor 568 ezer négyzetméter parkosított, a többit sporttelepek, játszóterek és az autóversenyeknek hajdanán helyet adó utak tették ki. A Simor utca mellett azonban ugyanebben az évben készült el az egyik máig meglévő tájsebe a parknak: a Budapesti Elektromos Művek alállomása (1/11. melléklet), amellyel kettévágták az Újliget körútját, a Linné sétányt, amely így új nyomvonalra kényszerült. Az állomást 1946-ban lebontották, majd 1948-ban újjáépítették, és 1965-ben kibővítették.

A II. világháború jelentősen károsította a Népligetet. Az értékes faállomány számos egyede megsérült vagy elpusztult. A Mutatványosok terén álló épületek is jelentős károkat szenvedtek. A háború befejezése után a romok eltakarítása és az ideiglenes parkrendezés három évig tartott.

A Ganz-MÁVAG járműgyár a Népligettel szemben, a Hungária körút túloldalán működött. 1947-től Magyarország előbb jóvátételként, majd kereskedelmi szerződések alapján szállított gőzmozdonyokat a Szovjetunióba. Valószínűleg ehhez kapcsolódóan épült ki ekkor a gyári próbapálya, melyen az újonnan épített járműveket a gyáron kívül, egy hosszabb szakaszon is ki tudták próbálni. A pálya a MÁVAG gyárából a Golgota téren keresztül a Simor utcán át haladt a Népligetbe (16/2. melléklet). A Népligeten belül a Simor utca mentén egyenesen haladt tovább a KISOSZ stadionig. A vonal kiépülte már feltűnik az 1952-es topográfiai térképen (1/13. melléklet). 1952-ben döntöttek az M2 metróvonal megépítéséről, és a metrókocsik teszteléséhez új próbapályát építettek a Népligetben a vasúti töltés oldalában az Üllői út és a Simor utca között (16/1. melléklet). A két próbapályát az Újliget területén kötötték össze. Az új próbapályához kapcsolódóan a Népliget Üllői úti sarkában létesítettek egy kocsiszínt is, ahol az egyes kocsikat tárolták (16/3. melléklet). A kocsik áramellátásáról egy új áramellátó gondoskodott, ezt a korábban

épült Budapesti Elektromos Művek állomása mellé építettek. A próbapályák hossza elérte a 3 km-t.¹¹⁰

1948-ban az 1848-as forradalom évfordulóján helyezték el a parkban a „Centenáris” kovácsoltvas emléket.

1949-ben a Vámház szomszédságában, a Kőbányai út és a Kismartoni utca kereszteződésénél Németh Pál tervei szerint felépült az Egészségház. Az épületet a 1945-50 közötti építészet racionális funkcionalizmusa jellemzi. 1975-ben a híddal hozzá kapcsolódó kétszintes rendelőintézzettel tovább bővítették, újabb területet véve el a ligettől.

A háborút követően a Népliget vendéglátó egységeinek megemelkedett bérleti díja miatti gyakori bérlőváltások sem kedveztek a park megítélésének és látogatottságának. A vurstli is az utolsó éveit élte, és a korábban a park legfőbb vonzerejét jelentő Mutatványos teret végül (1950-ben) az akkori rendszer nyomására felszámolták, de az épületek továbbra is lakottak maradtak. Ráday Mihály „Városvédő beszédek” című könyvében írja, hogy Budapest akkori vezetése tudatosan szüntette meg a Mutatványos teret, hogy ne legyen a Városligetnek konkurenciája. Kemény Henrik világhírű bábszínházát államosították.

A Könyves Kálmán körúton megépülő ÁFOR üzemanyag-töltő állomással újabb területvesztés érte a ligetet. Azonban ennél is jelentősebb veszteség volt, amikor 1950-ben kitelepítették a még Ilseemann Keresztély által létesített, 80 éves múltra visszatekintő, történeti jelentőségű faiskolát. Az 1952-ben készült topográfiai térképen (1/14. melléklet) látszik a kitelepített faiskola helye, az ezt követő, az 1959-es topográfiai térképen (1/14. melléklet) már a helyére épült a Budapesti Sport Egyesület – ma FTC – sporttelepét lehet látni.

1955-ben került a Blaha Lujza térről a Dísz térre Bezerédi Gyula Tinódi Lantos Sebestyén szobra (18/1. melléklet).

5.10. Az 1950-1970-es évek

Csorna Antal és Jancsó Miklós 1956-ban elkészítette a Népliget általános rendezési tervét. Csorna Antal kezdeményezésére a BUVÁTI terve alapján 1960-ban alakították ki az Újligetben a szánkózódombot, 10 000 m³ építési törmelékkel rejtve el alatta (17/1. melléklet).

A domb a Råde-féle kert rendszerébe ékelődött be, az 1964-es topográfiai térképen már jól kirajzolódik a helye, kiterjedése (1/15. melléklet).

1961-ben a Diákstadion területén felállították a 'Kőművesfiú' című szobrot.

1969-ben az Autóközlekedési Tanintézet kezdte meg működését a parkban.

1968-ban újabb funkcióvesztést és a korábbi szórakoztatásra-pihenésre alapuló területhasználat megzavarását élte át a park: az addigra már teljesen lepusztult Mutatványos téri épületeket – a Kemény Bábszínház és a Fővárosi Kertészet Népligeti Kirendeltségének épületét leszámítva – bontásra ítélték.

Az 1960-as évek végén mélyfúrásokat végeztek egy fürdőkombinát létesítéséhez. A fúrások sikeresek voltak, ezen felbuzdulva 1970-71-ben pályázatot írtak ki a Népliget rendezésére, de a tervet végül nem valósították meg.

A '60-as évek fejlesztését követően az 1970-es években a park ismét hanyatlásnak indult, bár a '70-es és '80-as években – a konszolidáció jegyében – pontszerű beavatkozásokkal

¹¹⁰ Fejes Balázs, <https://villamosok.hu/balazs/bpvasut/ipvg/nepliget/index.html> 2022. 10. 10.

és fejlesztésekkel próbálták a Népligetet megtölteni. A felszámolt Mutatványosok terén ekkor is állt még bódék egy része. A Nagyvendéglőt kutyával őrizték ebben az időben, de már csak raktárként üzemelt. Az elhanyagoltság ellenére a parkot sokan látogatták, még úgy is, hogy a park aszfalttal burkolt sétányait előszeretettel használták a tanulóvezetők és a motorosok, sőt versenyautókkal is gyakoroltak a parkban.

Az 1892-es kolera-járvány idején épült víztornyot 1974-75-ben renoválták.

Budapest egyesítésének 100. évfordulójára az Óligetben megépítették az „ország kertjét”, amelyet „Centenárium park”-nak neveztek el (22/1, 22/2. melléklet), amelyet az 1998-as topográfiai térkép ábrázol (2/8. melléklet.) A Centenárium parkot a mai Soó Miksa, Rapaics Rajmund, Feszli Frigyes, Andreánszky Gábor és Ilsemann Keresztély sétányok határolják. A 19 megye egyéni hangulatú kis kertrészét Dr. Krizsán Zoltánné, a BUVÁTI munkatársának terve egységesítette. A 70-es évek kertművészetének érdekes kerttörténeti emléke ez a 4,5 ha területű kertrész, melyet Borsod-Abaúj-Zemplén megye domborműve (21/3. melléklet), Fejér megye oszlopa (21/1. melléklet), Németh János „Göcsej” című domborműve (19/1. melléklet), Bócz Gyula szobra: „Siklósi márvány obeliszk” c. műve (21/2. melléklet), Békés megye ‘Hármas-Körös csobogója (20/2. melléklet), Nógrád megye szökőkútja (20/1. melléklet) és Tolna megye térfala (19/2. melléklet) díszített, valamint változatos növényvilág, illetve az örökzöldek nagyobb aránya jellemezte a területet.

Az ekkorra már zavaros funkciókkal telített park délnyugati szélén, 1977-ben avatták fel a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által üzemeltetett Planetáriumot (tervezte Lux László és Tömöry Tamás, kerttervező: Csorba Vera). Az épület az 1996-os légifelvételen (1/18. melléklet) és az 1998-as topográfiai térképen is jól látszik (1/19. melléklet). A planetárium tudományos ismeretterjesztő feladatokat látott el, a nagyközönséggel ismertette meg a csillagászat rejtelseit. Ugyanitt működött a Lézerszínház, mely lézere előadásairól volt ismert. 2016-ban nagyon nagy mennyiségű eső esett Budapesten, a Planetárium épülete olyan nagy mértékben beázott, hogy biztonsági okokból be kellett zárni. A kármentést követően kinyitott még ugyanebben az évben, de az épület állapota miatt 2017-ben újra bezárt, és rekonstrukció hiányában azóta sem nyitott újra.

Pesti László kezdeményezései

Az Újligetben, a Királydomb és a Vajda Péter utca között az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején Linné kertet létesítettek.¹¹¹ 1978-ban a Fővárosi Kertészeti Vállalat itt helyezte el Karl von Linné emléktábláját, a tudományos növényrendszertan megalapozója halálának 200. évfordulóján.

Pesti Lászlónak, a Fővárosi Kertészeti Vállalat népligeti üzemegységének kertészének a pártfogásával kezdődött el egy kezdeményezés, azzal a céllal, hogy neves emberek tiszteletére emlékfákat ültessenek a parkban. Később Pesti és Tarjányi László feltérképezte a budapesti emlékfákat és emlékkerteket.¹¹² A Népliget területén a különböző egyesületek vagy egyéb szervezetek által ültetett fákat is számbavették, csak úgy, mint a Népligetnek adományozott fákat. Az összeírásban szerepel az 1930-es években Ráde Károly által ültetett vadcitrom (*Poncirus trifoliata*), és ide sorolja az 1890-es években, a Hazslinszky Frigyes és Hell Miksa sétányok környezetében ültetett juharlevelű platánokat (*Platanus x acerifolia*), valamint a Klenszky Vilmos és Kulcsár Ferenc által ültetett fákat is. Kevésbé

¹¹¹ Dr. Berényi (1988) 19. p.

¹¹² Pesti – Tarjányi (2010)

értékes fajok is feltűnnek a felsorolásban, mint a Víztoronynál, a Strázsa Kutyaiskola által ültetett magas kőris (*Fraxinus excelsior*), vagy a Láthatatlan Kiállítás által, ugyanezen a helyen ültetett magas kőris.¹¹³

Ezen kívül Pesti kezdeményezte, hogy a Népliget ekkor még névtelen sétányait jeles magyar botanikusokról nevezzék el, ezzel segítve a tájékozódást a hatalmas parkban. Javaslatait 1987-ben nyújtotta be, ám a névadás problémákba ütközött, legfőképp, mivel ekkor nem volt a Népligetről pontos térkép.¹¹⁴ Később öt sétánynév hivatalosan is elfogadott lett, ezek a következők:

- Kismartoni út, Lengyel sétány, Vajda Péter utca, Mutatványos tér és Ifjúság sétány.
- A többi sétánynév hivatalosan nem lett elfogadva, ezek a következők:
- Andreánszky Gábor (1845-1908) a hazai ősnövénytani kutatás bevezetője,
- Borbás Vince (1844-1905) a Kolozsvári Botanikus Kert igazgatója,
- Boros Ádám (1900-1972) főként a mohakutatásban ért el kiváló eredményeket,
- Degen Árpád (1866- 1934) az Állami Vetőmagvizsgáló igazgatója,
- Domokos János (1904-1978) a kertészeti faismerettan kiváló művelője,
- Feszli Frigyes (1820-1884) műépítész, a Vigadó tervezője,
- Dr. Gecse Albert (1917-2004) a Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény egyik megalapozója,
- Hazslinszky Frigyes (1818-1896) a hazai gombászat egyik megteremtője,
- Hell Miksa (1720-1792) jezsuita, csillagász,
- Ilsemann Keresztély (1850-1912) a 19-20. század fordulóján Budapest főkertésze,
- Karl von Linné (1707-1778) a tudományos növényrendszertan megalapozója,
- Kárpáti Zoltán (1909-1972) a Kertészeti Egyetem professzora,
- Kol Erzsébet (1897-1980) a hó- és jégalgák világszakértője,
- Dr. Köves János (1882-1977) az állatorvos tudományok doktora,
- Lechner Ödön (1845-1914) a magyaros építészeti stílus megteremtője,
- Lippai János (1606-1666) az első magyar kertészeti szakkönyv írója,
- Márkus József (1852-1915) polgármester, az Újliget megalapítója,
- Moesz Gusztáv (1873-1947) a hazai mikrogomba kutatás egyik vezéregyénisége,
- Pecz Ármin (1855-1927) kerttervező,
- Råde Károly (1864-1946) a Székesfőváros Kertészetének igazgatója,
- Dr. Radó Dezső (1922-1997) 22 éven át a Fővárosi Kertészet igazgatója,
- Rapaics Rajmund (1885-1953) botanikus,
- Rerrich Béla (1881-1932) a budapesti Kertészeti Tanintézet igazgatója,
- Schilberszky Károly Ferenc (1863-1935) botanikus,
- Simonkai Lajos (1851-1911) botanikus,
- Dr. Soó Rezső (1903-1980) a fejlődéstörténeti növényrendszertan hazai kidolgozója,
- Trautmann Róbert (1873-1953) botanikus,
- Winterl Jakab József (1793-1809) több fűvészkertet tervezett.

¹¹³ Pesti – Tarjányi (2010) 5-7. p.

¹¹⁴ Dr. Berényi (1988) 19. p.

5.11. Az 1980-es évektől napjainkig

Az 1980-as években számos terv született a park hasznosítására (pl. autóverseny-pálya, kertészeti kiállítás), de a megvalósítások rendre elmaradtak.

Ebben az időszakban több kisebb építkezés is folyt a park területén: 1986-ban a FŐKERT új parkfenntartói bázist hozott létre az addig is általa használt 'Hableány Söröző' helyén. 1987-ben a Planetárium szomszédságában felépült a Jurta Színház (1/19. melléklet), amely különböző rendezvényeknek és kiállításoknak adott helyet (tervező: Szabó Ottó, Koffler Antal, Csernus Ferenc). A vállalkozás azonban rövid idő alatt vakvágányra futott a pénzügyi botrányok következtében, s ezután az épület be is zárt. A rendszerváltás idején a politikai megnyilvánulások egyik színhelyévé vált a színház.

1979-82 közt a metróépítkezés miatt felvonulási terület lett az Üllői úti nagytábla, a Lippay kert és a Schnitzler Erika által tervezett Szent Kereszt templom kertje. 1980-ban adták át a 3-as metró, így a park megközelíthetősége javult, de ez nem hozott lényeges javulást a park állapotában. Az építés okozta károkat 1981-85 között állították helyre. Seregi József KISZ emlékköve kapcsán kapta új elnevezését az új Ifjúsági sétány.

Egy-egy kisebb kezdeményezés törekedett jellegzetes közparki funkciók visszahozatalára és az elnéptelenedett terület élettel megtöltésére. Így 1983-ban „Betérő a 3 tölgyfához” néven újra megnyílt a Nagyvendéglő kerthelyisége, azonban pár év múlva üzemeltetési problémák miatt bezárt. Azóta az épület állapota egyre csak romlott, mára már teljesen romos, pusztulófélben található (23/1. melléklet). Ugyanígy járt az egykor oly híres Kemény Henrik bábszínházának feltámasztási kísérlete is. 1989-ben alapítványi támogatással renoválták a bábszínházat, de a megnyitó előadás egyben az utolsó is volt. Pozitív intézkedés volt a park történetében, hogy 1988-ban kitiltották a gépjárművezető képzést a Népliget területéről,¹¹⁵ majd később a gépjárművezetői vizsgáztatást is megtiltották.

1995-ben a Cédrus táblán felállították a Szt. Rókus kápolna előtt álló díszkutat.

Az 1990-es évek Népligettel kapcsolatos fővárosi és kerületi fejlesztései nem valamilyen nagyvonalú koncepció mentén haladtak, ezért számos korábban is ismert területhasználati konfliktust gerjesztettek. További tervek készültek a terület rendezésére: 1992-ben a BUVÁTI elkészítette a Népliget és környékének részletes rendezési tervét, majd pár évre rá 1994-95-ben a FŐKERT Zrt. a Fővárosi Önkormányzat megbízásából részletes fafelmérést készített a liget teljes területéről. 1997-ben felmerült, hogy a Népliget területén türelmi zónát létesítenek (a X. kerület ezt megakadályozta), 1999-ben a Budapest Főváros Városépítési Tervező Kft. elkészítette Budapest, X. Kőbánya-Népliget és környéke szabályozási tervét és helyi építési szabályzatát; mindezek azonban nem hoztak lényeges pozitív fejlődést a liget életébe.

2000-ben felújították a Könyves Kálmán körút Népliget előtti szakaszát is, ami a park külső sávjának felújításával járt együtt. Szintén ebben az évben készült el a Naprendszer méretarányos tízmilliárdos kicsinyítésű „modellje”.

A 2002-ben elkészült népligeti buszállomásról a Volán-cégek várakozó buszainak egy része a Népliget területén parkol. Hiába tiltották ki a gépjárműforgalmat a parkból, több busz is rendszeresen a park területét veszi igénybe a várakozásra.

2003-ban a Fővárosi Közgyűlés városrendészeti bizottsága szerint szükségessé vált a Népligetben a közbiztonság megerősítése, illetve a szabálytalan parkolások megelőzése. A Fővárosi Közgyűlés környezetvédelmi bizottságának állapotfelmérése szerint a park

¹¹⁵ Dr. Berényi (1988) 19. p.

funkciója nem határozható meg egyértelműen. A parkban lévő játszótérek, sportpályák és utak állapota nem megfelelő, így nem vonzza a környékelieket sem.

2004-ben épült fel a Liget Ház lakópark a Kőbányai út 43. alatt, az egykori Ganz-MÁVAG Sporttelep mellett.

A 2006 augusztusában a fővároson végigsöprő orkán erejű szél a Népliget növényállományát jelentős mértékben károsította. Több mint száz fa kidőlt, és közel ezer fa sérült meg a gyorsfelmérés szerint. A következő veszteség 2011-ben érte a parkot, amikor a hajdan híres Kemény Henrik bábszínház porig égett.

A 2015. július 8-án Kőbányán is átvonuló erős vihar ismét jelentősen károsította a park faállományát. Az erős szél következtében a Népligetben százával dőltek ki a fák és szakadtak le nagy méretű ágak. A FŐKERT Nonprofit Zrt. abban az időszakban a balesetveszély miatt pár hétre teljesen lezárta a parkot a károk felszámolásáig és több száz fa „tűnt el” a területről.

2014-re a Népliget közvetlen szomszédságában elkészült az új FTC stadion (Groupama Aréna), mellette a Telekom Csoport új székháza, 2021-ben pedig a Kézilabda Aréna.

A gazdátlanok tűnő parkban különböző kisebb kezdeményezések alakították az elmúlt években a mikrokörnyezetet. 2016-ban facsemetéket ültettek, amelyek egy-egy gyermek születését jelképezik. A fákat a kőbányai Szervátiusz Jenő Általános Iskola also tagozatos diákjai gondozzák.

Kiemelkedő esemény volt a Népliget történetében, amikor a kulturális tárca jóváhagyta a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal javaslatát, így 2005-ben a 14/2005. (IV. 5.) NKÖM rendelet alapján védett park, történeti kert lett a Népliget. Az indoklás szerint a liget legnagyobb értékét a gondosan és szakszerűen válogatott növényzet adja. A rendeletet 2018-ban módosították, ennek eredményeként a Népliget keleti oldalán fekvő sportterületek védettsége megszűnt.

Ha a Népliget nem is újult meg az utóbbi években, de annak közvetlen környezetében jelenleg is számos beruházás folyik, amelyek gyakorlatilag bekeretezik a park területét: a Kőbányai út menti egykori Északi Járműjavító területén 2020-ban átadásra került az Magyar Állami Operaház új művészeti központja (Eiffel Műhelyház), szomszédságában előkészítés alatt áll a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum. A buszpályaudvar szomszédságában, az egykori Bolyai-laktanya területén épül a 2022-es kézilabda Európa-bajnokság helyszínéül szolgáló multifunkcionális csarnok. Tervezés alatt áll tervezett Déli Körvasút Népligeti vasúti megállóhelye az Üllői út mellett.

Emlékművek, emléktáblák a parkban

Az 1980-as évektől a 2000-es évek elejéig különböző művészeti alkotások, amlékművek lelték otthonra a parkban. Ezeket többnyire elszigetelt kezdeményezések nyomán helyezték ki a parkba, így mellőzték az egységes, koncepciózus tervszerű elhelyezést. Az elhelyezett emlékművek listája a következő:

- Pécsi Norbert Artúr kopjafája (készítette Berky Tibor, 1989),
- Újvárosi Ernő kopjafája (alkotója Madaras Gyula, 1989),
- Csiren Anna kopjafája (alkotója Barabás László, 1989),
- Temesvár vértanúinak emlékműve, 1990,
- Kertészeti emlék, 1995,
- Székelykapu és 22 sportoló szobra az FTC gyakorló pályáján, 1999,
- Naprendszer-bemutató (tervezte Mátyás András, 2000-2001)
- Népligeti szélrózsa (tervezte Bánó Soma, 2001),

- Háromszögelési jel elhelyezése, 2003 (23/2. melléklet),
- a kőbányai kőbányászat emlékhelye, 2004,
- a kőbányai sírköves ipar emlékhelye, 2005.

Ezen kívül 2004-ben építettek egy útborkolat-bemutatót is a park területén.

A Népliget úthálózatának változása

A történeti úthálózat változásának nyomonkövetése elengedhetetlen a jelenlegi állapot értékeléséhez és az örökségvédelmi javaslatok megfogalmazásához.

Az 1782-1785 között készült I. katonai felmérésen (35/2. melléklet) a vizsgált terület Pest külső, beépítetlen részén helyezkedik el.

Az 1852-ben Pest-Buda-Óbuda és tágabb környékéről készült topográfiai térképen (1/1. melléklet) a vizsgált terület még teljesen üres, csak a fásított Üllői út és a későbbi Simor utca jelenik meg. A II. katonai felmérésen (1819-1869.) (36/1. melléklet) már látható a vasút nyomvonala. Az 1868-ban Pest városáról készült átnázeti térképen¹¹⁶ (34/2. melléklet) a terület, mint a "leendő Népker" jelenik meg.

Az 1867-72 között készült kataszteri felmérés (1/2. melléklet) a 'Városi haszonbérbe adott marhajárás' felirat alatt már ábrázolja az Óliget északi részénél a Simor utcához kapcsolódó faiskolát ('Városi faiskola' felirattal, ami a későbbi faiskola kezdeménye vagy, terve lehet), és a faiskolát tagoló, egyszerű úthálózat is látható rajta. Az 1878-ban készült Budapest méter rendszerű, kataszteri jellegű térképén (1/3. melléklet) továbbá a III. katonai felmérés 1:25000 méretarányú változatán ('Stadtische Baumschule', 36/2. melléklet) és a 1882-es topográfiai térképen ('Városi faiskola', 37/1. melléklet) a városi faiskola nagyobb területet foglal el, tovább terjeszkedett a Simor utcától egészen az Üllői útig, délkeleti irányban a későbbi Óliget felét fedi le.

A III. katonai felmérés (1869-1887.) 1:75000 méretarányú térképén (37/2. melléklet) már beazonosíthatók a park kezdeti, építési szakaszának egyes elemei: az úthálózatot tekintve a díszter és a Mutatványosok terének egyes nyomvonalai jelennek meg, egyelőre még kiforratlan formában. Az 1895-ben készült Budapest közigazgatási térképsorozatán (1/4. melléklet) már látható a Népliget tervszerű kialakítását tükröző úthálózat kialakítása, a máig fennmaradt főbb kompozicionális elemekkel (pl. Mutatványosok tere, körút nyomvonala). A Fuchs Emil által létrehozott faiskola eredeti nyomvonalai eltűntek a park kialakításakor: a park főtengelye a Hédervary utcára szerveződött. A faiskolában hosszanti irányban végigfutó két nyomvonal sem egyezik meg a Népligetben kialakított kereszt tengelyekkel.

Az 1895-ben készült térkép és az 1903-ban Budapest belterületéről és külterületének egy részéről készült várostérkép (1/6. melléklet) között csak minimális változások láthatók az Óliget úthálózatában: megépült a Telepi Torna Egylet sporttelepe és a kapcsolódó úthálózat nyomvonala, illetve megszűnt a Szabóky utcához kapcsolódó megközelítési pont, és új összekötő szakasz létesült a park körbejáró fősétánya és a Simor utca között.

Az 1808-as Budapest közigazgatási térképsorozatának térképlapján már megjelenik az Újliget kialakítása és az Újliget északkeleti szélé mellett a Kismartoni út. Az Újliget kialakítása részletesen volt tárgyalva a korábbi fejezetekben, így ezt itt nem részletezzük. 1908 és 1912 között az Óliget díszterét átalakították (38/1. melléklet): a díszteren keresztülfutó utat kiegyenesítették, és a díszter bevezető sétányok szélességét jelentősen megnövelték.

¹¹⁶ BFL XV.16.b.221/10a

Az 1928-ban készült légifelvétel (1/8. melléklet) az első légifényképezéssel készült forrás, melyből több részletet is megtudhatunk az úthálózat változásáról, alakulásáról. Sajnos a légifelvétel csak az Óliget egyik feléről készült. Az egyik szembetűnő tény az úthálózzal kapcsolatban, hogy a Nagyvendéglőtől két irányba futó kereszttenyeg nem volt olyan hangsúlyos, széles, mint ahogy azt az 1908-as térképen feltüntették. Azonban ettől eltekintve, a légifelvételt összehasonlítva a korábbi térképekkel, elmondható, hogy azok viszonylag jó pontossággal készültek. A légifelvételen az Óliget délnyugati felén számos áttaposás is feltűnik, ezek a egyenesen vágtak keresztül a területen. A Nagyvendéglőtől a Telepi Torna Egylet Sporttelepéhez egy új út is vezet. Érdekes továbbá, hogy ekkor a Mutatványosok terét határoló ovális sétány délkeleti negyede kevésbé volt jelentős, a légifelvételen ez a nyomvonal alig látszik. Az 1937-ben készült közigazgatási térképen (1/10. melléklet) Ráde Károly tervének megvalósítása látható, melyről korábban részletesen tárgyaltunk. Az 1944-ben készült légifelveleken (1/11, 1/12. melléklet) az úthálózatban lényegi változás nem történt, viszont az Újligetbe beköltözött Budapesti Elektromos Művek állomása látható a felvételeken. Az 1950-es légifelvételen (39/1. melléklet) számos áttaposás látható a meglévő úthálózat mellett, illetve a faiskola kitelepítésének megkezdése is látható az Újligetben, az 1955-ben készült légifelvételen (39/2. melléklet) a faiskola helyén már a betelepült sportpályák láthatóak.

Az 1958-ban készült légifelvételen számos áttaposás jelenik meg a park Könyves Kálmán körút - Kismartoni út menti részénél. Az 1950-es évektől kezdve a Mutatványosok terének ovális sétánya fokozatosan eltűnik (1/16, 41/1. melléklet), a díszterről induló hangsúlyos tenyeg pedig összeszűkül, jelentéktelenné válik (1/16. melléklet). Az Újliget körbejáró sétányának egy szakasza a Budapesti Elektromos Művek állomásának kibővítésének áldozata lesz (1/15, 40/2. melléklet), így a sétányszakaszt egyenes nyomvonalúra módosítják. A történeti nyomvonalak fenntartás hiányában módosulnak, egyszerűsödnek, illetve elvesztik korábbi nyomszélességüket. A korábbi áttaposásokból új nyomvonalak alakulnak ki. A díszterhez kapcsolódó, Nagyvendéglőt körbefogó út egyik szakasza fokozatosan eltűnik. Ugyanígy eltűnik a Nagyvendéglőtől induló kereszttenyeg déli szakasza (vö. 1/17, 1/19. és 1/12, 41/2. melléklet): az 1987-ben készült légifelvételen mér egyáltalán nem látható a nyomvonal (41/2. melléklet). A Könyves Kálmán körút és az Üllői út sarkától új bevezető tenyegy tervenek a 70-es években a Planetárium és a Jurta Színház megépültével, ugyanekkor az Óligetben megépül a centenáriumi park, a hozzá kapcsolódó, új úthálózzal együtt. A 90-es évekre a nyomvonalak mér jelentősen leegyszerűsödtek, a megmaradt történeti nyomvonalak esetenként keskeny ösvényeké váltak (1/19. melléklet). Ez a folyamat egészen a jelenig tovább folytatódott.

Az úthálózat vizsgálat alapján megállapítható, hogy melyek azok a nyomvonalak, útszakaszok, amelyek a korábbi történeti kialakítás megmaradt nyomvonalai, vagy a korábbi kialakítást tükröző, de mára már enyhén módosult nyomvonalú útszakaszok, és melyek azok a nyomvonalak, amelyek történeti múltra nem vezethetők vissza (2/1-2/3. melléklet)

A történeti úthálózat esetleges maradványainak azonosítása további kutatásokat igényelhet, mindazonáltal a vizsgálat a parkban jelenleg beazonosítható fő útirányokat és útvonalakat tartalmazza; nem tartalmazza azonban minden esetben az áttaposásokkal keletkezett és eltűnőfélben levő útszakaszokat, de ezeknek nincs is kerttörténeti jelentőségük.

Az úthálózat-fejlődés vizsgálata és elemzése során minden egyes térképet, légifelvételt és ortofotót összevetettünk az időben eggyel korábbi és eggyel későbbi forrással – ami az

elemzés folytonosságát biztosítja – és ami alapján világosan megállapíthat, hogy adott korszakhoz mely nyomvonalak eltűnése vagy létesítése kapcsolható. Az öszevetés segít a történeti nyomvonalak és az újabb nyomvonalak beazonosításában, elkülönítésében. Történeti nyomvonalnak számít a vizsgálatban az a nyomvonal is, amely nem pontosan az eredeti nyomvonalon fut, de az úthálózat változásait nyomon követve egyértelműen megállapítható, hogy a korábbi, történeti nyomvonalnak a korrigált, átalakult maradványa. A történeti úthálózatot és az újabb közlekedési nyomvonalakat elkülönítő ábra a 2/1. mellékletben található. A jelenleg meglévő, történeti nyomvonalak az 1937-es közigazgatási térképre rávetítve a 2/2. mellékletben láthatóak. A 2/3. mellékletben ugyanezek a nyomvonalak az 1972-ben készült légifelvételre vannak rávetítve.

Az Óligetben az egyik legértékesebb fennmaradt történeti úthálózati maradvány a Díszter környéke: a Rapics Rajmund sétány, a Hell Miksa sétány díszteri szakasza, a Soó Miksa sétány díszteri szakasza, az Óligetet körbejáró sétány útja, mai elnevezésén a Soó Miksa sétány, a Ráde Károly sétány, a Hazlinszky Frigyes sétány és a Hell Miksa sétány. Az úthálózat ezen szakaszai kialakításuktól kezdve megőrizték eredeti formájukat, méreteiket, nem mentek át lényeges változáson az évtizedek folyamán, ma is az eredeti tervezői elképzelést mutatják. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a díszter bevezető egyenes sétányszakaszai, melyek korábban a félköríves sétányig futottak (Rapics Rajmund sétány), jelenleg csak a Soó Miksa sétányig vezetnek. A díszter úthálózatához kapcsolódik a történeti múltra visszavezethető Feszl Frigyes sétány, amely a Nagyvendéglőt balról kerüli meg.

Szintén jelentős történeti értékkel bír az Óliget majdnem teljes hosszában megmaradt főtengelye, mely korábban keresztülvezetett a Mutatványosok terén, mai nevén Lechner Ödön sétány. Míg korábban a sétány szélessége nagyjából hasonló volt, mint a díszter és a körbejáró sétány szélessége, addig az évtizedek múlásával ez a nyomvonal összeszűkült.

Az úthálózat másik történeti eleme a Mutatványos tér megmaradt félköríve. A Mutatványos tér elnevezésű útszakasz, annak ellenére, hogy egy rövidebb részén a nyomvonal a történeti állapothoz képest a növényállomány fejlődése hatása miatt kis mértékben változott. A Domonkos János sétány, mely keresztülvezet a korábbi Mutatványos téren, szintén az eredeti kialakítás megmaradt szakasza, ugyanakkor a nyomvonala és szélessége nem egyezik meg a korábbi, történeti állapottal: a Mutatványos téren keresztülvezető szakasz szélessége sokkal keskenyebb, és nem egyenes vonalon fut, mint korábban. Jelentős értékű továbbá az Andreánszky Gábor sétány, amely a Nagyvendéglőtől induló korábbi kereszttengely megmaradt északkeleti szakasza, és az Ilsemann Keresztély sétány, amely az Andreánszky Gábor sétányt keresztezi. Az utóbbi sétány nyomvonala is egyszerűsödött és változott a történeti állapothoz képest, ugyanakkor egyértelműen a korábbi kialakítás mai, megváltozott útjaként értelmezhető. Az Óligetben felépült sporttelep mellett elhaladó, majdnem egyenes nyomvonal jelenleg is megtalálható Moesz Gusztáv sétány néven. A Winterl Jakab József sétány nagy része a Ráde Károly által tervezett új nyomvonal mai maradványa.

Az Óligetben a következő sétányok nem bírnak történeti értékkel, mivel kialakulásuk későbbre tehető: a Ráde Károly sétány FTC stadion melletti útszakasza, a Pecz Ármin sétány, a Simonkai Lajos sétány, a Planetáriumot megkerülő útszakaszok, a korábbi Jurta színházhoz (mai Cinema Hall) vezető útszakaszok, az Ifjúsági sétány teljes szakasza, a Simonkai Lajos sétány, a Gombócz Endre sétány, a Rerrich Béla sétány, és a Domonkos János sétány és a Ráde Károly sétány közötti, Mutatványos tér elnevezésű útszakasz nagy része. A Centenárium park úthálózata az 1970-es években készült kertészeti tervek

alapján, ennek a korszaknak értékkel bíró alkotása, ugyanakkor mára a nyomvonalak nagy része eltűnt, illetve történeti múltra ennek a területnek az úthálózata nem vezethető vissza.

Az Újligetben a parkba bevezető rész szintén megtartotta történeti kialakítását: a parkba bevezető szakasza a Lengyel sétánynak az eredeti nyomvonalon fut. A Lengyel légionisták emlékműve előtt keresztülfutó Boros Ádám sétány keskenyebb, mint a történeti kialakításkor volt, de az eredeti nyomvonalon fut. Kiemelkedő értékkel bír az Újligetben végigfutó körsétány, melynek legnagyobb része ma is az eredeti nyomvonalon fut: mai elnevezésén a Kárpáti Zoltán sétány, a Dr. Köves János sétány és a Karl von Linné sétány szakasza. Szintén a történeti úthálózat mai nyomvonala a Degen Árpád sétány teljes szakasza és a Traumann Róbert sétány. A Kol Erzsébet sétány egyik szakasza nagyjából megfeleltethető a történeti úthálózatnak, a Kárpáti Zoltán sétányhoz csatlakozó vége először az 1937-es kataszteri térképen tűnik fel.

A sétány másik fele, a Trautmann Róbert sétány és a Karl von Linné sétány közötti szakasz egyik része már korábban is a történeti úthálózat része volt, másik része pedig az 1944-ben készült légifelvételen tűnik föl először. Mai nyomvonala a legtöbb történeti értékkel bíró útszakaszhoz hasonlóan keskenyebb, mint a történeti kialakításkor volt. A Vajda Péter utcából a tenispályához bevezető névtelen útszakasz is a korábbi úthálózat maradványának felel meg.

Nem rendelkezik történeti értékkel az Újligetben a Degen Árpád sétány és a Lengyel sétány közötti összekötő útszakasz, a Lengyel sétány Degen Árpád sétánytól kezdődő szakasza és a Karl von Linné sétány egyenes szakasza.

Az úthálózat funkcionalitásához hozzátartozik a burkolatok anyaga, minősége. Az archív leírásokban nem esik szó a burkolt felületek anyaghasználatáról, de a régi fényképek vizsgálata rámutat arra, hogy a kezdeti időszakban a fő közlekedési felületek murvaburkolatúak. Ezt mutatják a 4/1 és 4/2-es mellékletek (1913-ból) és ezt tanúsítja a központi fasor 1908-as fénylépfelvétele is (25/2-es melléklet), amelyen a fák szabadon állnak a murvaburkolatban. A későbbi időszakokban a funkcióbővítések illetve a technikai fejlődés következtében ez fokozatosan átalakul. Így az 1930-as évek közepén, amikor az autóversenyzés megjelent a parkban¹¹⁷, és annak egyik fontos és vonzó eseményévé vált a későbbiekben, a futamoknak helyet adó körsétány aszfalt burkolatot kapott (48/1, 48/2 és 48/3 mellékletek)

Az úttest aszfaltburkolata a későbbiekben is megmarad, ám az 1949-es illetve az 1960-as évek elején készült fotók arról árulkodnak, hogy az útpályát kétoldalt követő gyalogosjárdák továbbra murvaburkolattal rendelkeznek; a képeken jól láthatóan megjelennek a murvaburkolatba telepített fasorok is (lásd 49/1, 49/2 és 49/3 mellékletek). A II világháborút követő évtizedekben, de főként az 1970-es, 1980-as években, a Népligetben tervezett számos, kevésbé startégiai jelentőségű, inkább pontszerű, alkalmi beavatkozások során számos egyéb – a park jellegéhez és történeti karakteréhez kevésbé köthető, gyakran minőségileg is kifogásolható – burkolattípus jelenik meg.

A Népliget növényállományának, térszerkezetének változása

A Népliget növényállomány alakulását – amely a térszerkezetet, átlátásokat, borítottságot alapvetően meghatározta - a kezdetektől napjainkig a 2/4 – 2/10. mellékletek szemléltetik. Az állományfejlődés-tanulmány jól mutatja a növényborítottság alakulását, továbbá azt is,

¹¹⁷ az első Magyar Nagydíjra (autóverseny) a Népligetben került sor, 1936. június 21-én

hogymely parkterületeken volt eredetileg is növényzet. A történeti térképek növényállomány vizsgálata segít beazonosítani azokat a parkrészeket, amelyek kompozíciós megfontolásból a kezdetektől fogva növényborítottsággal bírtak, és azokat, amelyek később – többnyire spontán beerdősülés folytán – jelent meg a növényzet. A lombkorona borítás napjainkra az eredeti borítottság duplájára nőtt, s ez a sűrűsödési folyamat az évtizedek során a történeti térszerkezet eltűnéséhez vezetett.

A Népligettel kapcsolatos egyéb tervek, kezdeményezések, elképzelések

A park fejlődéstörténete során több olyan megvalósult kezdeményezésről vagy tervi szinten megrekedt elképzelésről, stratégiáról és szabályozási javaslatról is tudunk, amelyek a Népliget fejlődését voltak hivatottak segíteni különböző korszakokban.

1969-ben a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat (BVTV) ideiglenes kertészeti rendezési tervet készített.¹¹⁸ 1974-ben a Népliget délnyugati sarkától induló, a Planetárium és a Jurta Színház között haladó, új feltáró útvonalat tervezett (Ifjúsági sétány).¹¹⁹

Ugyanebben az évben a BVTV beruházási programjavaslatot is készített a Népliget területére.¹²⁰ A programjavaslatban sok új funkció szerepel: új játszótér, pihenőpark, játszókert ródlidommbal, felnőtteknek szóló játékkert és sportkert. Az Óliget legnagyobb részét külterjes kezelésre ajánlották, amelyet strandként lehetne a későbbiekben hasznosítani. A program-javaslat sportterületéről ekkor kertrendezési terv is készült.

A parkról 1990-ben készített a BVTV környezetvédelmi és környezetfejlesztési tanulmánytervet¹²¹ (34. melléklet). A tervben a díszterén egynyári bemutatót terveztek, a Centenárium park területén pedig élő bemutató kapott helyet, ezen kívül endemikus taxonbemutató, örökzöld bemutató és egy csónakázó tó melletti sziklakert is szerepelt a tervükben. Három szállodát és egy lovasiskolát is terveztek a park különböző pontjain.

1993-ban a BUVÁTI készített egy beépítési-kertészeti-közlekedési javaslatot.¹²²

A FŐKERT Nonprofit Zrt. a 90-es években két szakaszban végzett dendrológiai felmérést a parkban: 1994-ben és 1995-ben.¹²³ Az 1995-ben végzett felmérés összesen 4272 db fát azonosított.¹²⁴

2007-ben a FŐKERT Nonprofit Zrt. megrendelésére készült közvélemény-kutatás a budapesti nagy parkok használatáról és társadalmi megítéléséről.¹²⁵ A közvélemény-kutatás eredményeit Gergely Andrea, Kincses Péter, Gábor Péter, Bardóczi Sándor cikkben foglalta össze és értékelte.

2008-ban készült egy "Népliget indító beruházás előzetes akcióterületi terv" című munka,¹²⁶ amelyben felvázolták a park legégetőbb problémáit, és egy revitalizációs térstruktúra vázlatot is közöltek.

2017-ben készült el Kőbánya Integrált Településfejlesztési Stratégiájának a felülvizsgálata.¹²⁷ A stratégiában komplex zöldterületi fejlesztés van megfogalmazva.¹²⁸

¹¹⁸ FŐKERT Tervtár Népliget 1. doboz

¹¹⁹ FŐKERT Tervtár Népliget 2. doboz

¹²⁰ FŐKERT Tervtár Népliget 2. doboz

¹²¹ FŐKERT Tervtár Népliget 1. doboz

¹²² FŐKERT Tervtár Népliget 2. doboz

¹²³ FŐKERT Tervtár, Népliget 1. doboz

¹²⁴ FŐKERT (1995) o.n.

¹²⁵ Főkert (2007)

¹²⁶ Főkert Tervezési Stúdió Kft. - Zöldfácska Kft. (2008)

¹²⁷ BFVT Kft. - PR Kft. (2017)

¹²⁸ BFVT Kft. - PR Kft. (2017) 29. p.

A Népliget fejlesztési koncepciójának kialakításához 2021-ben Budapest Főváros Önkormányzata háromkötetes stratégiai tervet fogadott el¹²⁹, mely feldolgozza a park jelenlegi állapotát, értékeli a lehetséges fejlesztési irányokat, és javaslatokat ad a teljes parkterülettel kapcsolatban.

A stratégiai tervhez kapcsolódóan készült egy közvélemény-kutatás, melyet a Népliget Stratégiai Tervének III. kötete dolgoz fel. A közvélemény-kutatás a parkkal kapcsolatos vélemények, parkhasználati szokások és pereférált fejlesztési irányok feltárására szolgált. A kérdőívet online lehetett kitölteni 2020. december 10. és 2021. január 31. között, az összes kitöltő 3850 fő volt.¹³⁰

¹²⁹ BFVT Kft. (2021)

¹³⁰ BFVT Kft. (2021) III. kötet, 5. p.

6. A Népliget jelenlegi állapota

A Főváros településszövetén belül a Népliget Budapest átmeneti zónájában található. Jelentős zöldfelületi szerepét támasztja alá, hogy a Hungária körút menti parkok övében is az egyik legnagyobb kiterjedésű zöldfelülete a városnak, a budapesti zöldfelületi rendszer meghatározó eleme.

A története során számos és változatos rekreációs lehetőséget biztosító Népliget – bár nagy része korlátlan közhasználatú városi parkként funkcionál – mára kevés aktív kikapcsolódási, és szórakozási lehetőséget nyújt, a sportfunkciók többsége térítés ellenében vehető igénybe. A terület keleti oldalát elfoglaló sporttelepek és, a parkba ékelődő tenispályák, valamint a közparkban kialakított fitnessz kert nyújtanak sportolási lehetőséget. A parkban működő egyedüli kulturális funkció, a Planetárium, néhány éve bezárt. Az egykori Jurta Színház épületében korábban évekig működő Liget Club&Bar 2020 nyarán (a pandémiás helyzet következtében) bezárt, jelenleg a Cinema Hall rendezvényeinek ad helyet e mellett iroda és raktározás funkciókkal bír. Az egykori, népszerű vurstli helyszíne, a Mutatványos tér funkció nélkül, elvadult állapotban található, a tér egy részét a FŐKERT Nonprofit Zrt. fenntartói telephelye foglalja el.

A Népliget jelenleg fejlesztések és szakszerű, nagy anyagi ráfordítást igénylő kezelések hiányában egy elhanyagolt park képét mutatja. Ez lehet egyik oka annak is, hogy a Népliget jelenleg Budapest legrosszabb közbiztonságú parkjai között van számon tartva. Közbiztonság szempontjából legkritikusabbak a belső, nehezen átlátható, sűrűn benőtt parkrészek.

A Főváros által készített Népliget Fejlesztési Stratégia című dokumentum szerint - online kérdőív alapján a 2020. december - 2021. január közötti időszakban - a Népligetet a természeti környezetben való kikapcsolódás, pihenés céljából látogatják elsősorban a környékbeli lakosok, továbbá a kutyasétáltatás és a sportolás is hangsúlyosan jelentkezik meg a látogatás céljai között. A válaszadók szerint szükség lenne mind a növényállomány, mind a parkberendezések (illemhelyek, közvilágítás stb.) megújítására, fejlesztésére és új közösségi rekreációs funkciók telepítésére.

Bár a park jó városszerkezeti pozícióval és közlekedési kapcsolatokkal bír, a park településszerkezeti kapcsolatai nem megfelelőek, nem tölti be jelenleg a komplex városi park szerepét. Szomszédságában számos terület átalakulása, rehabilitációja vagy megújulása megvalósult, illetve valósul meg, ami kedvező hatással lehet a park megítélésre, látogatottságára.

Térszerkezet

A park térszerkezete örökségvédelmi érték, a kerttörténeti és térkompozíciós kvalitások egyik legszembetűnőbb mércéje. A térszerkezet szempontjából az úthálózatok illetve a térhatárolóként is működő, vizuális zárást biztosító felületek és tömegek (főként a közép- és magas növényzet) a legfontosabb meghatározó elemei a Népligetnek. A park térszerkezetére – a történeti úthálózat megőrzése mellett – a vizuális kapcsolatok és a hierarchia hiánya valamint a rossz térszerkezeti és növényborítottsági arányok jellemzőek, amelyek nagy mértékben a növényállomány zabolátlan fejlődésére vezethetők vissza.

A park magas lombkorona borítottsága mellett a cserjeszint is jelentős méretű, áthatolhatatlan és átláthatatlan bozótosok formájában van jelen, olyan vizuális fizikális gátat képezve, amely gyökereiben megváltoztatta a park térszerkezetét. A történeti térképeken, terveken és archív fotókon érzékelhető, nyitott gyepfelületek és tisztások

egymásba fűződő, nagyvonalú szabadtér-rendszere parkban már alig-alig érhető tetten. A nagy kiterjedésű városi közparkokra igen jellemző ligetes, nyílt területek, teresedések – amelyek a felmérések alapján nagy vonzerővel bírnak a parklátogatók számára a Népliget többi pontjához képest – csak helyel-közzel találhatók.

Az egykori látványkapcsolatok egyáltalán nem, vagy csak részben működnek a parkban. Mindezek ellenére, a Népliget térszerkezete őrzi a 20 század első éveinek – az Ilsemann által formált, majd később Rade által jóváhagyott, megerősített – historizáló stílusjegyeit, amelyek komoly örökségvédelmi értékkel bírnak.

Úthálózat, közlekedőfelületek burkolatai, környezetarchitektúra elemek

A történeti kutatásból megállapítható, hogy a jelenlegi úthálózat jó része történeti nyomvonalon vagy a történeti nyomvonal közelében fut. Ugyanakkor a nyomszélességek a legtöbb útvonalon nem egyeznek meg a korábbi állapotokkal: olykor keskeny ösvények és kitaposott utak jelzik az egykori történeti úthálózat nyomát. Az óligeti és az újligeti körsétányok leghosszabb szakaszainak nyomvonala - az 1930-as években történt leaszfaltozásukat követően - a később már nem változott, ezért ezek a sétányok az eredeti történeti nyomvonalat ma is hűen őrzik. Ugyanakkor az autóversenyezés miatti aszfaltozás a közparki funkcióhoz mérten túlzóan széles; korábbi (eredeti) állapotukban ezek a sétányok keskenyebbek voltak.

A park összterületének kb. 10%-át adják a burkolt felületek, nagyjából fele-fele arányban kavicsos és szilárd burkolatok, amelyek nagyon vegyes képet mutatnak mind a burkolatok típusát, mind azok állapotát tekintve.

A burkolatok közül az aszfalt burkolat a legjellemzőbb a parkban. Megjelenik még a kulékavics az Óliget díszterének környezetében, és betonlap burkolattal, beton térkövel is találkozhatunk. Ezen kívül több nyomvonal kitaposott földúton halad. A burkolt felületek állapota többnyire rossz, az utak nyomvonala és szélessége is felülvizsgálatra szorul. A park környezet-architektúra elemei, a berendezési tárgyak (padok, hulladékgyűjtők, kandeláberetek) döntő részben elavultak, elhasználódtak, cseréjük szükséges.

Növényállomány

A növényállomány legmeghatározóbb része a fásszárú állomány. A park mai faállományára vonatkozó adatokat jelen KTD-hez a Megbízó szolgáltatatta. Ezt az adatszolgáltatást egészítettük ki a BP Fatár applikációban fellelhető egyéb adatokkal, illetve saját helyszíni vizsgálatok során begyűjtött adatokkal.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Népliget faállományának leghangsúlyosabb kompozíciós, szerkezeti és látványelemei ma is a fasorok, amelyek egyben kiemelten védendő kerttörténeti és természeti értékek. A fasorok az utak mentén helyezkednek el, a növényzet szempontjából uralkodó képi elemek. A fasorok többsége idős fákból áll, legöregebb egyedeit még a II. világháború előtti időkben telepítették. Átlagos életkoruk 60-80 év, de 100 évnél idősebb példányok is előfordulnak. Ezek eszmei értéke is jelentős, ugyanis jelenlétükkel kézzelfoghatóvá teszik az idő múlását. A Népliget jelentősebb, a park karakterét markánsan meghatározó fasorai stílustörténetileg értékes fajokból állnak és örökségvédelmi értékkel bírnak. A fasorok kialakításánál használt jellemzőbb, tömegesen használt fafajok a következők: platán (*Platanus x acerifolia*), kislevelű hárs (*Tilia cordata*), közönséges vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*), nyugati ostorfa (*Celtis occidentalis*), japánakác (*Sophora japonica*), fehér akác (*Robinia pseudacacia*), fehér nyár (*Populus alba*), szürke nyár (*Populus canescens*), ezüsthárs (*Tilia tomentosa*).

A Népliget több mint 11000 egyedből álló teljes faállományának térbeli elhelyezkedését és fajtaminőségi felosztását a 42. melléklet ábrázolja. A mellékletben színessel jelzett fák a legelterjedtebb invazív fajokhoz tartoznak, míg a zöldek egyértelműen az értékes (a kiemelkedően értékestől a mérsékeltén értékesig) egyedeket jelölik.

A lombkorona borítottságot, a faállomány mennyiségi változását és a fasztruktúra alakulását az állapotértékeléséhez légifotók alapján is vizsgáltuk (2/8-2/11 mellékletek). A Népliget borítottsága sokat változott a 20-21. századok folyamán, ami a történeti értékű térszerkezetre, látványkapcsolatokra, a növényállomány összetételére és a terület zöldfelületi intenzitására is hatással van. Jelenleg a park közparki részét több mint 80%-ban növényzet borítja, így lombkorona borítottsága a városi közparkokra jellemző borítottsági arányt messze meghaladja, annak legalább másfélszerese.

A faállomány korösszetétele és egészségügyi helyzete alapján kiegyensúlyozottnak mondható, hiszen mind a három fa-korcsoport megtalálható a területen. Így a fiatal, a kifejtett korú (felnőtt) és az idős egyedek száma közel egyforma mennyiségű. Fiatalnak nevezünk a fákat 20 éves korig. Általában ennyi idő telik el, amíg a fák a teljes méretű lombjukat kifejlesztik. Felnőtt korú fáknak tekintjük a 21-50 év közötti fákat. Ebben az időszakban teljesítenek a fák ökológiai és esztétikai értelemben is a legjobban. Idős fának az 51 évnél idősebb, tehát az 1970 előtt ültetett fákat nevezük (a gyors növekedésű fajok nagy része ezt a kort meg sem éri). Ebben a korban a fáknak több figyelemre és ápolásra van szükségük. A Népligetben az idős fák a becsült faállomány 35 %-át teszik ki. Ez nagyjából arányosnak számít, közelít az optimálishoz, üzemeltetési szempontból előnyös. Az idős fák törzsátmérője általában meghaladja az 50 cm-t.

A matuzsálem korúnak számító faegyedek száma – melyek törzsátmérője 1 m magasságban mérve meghaladja a 100 cm-t – néhány tucatra tehető.

A faállomány faj- és fajtaösszetételét és gazdagsága jelenti a park egyik legnagyobb jelenlegi értékét, ami már a kezdetekben felvállalt dendrológiai jellegre vezethető vissza. A „gyűjteményes kert”-i eszme teszi a Népligetet a legnagyobb növényfajta-diverzitású parkká a fővárosi közparkok sorában.

A Népligetben az értékesnek számító fafajok és faegyedek becsült száma és aránya (az őshonos, vagy stílustörténeti szempontból is meghatározó egzóta fajokról van szó) a teljes faállomány jelentős részét teszi ki. (43. melléklet) A kiemelkedően értékesnek ítélt faegyedek aránya (amelyek nem inváziós, koros faj képviselői, becsült életkoruk meghaladja a 40 évet, egészségesek vagy megfelelő ápolással jó egészségügyi állapotra hozhatók illetőleg kulturális örökségvédelem vagy természetvédelem által számon tartott faegyedek) eléri a 17%-ot, míg a meghatározóan értékes faegyedeké a 23%-ost és az értékes faegyedeké a 9%-ot, ami összességében a teljes faállomány felét teszi ki.

A Népliget Fejlesztési Stratégiája szerint 66 féle nyitvatermő és 482 féle lombos fa, továbbá cserje található a parkban. A nagy fafaj-szám szerencsére magas biodiverzitást is jelez. Az előzetes becslések alapján Népligetben a lombos faegyedek a teljes faállomány mintegy 87%-át, míg az örökzöld példányok a faállomány 13%-át teszik ki. A többi fővárosi parkhoz képest alacsonyabb az örökzöldek aránya, mivel számukra kedvezőtlenek a termőhelyi viszonyok.

Az invazív fajok elterjedése nagy méreteket öltött az utóbbi évtizedekben, elérve a teljes faállomány 34%-át.¹³¹ Az invazív fajok térbeli elhelyezkedését a Népligetben az 44. melléklet mutatja. Ezek jelentős arányát a *Celtis occidentalis* és a *Robinia pseudacacia*

¹³¹ BFVT Kft (2021)

egyedei teszi ki. A nyugati ostorfa és a fehér akác helyzete a Népligetben különleges, némileg ellentmondásos. Bár ezek a fajok sok esetben spontán módon, a beerdősült parkrészekben jelentek meg (képviseelve ezekben a faállomány lényeges hányadát), sok esetben a jelentős, történeti úthálózat mentén telepített fasorokban vagy facsoportokban is megjelennek, hozzájárulva a térszerkezet formálásához. A (346/2008. (XII. 30.) Korm. rendelet és 61/2017. (XII. 21.) FM rendelet mindkét fajt az "Inváziós, élőhelyet jelentősen átalakító faj egyede, gyomfa" kategóriába sorolja.

Mint tudjuk, a területet eredetileg 1855-ben futóhomok megkötése céljából, akácokkal telepítették be a mai Népliget egy részét. Ezek közül, utolsó mohikánként, vagy inkább már csak csonkként, de egy még az utóbbi évekig is megtalálható volt a parkban. Ez az egyébként különleges fajt, az úgynevezett egylevelű akácot képviselő egyed még a 21. századot is megélte. Törzskörméretét a 2010-es évek elején 440 cm-nek mérték. A Könyves Kálmán körút mentén, a Planetárium előtti Hell Miksa sétányon található öreg fa törzsét dróthálóval is körbetekerték, kiüregesedett belseje is ki lett töltve. 2015-ben, a korábban már hivatkozott nagy nyári viharban, letört az utolsó élő ága is. Mára csak emléktábla emlékeztet erre az öreg akácra, maga a fa már nem látható.

A fehér akácot – mint a területre jellemző történeti fafajt – jelenleg is több mint 1500 különböző korú példány képviseli a Népligetben. Az Óligetben, a Népliget legrégebben fásított részén, nagyjából a mai Hell Miksa, Rapaics Rajmund és az Ifjúsági sétány közti területen több helyen is találkozhatunk matuzsálem korú, 80 cm-es törzsméretű meghaladó akácokkal: ezek, ha nem is az első, 1855-ös fásításból maradtak, de csak néhány évtizeddel lehetnek fiatalabbak, valószínűleg az 1870-es évek telepítése óta nőnek a homokbuckákon.

Az elöregedő, balesetveszélyessé váló faállomány megújítása folyamatos, de rendszertelen, mivel a faültetések elsősorban a máshol kivágott egyedek pótlását szolgálják. Jellemzőek továbbá az 'ad hoc' jellegű (egyéni, civil kezdeményezésű) telepítések (pl. Mutatványosok terén „Országos Fatestvér Program” új fasora). A korábbi faültetések többször figyelmen kívül hagyták a történeti jellegzetességeket: az adott tábla vagy fasor fajösszetételét, és a térkompozícióban valamint parkhasználatban is fontos szerepet betöltő tisztások beerdősülésének kockázatát rejtik. A homokos, rossz termőhelyi adottságú parkrészekben a korábban már említett akácfa állomány jelentősen és agresszívan terjed (pl. Mutatványosok tere), sűrű, bozótos állományokat eredményezve, de egyéb gyomfajok térhódítása is megfigyelhető a periférikusabb, alulhasznált területeken. Mindezek hatására a park történeti szerkezete „elmosódik”, a fasorok, tisztások egyre kevésbé érvényesülnek.

7. Kerttörténeti összefoglaló

Összefoglalva a Népliget kerttörténeti fejlődését, megállapítható, hogy a park - a sok évtizedes elhanyagoltság ellenére is - több kerttörténeti stílus nyomait őrzi, de a 20. század elején kialakult historizáló stílusjegyek mind főútvanalainak nyomvonalában, mind térszerkezetében dominálnak. A Népliget tervszerű parkosítása a 19. század második felében kezdődött meg és a század utolsó évtizedében tárgyiasult. A Népliget kezdetektől fogva a főváros rekreációs igényeit akarta kielégíteni, a Városliget zöldterületi túlhasználatát igyekezett kiváltani. A Népliget építései az „új Városligetnek” nevezték a korabeli lapok. A park virágkorát a Millenniumtól a II. világháborúig tartó időszakban élte: a Nagyvendéglő, a Mutatványos téri Vurstli, a játszó-és sportterületek, valamint az időnként megrendezett autó- és motorversenyek nagy tömegeket vonzottak a Népligetbe. Balázs Bálint és Bardóczy Sándor szerzőpáros szerint a népligeti park első sikerének titka, hogy összekapcsolódott a Tisztviselőteleppel, illetve később alacsonyabb státuszú közönsége számára tett elérhetővé olyan szolgáltatásokat és szórakozási lehetőségeket, amelyeket korábban a Városligetben, Budapest elismert közparkjában, csak a tehetősebbek engedhettek meg maguknak. A II. világháború után a Népliget fejlődéstörténetében egy lefelé ívelő pályát mutató időszak kezdődött el. A rendszerideológia és a koncepciót nélkülöző fejlesztések a park területének fokozatos csökkenését és a történeti kerttől idegen funkciók elszaporodását eredményezték. A Népliget a 20. század második felére teljesen elvesztette vonzerejét és jó hírét. Az utóbbi évtizedek során parkkal szemben kialakult, egyre erősödő negatív látogatói megítélés máig érvényes.

Jelentősebb kerttörténeti korszakok és alkotók

A park szerkezetét, kialakítását alapvetően Ilsemann Keresztély formálta az 1890-es években, aki Klenszky Vilmos és Kulcsár Ferenc elképzeléseit teljesítette ki. Ilsemann tervezői és kivitelezői (mint főkertész) munkássága határozta meg azt a koncepciót és alapszerkezetet, amelyet néhány évtizeddel később, az 1920-as évek végén Ráde Károly - lényeges változtatások nélkül - tovább formált és fejlesztett. A koncepció helytállóságát támasztja alá az is, hogy az még az 1960-as évek eltérő kezelői ideológiája, használói igényei és fejlesztései ellenére is felismerhetően megmaradt. A Népliget jelentősége kerttörténeti szempontból kiemelkedő, amit 2005-ben alanyi jogon szerzett műemléki védettsége is bizonyít. Budapest életében történetileg betöltött szerepe, illetve mérete is kiemeli a Főváros zöldfelületeinek sorából.

Kiterjedés, területváltozások

A Népliget kiterjedése az évtizedek során több ízben is változott: a kezdeti óligeti terület az 1900-as évek elején bővült ki az Újligettel. A további évtizedek során fokozatosan épült be az Újliget és a Kőbányai út közötti, nem parkosított sáv, ami meggátolta a Népliget kiterjesztését a Kőbányai útig. A Népliget területére beköltözött – a közpark használatától részben idegen és zavaró – új funkciók rendre csökkentették a park közcélú zöldfelületeit: először a KISOK stadion épült meg, majd a Budapesti Elektromos Művek állomása került a Simor utca mellé. A fővárosi kertészet faiskolájának helyére beköltözött Budapesti Sport Egyesület ugyancsak jelentős területet vett el a Népligettől, valamint a Kőbányai út mentén megépült Taraliget lakópark is kiszakított egy kisebb területet a parkból.

A park szerkezete kezdetektől fogva két részre tagolódik: az óligeti részre és az újligeti részre. Ezt a tagolódást erősíti és hangsúlyozza ki napjainkban a Vajda Péter utca erős gépjárműforgalma, amely a két parkrészt fizikailag is elválasztja egymástól.

Térstruktúra, úthálózat

A 19/20 század fordulóján készült Budapest térképeken már megjelenő óligeti parkszerkezet képezi a jelenlegi parki struktúra alapját is (1/4, 1/6, 1/7 mellékletek). Az eredeti Ilsemann-féle kialakításhoz képest Ráde Károly két világháború között készített terve (1/9 melléklet) csupán néhány kisebb változtatást javasolt, amelyek jelentősebb koncepcionális vagy szerkezeti átalakítást nem jelentettek. Az Óliget úthálózatának és ezáltal szerkezetének jelentősebb mértékű változása a II. világháború után kezdődött, bizonyos parkfunkciók megszüntetésével, új épületek és új funkciók beköltöztetésével, a belső úthálózat egyszerűsítésével, új és korábbi közlekedési nyomvonalak összevonásával. Mindemellett napjainkra is számos lényeges szerkezeti elemet és történeti útvonalat őriz a Népliget, amelyek közül a legjelentősebb a díszter úthálózata és a parkot körútszerűen övező széles, fasorral szegélyezett sétány.

A Népliget újligeti része hasonlóképpen hosszú évtizedekig – gyakorlatilag napjainkig – megőrizte Ilsemann Keresztély tervezői elképzeléseinek jelentős részét, amelyet Ráde is szinte érintetlenül átemelt 1928-as tervébe. Az egyetlen lényeges úthálózati és egyben térszerkezeti változást az Ilsemann által megálmodott állapotokhoz képest a Budapesti Elektromos Művek 1940-es években épített, majd a későbbi évtizedekben kibővített alállomása okozta, amely kettévágta az Újliget eredeti körútját, amely így új nyomvonalra kényszerült. Ezt a változást erősítette az 1950-es években a Budapesti Sport Egyesület beköltözése a parkba, illetve néhány új funkció és szerkezeti elem megjelenése (sportpálya, játszótér és szánkózódomb).

Mindezen hatások ellenére az Újligetben is nagy jelentőséggel bírnak a máig megmaradt történeti nyomvonalak, melyek közül a legjelentősebb a bevezető tengely úthálózati kialakítása és a parkrészt körbejáró sétány történeti nyomvonalon haladó része.

Növényállomány

A Népliget faállománya több adottsága miatt is különleges. A város sűrűn beépített részén, nagy, korlátozott forgalmú, zöld sziget, szintezett növényállománnyal, különböző élőhely típusokkal, magas zöldfelületi intenzitással. Ugyanakkor kerttörténeti, stilisztikai szempontból is sajátos és értékes. Nehéz a Népligetnél alkalmasabb területet találni Budapesten arra, hogy a megszokott várostűrési szempontok mellett figyelembe vegyünk a kertészeti, a városépítési hagyományokat, szempontokat is, amelyek közterületen nehezebben megvalósíthatók.

A Népligetet már megépülte után, mint növényállomány szempontjából nagy fajgazdagsággal büszkélkedő parkot emlegették a kortársak. A park kialakításakor nagy fajdiverzitással rendelkezett, erről a későbbi évtizedekben is elismerően szóltak. Ráde Károly 500 különböző lombhullató fa- és cserjefajt említ. Ugyanakkor a légifelvételek arról is tanúskodnak, hogy feltehetően a területen korábban ültetett akácok és az ezt követően létrehozott faiskola maradványai jelen voltak az Óligetben, és ez képezte az újonnan ültetett fák mellett a park kezdeti növényállományát, mely látható még az 1930-as években is. Ebből kifolyólag az Óliget kezdetben is sűrűbb lombkoronaborítottsággal rendelkezett, erdősebb terület volt, mint a később megépült Újliget. Az Újliget

növényállományának elrendezése jobban tükrözte a korban divatos tájképi-historizáló stílus formajegyeit, több nyílt gyepfelület volt ezen a parkrészen, mint az Óligetben.

Az 1930-as években híres volt a Népliget hárs- és tölgyfagyűjteménye, azonban a II. világháború megritkította a gyűjteményt. Hírmondóként maradtak a kezdeti korszakból a Tölgyfa téren található 100-120 éves kocsányos tölgyóriások.

A Népliget arculatát, karakterét és térszerkezetét már a kezdetektől fogva meghatározták a fasorok, amelyek a park markáns kompozíciós elemei voltak és maradtak napjainkig. Az Óliget dísztere és az Óliget széles körsétánya is fásított volt, csakúgy, mint a Mutatványos térre vezető tengely (Lechner Ödön sétány). A belső úthálózatok fásítása ugyanakkor nem volt jellemző még az 1970-es években sem. Az Óligethez hasonlóan az Újligetben is a reprezentatív díszter és a körbejáró sétány volt fásított.

A Népliget fasorai állományukat tekintve, stílustörténetileg értékes, megőrzendő fajokból állnak. Itt különleges jelentőségűek a fasorok jellemzői kapcsán korábban már meghatározott fasorok és fafajok (pl. *Platanus x hispanica*, *Aesculus hippocastanum*, *Tilia cordata*). Ezek többségének értéke egyértelműen a történetiségből adódik, hiszen bizonyos fajok – dendrológiai szempontból – nem képviselnek különlegességeket (pl. *Acer sp.*), sőt némelyikük özönnövényként, invazív fajként van nyilvántartva (pl. *Robinia pseudacacia*).

A növényállomány előregedése a területen az 1980-90-es évektől kezdődött. A esztétikai, kertművészeti szempontokat szem előtt tartó, szakszerű és folyamatos fenntartás (ritkítés) hiányában a park jelenleg nagyon nagy arányban erdősült, így értékei, látványai, értékes növényegyedei nem tudnak kellőképpen érvényesülni.

Pesti László 1983-ban kézzel készített egy térképet a Népligetben található emlékművekről, melyen feltüntette a parkban található különlegesebb növényeket is,¹³² amelyek között a következő különlegesebb fafajok szerepelnek: *Gymnocladus dioicus*, *Ginkgo biloba*, *Cercis siliquastrum*, *Crixa japonica*, *Fagus sylvatica*, *Fagus sylvatica 'Asplenifolia'*, *Castanea sativa*, *Quercus lyrata*, *Quercus robur 'Contorta'*, *Parrotia persica*, *Gleditsia triachantos*, *Acer pseudoplatanus 'Purpurascens'*, *Sorbus dacica*, *Acer platanoides 'Drummondii'*, *Salix purpurea*, *Alnus glutinosa*, *Magnolia kobus*, *Ptelea trifoliata 'Aurea'*, *Sorbus torminalis*, *Platanus orientalis*, *Quercus cerris*, *Ostrya carpinifolia*, *Aesculus carnea*, *Catalpa bignonioides*, *Liriodendron tulipifera*, *Maclura pomifera*, *Juglans nigra*, *Caragana arborescens 'Pendula'*, *Sophora japonica 'Pendula'*. A felsorolt fákat nagyrészt Pesti László kezdeményezésére ültették el a parkban, tiszteletfákként.¹³³

A jelenlegi fás állományban a spontán megjelenésű és gyorsan terjedő fa- és cserjefajok térhódítása jelentős mértékű; az invazív fajok aránya magas, elérve a faállomány 34%-át. Ugyanakkor az értékes fajok a park faállományának hozzávetőlegesen felét alkotják, ráadásul ezek közül a kiemelkedően értékes fajok aránya 17%.

Az értékes faállomány jó része kezelésre szorul, általánosságban a faegyedek hozzávetőlegesen egyharmada pedig rövid-vagy középtávon lecsereplendő a rossz egészségügyi, illetve balesetveszélyes állapota, vagy tájidegen (invazív) jellege miatt.

A növényzet gazdagsága és biodiverzitása nem csak az eredeti gyűjteményes kerti eszményre vezethető vissza. Az extenzív parkfenntartás és a használaton kívül eső nagyobb méretű parkrészek ökológiailag értékesek, spontán vegetációs fejlődésük természetvédelmi szempontból értékes élőhelyeket hozott létre. Ugyanakkor a gyenge minőségű

¹³² FŐKERT Tervtár Népliget 1. doboz

¹³³ Pesti –Tarjányi (2010) 5-7. p.

talajadottságok – az eredetileg is homokos talaj, amelyre az 1960-as években több helyen is jelentős mennyiségű építési törmelékot deponáltak (50/1 és 50/2 mellékletek) – számos fafaj telepítését megakadályozta, kedvezőtlen életfeltételeket teremtve azok számára. Pozitívumai ellenére a Népliget sosem találta meg funkcióját a város szövetében, nem alakult ki sajátos, egyedi arculata, hangulata. A park extenzív fenntartása az évek során egyre elvadultabb állapotokhoz, spontán növényburjánzáshoz vezetett, ami kedvező élőhelyi körülményeket teremtett számos értékes növény és állatfaj megtelepedéséhez. Kiemelkedő a terület rovar- és madárvilága, a területen őshonos, védett lágyszárúak is találhatóak. A Népliget védett hagymás növényeinek élőhelyét illetve a park madárvédelmi területeit az 45. melléklet mutatja be. A mellékleten a védett zónákon kívül jelöltük azokat a többnyire invazív növényfajokkal fedett parkterületeket, amelyek megtisztítása és örökségvédelmi rehabilitációja nem vezet természetvédelmi konfliktusokhoz, de segít helyreállítani a jellemző, szellősebb történeti térszerkezetet.

A Népliget látogatói köre, megítélése az évek során

Bár a Népliget Budapest legnagyobb kiterjedésű közparkja, látogatói és használói megítélése az utóbbi évek felmérései alapján¹³⁴ elmarad a konkurens Városligettel vagy Margit-szigettel szemben. Alacsony látogatottsága részben a parkfenntartás, részben a parkfunkciók hiányosságainak köszönhető. Ez az alulhasználat azonban nem újkeletű. Radó Dezső is egyetért azzal, hogy a Népliget soha nem volt olyan kiépített, sok funkcióval csábító, mint a Városliget, vagy mint a Margit-sziget, azonban különleges növényállományát kiemeli: *“Az, hogy a Népliget a Margitsziget és a Városliget szegény rokona, sok vonatkozásban helytálló, egy tekintetben azonban nem: növényvilága a legtöbb budapesti parkénál gazdagabb és változatosabb.”*¹³⁵

Koller Gusztáv (1870-1951), a népligeti Néparéna tulajdonosa többször hivatkozott írásaiban arra, hogy a Népliget látogatottsága hétköznapokon igen csekély, csak a hétvégi látogatottság jelentős a parkban, ami hatással van a mutatványosok működésére és megélhetésére is.

Dausz Gyula így írt 1913-ban: *“Nem igaz az az állítás, hogy csak ezen a környéken lakó munkásosztály keresi fel, hanem felkeresik a főváros minden részéről és pedig a középosztály is”*.¹³⁶

¹³⁴ BFVT Kft. (2021); Capital Research (2007); Főkert ZRT (2007); Főkert Zrt. et al. (2008)

¹³⁵ Radó (2003)

¹³⁶ Dausz (1913)

8. Értékleltár

Az értékleltár a parkban található épített értékeket mutatja be. Az értékleltárhoz kapcsolódó 47. mellékletben táblázatos formában tartalmazza a parkban elhelyezkedő épületek, építmények, művészi alkotások és egyéb kihelyezett objektumok és emlékek ismertetését (megnevezés, térképi jelzet, fotó, datálás, jellemző anyaghasználat és szerkezet, jelenlegi állapot, veszélyeztetettség) valamint az azokra vonatkozó szakértői ajánlásokat.

Az értékleltárban összesen 19 szabadtérépítészeti objektumot (a Centenárium Park 8 eleme, 3 szobor, 3 emléktábla, egy háromszögelési jel, sétányok névtáblái, naprendszer-sétány táblái, kopjafák, díszkút) sorakoztatunk fel, amelyek mellett megemlítjük a Planetárium falán található napórát, az egykori Nagyvendéglőt és az építészeti értéket képviselő vízművet és víztornyot. További három elemet neveztünk meg (a kőbányai kőbányászat emlékköve, a kőbányai sírköves iparnak állított emlék és a Népligeti szélrózsa névre hallgató kőtábla) amelyekről úgy gondoljuk, hogy nem képviselnek számottevő műemléki értéket.

A felvett értékek térbeli elhelyezkedését a parkban a 46. mellékletben szerkesztett térkép mutatja be.

Az értékleltárban ismertetett objektumokra vonatkozó szakértői javaslatok, amelyek a parkmegújítás során mérlegelendők

- A park térstruktúráját is befolyásoló, történeti értéket képviselő épületek a vízmű és a víztorny (térképen a 22. jelzetű értékleltári elem), illetve egykori – mára elpusztult – épület a Nagyvendéglő (21.). Ezek az épületek már a Népliget 19. század végi elrendezésében helyet kaptak és fontos részei voltak a parknak. A Nagyvendéglő különösen is kiemelkedik, hiszen nem csak egy fontos parki útvonal tengelyében állt, de funkciójából fakadóan is fontos tér- és közösség-szervező eleme volt a Népligetnek. Ma már nem látható az épület, amelynek egyes falai 2014-ben romosan ugyan, de még álltak. A Nagyvendéglő rehabilitációjának mérlegelése elsősorban építészeti feladat, de a vendéglő parkban betöltött szerepe igen jelentős volt. Ez utóbbi miatt a vendéglős-éttermi, vendéglátó funkció mindenképpen visszaállítandó, egyben jó lehetőség a kortárs építészet számára. A vízmű ma is áll, véleményünk szerint védendő és funkciófejlesztésre javasolt épület.

- Az emlékművek közül tartalmilag legértékesebb az Ilenczfalvy Sárkány József városi tanácsosnak emléket állító tábla (11.), aki a Népliget létrehozásának az ötletgazdája. Sajnos az emlék elhelyezése, állapota, anyaghasználat és megjelenése meglehetősen méltatlan. Felújítása és áthelyezése a Népligeten belül egy méltóbb helyszínre mindenképpen ajánlott.

- Burer Mihály alkotta Canova-féle Béke című szobor (10.) önmagában is értéket képvisel; ezt az értéket növeli a tény, hogy a másolat is immár több mint 100 éves. A szobor patinás, szentimentális hangulatot kölcsönöz a parkrésznek, így stílusában és hangulatában is illeszkedik a történeti kert tájképi időszakához, de a historizáló parknak is méltó dísz. Az alkotás felfogható az egykor tájképi stílusra utaló elemként is, jóllehet kezdetben nem itt állították fel, így az elhelyezést tekintve nem eredendően a Népliget történeti értéke. Ennek ellenére tökéletesen illeszthető a történeti Népliget

hangulatába és karakterébe. Feltétlenül megtartandó eleme a Népligetnek. Elhelyezése és környezeti kialakítása ugyanakkor jogosan vethet fel kérdéseket.

- Tinódi Lantos Sebestyén szobra (9.) sem ide készült eredetileg, de itt vészelte át a történelmi viszontagságokat. A szobor történelmi értéket képvisel és a Népliget életének is meghatározó elem és a parkban való elhelyezése is megfelelő. A szobor megtartandó.

- Lengyel Légionisták Emlékműve (12.): ez az emlékmű szorosan kapcsolódik a körülötte kialakított parkrészhez, amely Råde tervezői munkásságát fémjelzi. Az emlékmű a környező geometrikus, historizáló parkrészsel együtt megtartandó.

- Pest, Buda és Óbuda egyesítésének centenáriuma készült el a Centenárium Park (46. melléklet 1-8. jelzetű tételek). Erre az alkalomra a 19 megye saját kertrészt alakíthatott ki a Népligetben, amelyeket végső formába Krizsán Zoltánné és Schnitzler Erika öntött. A kertépítészeti részekből mára már csak pár maradt meg, (lásd 46. melléklet 1-8. tételek). A Centenárium Park esetében ma már inkább csak magának a funkciónak (megemlékezés, emlékállítás) van jelentősége és kevésbé az 1973-ban abban elhelyezett objektumoknak. Ebben a parkrészben még ma is sok helyen lekövethető, megfigyelhető a domborzati változatosság, amely az emlékpark kialakításának mesterséges kiképzését mutatja – lépcsőkkel, támfalakkal és néhol a különböző típusú burkolatok (gyephezagos burkolatok, lapburkolatok) és támfalrészek elő-előbukkanásával. A jelenleg még fellelhető és kirajzolódó kertépítészeti térkompozíció nem mutat jelentős értéket (már csak a fellelhető anyaghasználat miatt sem). Így magát a Centenárium Parkot – mint funkciót – javasolt megtartani, azonban azt új megjelenéssel és elemekkel (megtartva és felhasználva valamilyen formában a még ma is meglévő objektumokat vagy alkotásokat, mint pl. Göcsej-dombormű), átgondolva és újraértelmezve kellene kialakítani. A terepalakítás miatt, üzenete ma már nem kiolvasható a helyszínen, mivel a megyékhez fűződő parkegységek jelentős része sem beazonosítható. Az egyes máig fennmaradó elemek között vannak olyanok, amelyek hű tükrözői és hordozói az akkori kor ízének, azaz korlenyomatok (pl. 3., 8.). Kortárs kertépítészeti megoldások alkalmazásával jó lehetőségek nyílnak a funkció megőrzésére és újraélesztésére, továbbgondolására.

Általános javaslat, hogy az egész Centenárium Park pontos geodéziai felmérését ajánlott elvégezni, hogy a még fellelhető burkolatokat, támfalakat, terepadottságokat, kerti téralakítást, idősebb fák helyét, objektumokat stb. és azok maradványait teljes pontossággal alaptérképen rögzíteni lehessen az utókor számára (amellett, hogy az egykori terv rendelkezésre áll). A Centenárium Park alap gondolata is némiképp sántít, hiszen 1873-ban nem a jelenkori, hanem a történelmi Magyarország határai léteztek jóval több megyével, mint Trianon után.

- Székesfőváros Szépművészeti Líceum, centenáriumi emléktábla (15.): megtartandó, méltóbb környezet kialakítása szükséges.

- Karl von Linné emléktábla (16.): nem történelmi érték. Megtartása, illetve elhelyezése egy átfogó Népliget-terv szerint kapcsán rendeződhet.

- Kopjafák (18.): megőrzendők, felújítandók. Szükséges továbbá a megfelelő információkkal ellátni, mert így nem igazán töltik be a szerepüket.
- Rókus-kút (19.): a díszkút látszólag különösebb koncepció nélkül lett elhelyezve (utólag, 1995-ben) a parkban. Az elemnek van történeti értéke, azonban elhelyezése jelen formában nem megfelelő.
- Utakat szegélyező névtáblák (14.): a talajba süllyesztett sétány névtáblák nem praktikusak, számos helyen nem észrevehetőek. Történeti értékük nincs, azonban elképzelhető valamilyen kortárs felhasználása.

Általánosságban elmondható, hogy a 20. század végén és a 21. század elején számos ötletszerű emlék- és objektum-elhelyezés történt, amelyek sajnos nélkülözték a Népliget átfogó kertépítészeti vízióját. A Népligetnek nem válna előnyére, ha itt-ott elhelyezett random elemek (13., 17., 23-25.) múzeum-szerű elrendezése alakulna ki. A Népliget egyik jelentős hátránya, hogy élettelen, ami az igényes, tömegeket megmozgató funkciók hiányának és némiképp a gyenge fenntartásnak tudható be, ezekből pedig egyértelműen következik a rossz közbiztonság.

9. Örökségvédelmi javaslatok a Népliget tájépítészeti helyreállításához

A Népliget műemléki védettséget élvez, történeti kert. Helyreállításánál figyelembe kell venni a kerttörténeti rétegeket, megőrizve mindazokat az értékes szerkezeti, funkcionális, növényi és díszítő elemeket, amelyek a park fejlődésével jöttek létre, és amelyek egy adott kertépítészeti stíluskorszakra vagy alkotóra utalnak.

A Népliget története során a mai napig végig követhetők az első, Ilseemann Keresztély 1893-as tervei nyomán megvalósult koncepcionális tervezés és fejlesztés főbb stiláris jellemzői. A park örökségvédelmi szempontú helyreállításának irányvonalait (tér szerkezet, úthálózat, növényállomány) ebből és az ezzel alapvetéseiben megegyező Ráde Károly féle 1928. évi parkosítási terv koncepcióiból kiindulva javasolt/szükséges felépíteni.

Ugyanakkor mérlegelni kell a helyreállítás során a fenntarthatóság szempontjából fontos új funkciók elhelyezésének, továbbá a biodiverzitás és a klímaadaptációs, innovatív parktervezési ötletek és megoldások alkalmazásának lehetőségeit is, amelyek szakszerű és érzékeny alkalmazása a felújítási tervekben nincs ellentétben az örökségvédelem szempontjaival.

Mindezek fényében a következő örökségvédelmi szempontok figyelembe vételét javasoljuk a helyreállítási tervek elkészítése során:

- a. A park kiterjedése megőrzendő.
- b. A park szerves fejlődésének eredményeképpen létrejött és máig felismerhető szerkezeti állapot megőrzendő, helyreállítandó. Ennek érdekében kiemelt örökségvédelmi cél:
 - az eredeti (Ilseemann Keresztély 1893-as tervei nyomán megvalósult, 19/20. századfordulós) úthálózat helyreállítása;
 - a park dinamikus szabadtér-rendszerének és vizuális kapcsolatainak, átlátásainak helyreállítása; a park térstruktúrájának helyreállítása érdekében fakivágásokra lesz szükség; ebben az esetben törekedni kell arra, hogy minél több meglévő fa integrálható legyen a helyreállítási koncepcióba, és kifejezetten a beteg, sérült, fiatalabb, dendrológiailag értéktelenebb, illetve invazív fajták kerüljenek kivágásra;
 - a park eredeti szerkezetére jellemző fő strukturális elemek megfelelő arányú és pozíciójú helyreállítása; ebben jelentős feladat a szabad gyepek és cserjés-ligetes-erdős parkrészek arányos, jól kirajzolódó elkülönítése.
- c. A belső úthálózat felújításánál az eredeti nyomvonalak megtartandók. Ezek megújítása, illetve helyreállítása során szükséges az útszélességek, burkolatok, alternatív közlekedési módok átgondolása, szükség szerinti újra értelmezése.
- d. A Népliget térszerkezetének markáns történeti fókuszpontjai a Díszter és a Mutatványosok tere, amelyek helyreállítása és megújítása kiemelt örökségvédelmi célkitűzés

- e. A térszerkezet-helyreállítás részeként szükséges a nyilvános kert jelleg erősítése, a hagyományos parkfunkciók helyreállítása, illetve igény szerint új, a Népliget történeti környezetébe illeszthető, funkciók meghatározása és elhelyezése a területen.
- f. Az új funkciók meghatározása és térbeli elhelyezése a parkban meghatározó jelentőségű a park jövőjét illetően. Életet kell ugyanis lehelni a parkba, azt fenntarthatóvá kell tenni. Elengedhetetlen a kulturált parkhasználathoz szükséges alpinfrastruktúrák (parkolás, vizesblokk, közvilágítás, tájékoztatás, étkeztetés stb.) biztosítása. Az infrastruktúra fejlesztéseknek elsődlegesen a kaputerek frekventált helyszínein kell összpontosulniuk, valamint a területi ellátást biztosító elemeket a meglévő gyalogutak mentén szükséges bővíteni.
- g. A II. világháború utáni korszakból elfogadhatók azok a beavatkozások, amelyek tekintettel voltak a kert történetiségére és értéket jelentenek. Ezek újra tervezése, átértelmezése is lehetséges. Ilyen funkcionális egységek pl. a Centenárium park, a Linné kert, a szánkózó domb, illetve bizonyos sport- és játszókörterek.
- h. A Népliget épületeit, építményeit vizsgálva örökségvédelmi szempontból több csoport különíthető el, amelyeket a parkmegújítás során is különbözőképpen kell kezelni:
 - a Népliget történetéhez szervesen hozzátartozó épített elemek, amelyek megtartandók (mint pl. a Vízmű és víztorony vagy a kertész-lak); adott esetben bizonyos a park életével szorosan összefonódó, de mára elpusztult elemek helyreállítása megfontolandó (pl. a Budapest Nagy Sörcearnok/Nagyvendéglő, amelynek helyét ma törmelékdombok jelzik, de amely fénykorában, fő vonzerőként nagy látogatottságot biztosított a parknak is. Maga a funkció kerttörténeti szempontból továbbra is nagyon fontos lenne, az épület rekonstrukciójának lehetősége azonban építészeti kérdés;
 - a park egységét és műemlék jellegét nyilvánvalóan sértő módosítások, a 20. század második felében megjelent jellegtelen, értéket nem képviselő építmények, beépítések, kisarchitektúrák, többnyire mára funkcióját veszített létesítmények, amelyek elutasítandók (mint az pl. az Elektromos Művek villanytelepe, FŐKERT telephely); ezek az elemek jelenlegi helyükön megszüntetendők, esetleg a parkon belül vagy azon kívülre áthelyezendők;
 - a park funkcióit meghatározó, építészeti nem releváns, újrafogalmazandó elemek, amelyek kulturális értékkel bírnak (pl. Jurta színház, bábszínház).
- i. A Népliget szobrai, művészi elemei, és egyéb emlékművei (összességében 'kisarchitektúrái') is két eltérő csoportba sorolhatók örökségvédelmi szempontból, amelyeket a parkmegújítás során különbözőképpen kell kezelni:
 - az értékes, esetenként műemléki védettséget élvező kisarchitektúrákat eredeti helyükön kell megőrizni, szükség esetén felújítani és védeni; ezek környezetének minőségi áttervezése szükséges; szélsőséges esetben parkon belüli áthelyezésük méltóbb környezetbe, a parkmegújítási koncepciónak megfelelően, mérlegelés tárgyát képezheti (pl. Lengyel légionisták emlékműve, Tinódi Lantos Sebestyén szobor, Canova Béke c. szobrának másolata);

- a műemléki értéket nem képviselő, de érzelmi vagy közösségi szempontból fontos kisarchitektúrák megőrzése nem kötelező, de javasolt, hiszen ezek sok esetben korlenyomatok, a park történetét gazdagítják, a helyhez kötődést erősítik; ezen alkotások esetében a kortárs fejlesztéshez fűződő megújítás és méltóbb környezet kialakítása javasolt (pl. kőbányai kőbányászat emlékköve, a kőbányai sírköves iparnak állított emlék, népligeti szélrózsa).
- j. Szükséges a fásszerű növényállomány megújítása, a parkszerű, legfeljebb 50-60%-os lombkorona borítottság visszaállítása, a térhatároló cserjeszint kialakítása. Ennek érdekében kiemelt örökségvédelmi cél:
- növényselekción és több évre (vagy akár évtizedre) ütemezett, minőségi növénycsere a park teljes területén;
 - a történeti faállomány megóvása, egyedi felmérése és szakszerű kezelése;
 - a kipsztuló történeti faállomány fajtaazonos, indokolt esetben (főként a fasorok esetében) koordinátahelyes pótlása;
 - az alapítók által tervezett gyűjteményes kert jelleg erősítése;
 - az életveszélyes, elöregedett, legyengült faegyedek eltávolítása;
 - stratégiai alapú növénytelepítés középtávú megvalósítása (famegújítási stratégia), igazodva a lényeges telepítési korszakokból ismert növényfajokhoz; az új faültetések alkalmazásával az extenzíven fenntartott parkrészekben is kertészeti értékű, a Népliget területének eredeti, nyílt gyepes, ligetes növénytársulásában megtalálható, őshonos fajokat kell ültetni (pl. kocsányos tölgyet, kislevelű hársat, nyárfát, hegyi és korai juhart, magas kőriszt);
 - a növényalkalmazás tekintetében a park egészében követendő a térhatárok felé magasodó, belső területek felé fokozatosan csökkenő szintezett növényfal struktúra kialakítása, amely kisebb egységeken belül is alkalmazható elv;
 - a fasorok a park meghatározó struktúra-elemei ezért megújításuknál minden esetben egyenként mérlegelni kell, hogy fasor pótlására, fasor részleges pótlására/leváltására (pl. oldalanként, tömbönként, egyedenként) vagy fasor teljes leváltására van szükség.
- k. Kiemelt szempont az ellenálló fafajok telepítése. A fák várostűrése és betegségekkel szembeni ellenállóképessége a különböző élőhelyeken más és más. Így fák várostűréséről készült külföldi, például a német vagy holland szakvéleményeket fenntartással kell kezelni. A hazai faféleség választáshoz a legpontosabban a Közterületi Sorfák Jegyzéke ad iránymutatást, amely a fajok, fajták várostűrő képességét is figyelembe veszi. Új telepítéseknél ezt az ajánlást javasoljuk figyelembe venni, különös tekintettel a helyszín és a megidézendő korszak történeti fafajainak alkalmazására.
- l. A faállomány megújítása kapcsán különösen kényes kérdés a területen a kezdetektől tervszerűen ültetett, hagyományosan történeti értéket képviselő, de invazív jellegükből adódóan kerülendő fafajok (*Celtis occidentalis*, *Robinia pseudacacia*) alkalmazásának mérlegelése, esetleges újraértelmezése.

- m. Ebben a kontextusban a kertépítészeti stilizálás is szóba jöhet. Ennek lényege a megváltozó városi klíma sokrétű hatásaival szemben ellenálló, új (egzóta) taxonok alkalmazása, figyelembe véve a hosszú távú klímamodell-prognózisokat. Ez a biodiverzitás szempontjából is előnyös. Ezt a taxonhelyettesítő módszert a faegyedek, fasorok vagy szoliterек esetében célravezető alkalmazni. Ennek megfelelően:
- a klímaadaptációs elvárásokat és egyéb tényezőket (allergén fajok kiküszöbölése, biodiverzitás növelése stb.) szem előtt tartva dekoratív, a Népliget történeti hagyományaihoz illő és karakterfajaihoz hasonló megjelenésű taxonokat kell alkalmazni;
 - a megidézendő növényfajok kiválasztásánál a hasonlóságon túl figyelembe kell venni a szárazság- és hőtűrést, továbbá, hogy a fás szárú, lassabb növekedésű fajok mikor érik el végleges méreteiket (mivel addig valószínűleg nem fogják a várt hatást eredményezni);
 - a habitus alapján történő megidézésre jó példa a *Fagus sylvatica* helyettesítése *Fagus orientalis*-szal; cserjeszinten a *Spiraea media* megidézése pl. *Eriocephalus africanus*-szal lehetséges; a *Celtis occidentalis* helyett célravezetőbb pl. a kevésbé invazív *Celtis australis* alkalmazása; a *Carpinus betulus* megidézésére több taxon is alkalmasnak tűnik (*Carpinus orientalis*, *Ostrya carpinifolia*);
 - a kertépítészeti stilizálás megvalósíthatóság-elemzésekor egy kiemelt ökológiai szempontot mindenkor mérlegelni kell: a helyettesítő fajok inváziós hajlamát; ismerni kell, hogy a kiválasztott taxonok mennyire hajlamosak a kivadulásra és özönfajként (inváziós növényként) való megjelenésre.
- n. Ajánlott a kevésbé frekvenciált parkrészekben az extenzív fenntartás nyomán kialakult értékeesebb természetes élőhelyek megőrzése, a természetvédelmi elvek érvényesítése. A kertépítészeti stilizálás eszköze a társulások megidézése kapcsán is szóba jöhet, de itt nem az egyes taxonok, hanem az élőhelyek-megidézésén van a hangsúly (egy adott élőhely növényzetének tömeg- és térarányait, formáit, színdinamikáját, egyéb nem fajspecifikus jellemzőit kell megidézni). Ilyenkor a stilizálandó élőhely abiotikus tényezőit (víz, kő, holt növényi anyagok stb.) is figyelembe kell venni.
- o. A park külső utakkal határolt részein környezetvédelmi okokból is szükséges és indokolt a sűrűbb, borítottabb, erdős részek megtartása, rekonstrukciója, kiegészítése. A korabeíi tervrajzokon és térképeken megjelenő növénystruktúra gyönyörűen keretezte a parkot és egyben kialakított körülötte egy védelmi zónát. Szükséges tehát a meglévő növénystruktúra felülvizsgálata ebből a szempontból is, és egy védő növényzóna (átmeneti vagy pufferzóna) kialakítását, amelyben jelentős szerepet töltenek be az árnyéki cserje és évelő felületek. A park belső részein lévő kisebb kiterjedésű erdőfoltok aljnövényzetét esztétikai és fenntartási okokból javasoljuk fejleszteni.
- p. Javasoljuk a jelenleginél differenciáltabb cserjeszint kialakítását, amely erősebben épít a virágzó, dekoratív cserjefajták alkalmazására és a különböző habitusú és magasságú fajok együttes alkalmazásában rejlő esztétikai megjelenésre és

térstruktúra szervezési lehetőségekre. Javítani kell az árnyékos, erdős térrészek cserjeszintjét, akár árnyéki gyepoptlók alkalmazásával is. A korabeli növénylisták szolgáljanak kiindulási alapul az alkalmazható cserjefajok tekintetében. A cserjefoltok, kisebb bozótosok a madárbarát parkrészek elengedhetetlen elemei. Ugyanakkor törekedni kell arra is, hogy a közbiztonsági szempontoknak is eleget tevő parki átlátásokat ne korlátozzuk.

- q. A Népliget túlevelű állományának fejlesztése érdekében ajánlott az ertyős koronaformával rendelkező fenyőfélék (*Pinus sylvestris*, *Pinus nigra*, *Pinus pinea* stb) alkalmazása, ezek a fajok ugyanis ellenállóbbak a park átlagosnál is szárazabb, melegebb mikroklímájára. Mindazonáltal nem lehet cél a túlevelűek és a pikkelylevelűek túlzott használata.
- r. Szükséges a szabad, gyepes területek rekonstrukciója. A park szabad gyepes felületeinek aránya, elhelyezkedés, szabdaltsága változott talán a legjelentősebben a két évszázad során. Látni kell, hogy a jelentős faállománnyal bíró területen belül csak a jó arányú erdő/liget/gyep felületek kialakításával lehet elérni a Népligetre – és a tájképi parkokra általánosságban – jellemző térszerkezetet. Az eredeti terv nagysága a szerkezeti elemek óriási léptékével alakított egységes karakterben rejlik, amely egy átlátható, jól használható és egyben egyedi parkot hozott létre. A park legeredetibb, és egyben szimbolikus kertépítészeti eleme a Mutatványosok szabad, gyepes felülete, amelynek helyreállítása a legfontosabb feladatok közé tartozik. A többi - mára többnyire eltűnt – összefüggő gyepfelület helyreállítása szintén alapvető feladat.
- s. A dekoratív évelőfelületek kialakítása szintén elérendő cél. Főként a fogadóterek, szolgáltató építmények környezetében, de a park egyéb zöldfelületein is növelni kell az évelő felületeket; különösen dekoratív, biodiverz növényalkalmazás valósítható meg esőkertek kialakítása révén is, amelyek innovatív módon illeszthetők történeti környezetbe is.
- t. Szükség van a Népliget komplex szerepének meghatározására, a közpark társadalmasítására (kulturális és ökoszisztéma szolgáltatások), a klímaadaptív fejlesztésekre, a biodiverzitás növelésére, figyelembe véve a Népliget örökségvédelmi sajátosságait.
- u. Kommunikálni kell a Népliget jelentőségét a magyar kertművészet számára. Ennek terjesztése, a park egészében való kommunikációja nagyon fontos tervezői feladat. Javasoljuk olyan információs eszközök elhelyezését, amelyek kerttörténeti magyarázattal szolgálnak a parkhasználók számára, segítenek a környezeti nevelésben. Tudatosítani kell a látogatókban, hogy az érték maga a park: a hazai és európai kultúrtörténetben is kiemelkedő szerepet betöltő Népliget történeti növényanyaga, kertszerkezeti elemei, sétányai, vizuális tengelyei, kilátásai és hangsúlyos látványelemei, kapcsolatai, komponált kerti képei önmagukban kiemelkedő művészi és kultúrtörténeti értéket jelentenek.

- v. Az örökségvédelmi értékek megőrzése, helyreállítása mellett az ökológiai és gazdasági fenntarthatóság szempontjai nagyon fontosak, mert csak ezek garantálják hosszú távon az élhető, esztétikus és funkcionális Népligetet.

Forrásjegyzék

Irodalomjegyzék

- Balázs Bálint (szerk.) (é.n.) Balázs Bálint (szerk.): A Népliget története avagy hogyan lett az új városligetből a főváros legelhanyagoltabb közparkja (kézirat) (é.n.)
- Bakay (2013) Bakay Eszter, Retroterek, retroparkok – Kert- és szabadterépitészet Magyarországon 1950-1990, Terc, Budapest, 2013.
- Balogh (1958) Balogh Anna: Budapest közparkjainak fejlődése. Budapest 1958.
- Bardóczy (2017) Bardóczy Sándor: Népliget 125. Budapest 2017. XV. évf. 4.
- Bede-Fazekas (2016) Bede-Fazekas Ákos és mtsai.: *Útmutató élőhelyek kertépitészeti stilizálásához*. MTA Ökológiai Kutatóközpont Tanulmányai 3., 2016
- Benes (1984) Benes J.: Kirándulás. In: Kertészeti Lapok 1984.
- Bercsek (1972) Bercsek Péter: Budapest dendrológiai értékei. Kertgazdaság 1972. IV. 2.
- Dr. Berényi (1988) Dr. Berényi Zsuzsa Ágnes: Tiszteletfák a Népligetben. Budapest 1988. XXVI. évf. 6. sz.
- Blazsek (1910) Blazsek Ágost: Tájkertészet. Képek a Népligetből. Kertészeti Lapok 1910. XXV. évf. 2. sz.
- Csatár (1962) Csatár Imre: Liget a városszélien. In: Képes Magyarország 1962.
- Csepely-Knorr (2016) Csepely-Knorr Luca: Budapest közparképitészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig. Budapest Főváros Levéltára 2016.
- Dausz (1913) Dausz Gyula: Kőbánya múltja és jelene. Első Kőbányai Nyomda 1913.
- Dausz (2004) Dausz Gyula: Ökorsütés, ingyenes sör. Népszabadság 2004. július 12.
- Dorffinger (2004) Dorffinger József András: Pesti útikalauz külföldieknek és honiaknak. Pest-budai útikönyvek - Budapesti Negyed 45.
- Edvi (1896) Edvi Illés A.: Budapest műszaki útmutatója. Budapest 1896.

- Eörsi (2000) Eörsi László: Budapest ostroma, 1956. Budapesti Negyed 29-30. 2000/3-4.
- Erdei (szerk.) (1973) Erdei Ferenc (szerk.): Budapest lexikon. Akadémiai Kiadó 1973.
- F.L.I. – H.A. (2001) F.L.I. – H.A.: Naprendszer-látogatás a Népligetben. Élet és Tudomány 2001. 39. sz.
- Fábri (szerk.) (2001) Fábri Anna (szerk.): A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben (1798-1935). Mágus Kiadó, Budapest, 2001.
- Gárdonyi (1921) Gárdonyi Albert: A pesti ligetek megalakítása. Független Budapest 1921/18.
- Giltner (1970) Giltner A.: A Főv.-i Közmű- és Mélyépítési Főigazgatóság Évkönyve 1968/69. Mezőgazdasági Kiadó 1970.
- Gombos (1974) Gombos Zoltán: Régi kertek Pesten és Budán. Natura Kiadó 1974.
- Granasztói (1997) Granasztói Péter: Tömegszórakozás a Városligetben – A Vurstli. Budapesti Negyed 16-17 (1997/2-3.)
- Gyáni (1870-1940) Gyáni Gábor: Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870-1940). Új Mandátum 1998.
- Havas (1937) Havas Zsigmond: A pesti Hyde park. In: A Város 1937 4. sz. 3.p., 5. sz. 2.p, 6. sz. 2 p.
- Herczegné (2003) Herczegné Székely Anita: Népliget. In: Műemlékvédelem, Budapest 2003. XLVII. évf. 3. sz. 205-210. p.
- Herczegné (2004) Herczegné Székely, A.–Bazsó, G., Népliget, Javaslat műemléki értékek védetté nyilvánítására, KÖH, Budapest 2004.
- Horváth (2005) Horváth Júlia Borbála: A Népliget Barátai (Sebestyén László fotóival). Budapest 2005/5.
- Ilsemann (1900) Ilsemann Keresztély: Budapest nyilvános parkjai. Kertészeti Lapok 1900. XV. évf. 4. sz. 92-93. p.
- Jakoby (1918) Jakoby P.: Népliget. Budapest Kézikönyve I. Budapest 1918.
- Jámbor (1985) Jámbor Imre: Kertépítészet I. Bp. KÉE Term. Kar, 1985.
- Jászinger (szerk.) (1899) Jászinger S (szerk.): Budapest in Wort und Bild. Berlin, 1899.
- K. Hlatky (2001) K. Hlatky Katalin: Budapesti zöld kalauz. Budapest. Almanach. 2001

Kardos (1906)	Kardos Árpád: A »Népliget« Vasárnapi Újság 1906. VIII. évf. 41. sz.
Kardos (1906)	Kardos Árpád (1906): Budapesti kertek. Atheneum 1906.
Kardos (1908)	Kardos Árpád: Budapesti kertek. A Népliget. Kertészeti Lapok 1908. XXIII. évf. 1. sz.
Kemény–Szilágyi (1986)	Kemény Mária – Szilágyi Edit: X. Népliget, Nagyvendéglő tudományos dokumentáció 1986. (BFVT Kft.)
Kerékgyártó (1914)	Kerékgyártó Árpád: Budapest (1914). Budapesti Negyed, 45. (2004/3)
Kiác (szerk.) (1967)	Kiác György (szerk.): A Fővárosi Kertészet száz éve. Budapest 1967. 151. p.
Kubinszky (1998)	Kubinszky Mihály: A budapesti tisztviselőtelep építéstörténeti jelentősége. Magyar Szemle 1998/7-8.
László (2021)	László Andor: Tinódi Lantos Sebestyén budapesti szobra. Napi Történelmi Forrás, 2021.
Lechner (1924)	Lechner Jenő: Budapest műemlékei. Budapest Székesfőváros Műemlékek Országos Bizottsága 1924.
Liber (1934)	Liber Endre: Budapesti parkok és sétahelyek. Városi Szemle XX. évf.
Liber (Canova Béke c. szobrának másolata)	Liber Endre: Budapest szobrai és emlékművei. Budapest 1929. 144-145. p. (Oroszlános kút), 148, 458.p. (Canova Béke c. szobrának másolata)
Lukács (2020)	Lukács Zoltán (2020): Faápolás. Garden Kft Kiadó, Budapest
Magyar (2004)	Magyar Erzsébet: Kertek, parkok Buda-Pest társaséletében a 19. században. Budapesti Negyed 46. (2004/4)
Magyar (2008)	Magyar Erzsébet: „Társalkodási kertek, promenádok, mulató- és népkertek”. A Habsburg monarchia közparkjai: magánkertek és városi parkok Budapest társas életében (~1870--1918) (Kitekintéssel Bécsre, Prágára és Zágrábra) Budapest, doktori disszertáció 2008.
Magyar (2013)	Magyar Erzsébet: Budapest parkjai, 1870–1918. A szisztematikus városi zöldterület-politika megjelenése. Korall 2013, XIV. évf. 53. sz.

MDSzSz (é.n.)	Magyar Díszkertészek Szakmaközi Szervezete (é.n.): Faápolási kézikönyv
M. E. (1973)	M. E.: Villányi kőszobor a budapesti centenáriumi parkban, in Dunántúli Napló 1973/253.
Medvey (1939)	Medvey László: Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez. Budapest 1939.
Mészöly (szerk.) (1984)	Mészöly Győző (szerk.): Arborétumok országszerte. Budapest 1984.
Dr. Moesz (1932)	Dr. Moesz Gusztáv: Budapest virágokertjei. Természettudományi Közlöny 1932. VXIV. évf. 961-962. füzet 355. p.
Morbitzer–Szilágyi (szerk.) (1938)	Morbitzer Dezső – Szilágyi József: Budapest székesfőváros kertészete betűrendes növényjegyzék. Bp. Szfőv. Házinyomda 1938.
Morbitzer (1937)	Morbitzer Dezső: Városépítéset és kertészet. Bp. Szfőv. Házinyomda 1937.
Nagy (1994)	Nagy Katalin: A növények szerepe a fővárosi parkok használatában. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Közleményei 1994, 54. Kertépítészeti szekció
Órsi (1986)	Órsi Károly: A magyar történeti kertek értékelése rekonstrukciós módszere és védelme. Budapest 1986.
Palasik (2000)	Palasik Mária: Budapest városrészei, X. kerület. 2000.
Pesti–Tarjányi (2010)	Pesti László – Tarjányi Ferenc: Emlékfák és emlékkertek Budapesten. Kézirat 2010.
Pesti (1981)	Pesti László: Mi lesz veled, Népliget? Budapest 1981. XXIX. évf. 11. sz. 28-30. p.
Pesti–Tarjányi (2011)	Pesti László – Tarjányi Ferenc: Budapesti parkok növényjegyzéke. Kézirat 2011.
R. L. (1940)	R. L.: Hogyan lett az alvilág búvóhelyéből a főváros népszerű ligete. In: Pesti Újság 1940. május 30.
Räde (1908)	Räde Károly: Budapesti kertek. A »Népliget.« Kertészeti lapok 1908. XXIII. évf. 1. sz. 8-13. p.

- Räde (1930) Räde Károly: A Népliget. A Természet 1930. XXVI. évf. 17-18. sz. 203. p. Részletes rendezési terv – Népliget és környéke 1993. (BFVT Kft.)
- Radó (1985) Radó Dezső: Budapesti parkok és kertek. Magyar Nemzeti Galéria 1985.
- Radó (1993) Radó Dezső: Parkok és erdők – A mi Budapestünk. Budapest 1993. 20-22. p.
- Rapaics (1938) Rapics Rajmund: Életfa. A természet 1938. XXIV. évf. 8. sz. 179-182. p.
- Rapaics (é. n.) Rapaics Raymund: Régi magyar kertek. Unió Civilis Kft. é.n.
- Róna (1960) Róna T.: Budapesti kirándulóhelyek. Panoráma 1960.
- Schalk (1977) Schalk György: Planetárium és csillagászat. Gondolat 1977.
- Schalk (1977) Siklóssy L.: Hogyan épült Budapest? (1870-1930). In: A Fővárosi Közmunkák Tanácsának Története. Budapest 1970.
- Schuszter (1933) Schuszter Ferenc: A Budapesti Népligeti új sportpálya. In: Városkultúra 1933. 186-187. p.
- Siklós (1970) Siklós László: A megújulásra váró Népliget. Budapest 1970. VIII. évf. 8. sz. 28. p.
- Dr. Szalai (1970) Dr. Szalai György: Kőbánya története. X. ker. Tanács VB 1970.
- Szikra (szerk.) (2011) Szikra Éva (szerk.): Kertörökségünk. MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ, 2011.
- Szilágyi (1927) Szilágyi S.: Nagy-Budapest. Országos Közművelődési Tanács 1927.
- Dr. Szlávik–Fejér (2008) Dr. Szlávik Lajos – Fejér László: 111 vízi emlék Magyarországon. KÖZDOK Kft. Budapest 2008.
- Szonda (2008) Szonda Ipszosz-Angyalzöld: Közparkok. Közvélemény-kutatás a XIII. kerületben. 2008.
- Tóth (szerk.) (1970) Tóth E. (szerk.): Budapest enciklopédia. Corvina 1970.
- Ungváry (2001) Ungváry Jenő: Üdvözet Kőbányáról! Régi kőbányai képeslapok. Budapest-Kőbánya 2001.
- Várnai (1892) Várnai István: A Népligetben (Nyári tárca). Fővárosi Lapok 1892. XXIX. évf. 195. sz.
- Vörös (1978) Vörös K.: Budapest Története IV. Akadémia Kiadó 1978.

- Zolnay – Gedényi Zolnay Vilmos, Gedényi Mihály: A régi Budapest a
(1996) fattyúnyelvben. Budapest 1996.
- *** (1897) ***:A főváros parkjai. (Városliget, Népliget, Hunyadi tér, Rákóczi tér stb.) A Kert 1897. Hir.
- *** (1897) ***: Új Városliget (Népliget, Bakos János terv) A Kert 1897.
- *** (1985) ***: Kőbányai utcák, utak, terek, parkok története. X. ker. Tanács VB 1985.
- *** j. v. b. *** j. v. b. (1906): Az üllői-úti Népliget In: Budapesti Hírlap 1892. augusztus. XII. évf. 225. sz. I. Melléklet
- *** (1893) ***: Vörös május. Pesti Hírlap 1893. XV. évf. 120. sz.
- *** (1896) ***: Az új Népliget. Fővárosi Lapok 1896. XXXIII. évf. 154.
- *** (1903) ***: Fővárosi Közlöny 1903. XIV. évf. 82. sz.
- *** (1909) ***: A Kert 1909. XV. évf. 7. sz. Hírek
- *** (1910) ***: Fővárosi Közlöny 1910. XXI. évf. 36. sz
- *** (1870) ***: Der Projektierte neue Garten in Pest. In: Pester Lloyd 1870. 32. sz.
- *** (1899) ***: Gyümölcsfák a Népligetben. A Kert 1899. Hír. 167.
- *** (1901) ***: A népliget kiegészítése A Kert 1901. VII. évf. 3. sz.
- *** (1906) ***: Tájkertész a Népligetben. A Kert 1906. Hír. 344.
- *** (1909) ***: A növények nevét feltüntető táblák. A Kert 1909.
- *** (1911) **: Elfogták a Népliget rémeit. Pesti Hírlap 1911. XXXIII. évf. 188. sz. 9-10. p. (Napi hírek)
- *** (1919) ***: Vörös Hadsereg, Toborzó ünnep a Népligetben. Magyarország 1919. XXVI. évf. 91. sz.
- *** (1919) ***: A Népliget. Népszava 1927. LV. évf. 30. sz.
- *** (1929) ***: Elkészült a kontinens legmodernebb sporttelepe fővárosunkban. In: Vállalkozók Lapja 1929. 58. sz.
- *** (1937) ***: Új iskolai sportteleppel gazdagodott Budapest. Vállalkozók Lapja 1937. 23. sz.
- *** (1938) ***: Hetven éves az „európai hírű” magyar Hyde park: a Népliget. Apróságok a parkcsodákról. In: A Város 1938. 43-44. sz.

- *** (1995) ***: Közhasznú építkezések. Budapesti Negyed 10. (1995/4)
- *** (2005) ***: Füttyös Gyuri és a pesti vicctrafikos. Budapesti Negyed 49-50. (2005/3-4)

Tervjegyzék, adattári dokumentációk jegyzéke

- BFL XV.16.b.226/99 id. Pecz Ármin: A pesti Népkert terve, 1868. (1868)
- Ilsemann (1900) 93. p. Ilsemann Keresztély: A Népliget kibővítési tervrajza, Kertészeti Lapok, 1900, XV. évf. 4. sz.
- Räde (1928) 281. p. Räde Károly: A X.ker., Üllői úti Népliget parkozási terve. 1928. In: Rapaics Raymund (é.n.): Régi magyar kertek. Bp. Unió Civilis Kft. IX. Tábla
- BFL XV.17.d.323a/24 – Népliget mutatványos telepének felmérése a tekercs (1929) 8629/1/1/1 hrsz telken. Népliget mutatványos telepének új rendezési helyszínrajza. 1929, (BFL XV.17.d.323a/24 - tekercs)
- BVTV Kft. (1974) Budapesti Városépítési Tervező Vállalat: Budapest X. Népliget Újliget sportterület kertrendezési terve FŐKERT Tervtár Népliget 2. doboz. 1974.
- Főkert Zrt. (1995) FŐKERT Nonprofit Zrt: Budapest, Népliget Dendrológiai felmérés II. szakasz. 1995.
- Dr. Jankovich-Bésán (2004) Dr. Jankovich-Bésán Dénes: Javaslat műemléki értékek védetté nyilvánítására – Népliget. 2004.
- Studio (2004) Studio Metropolitana (2004): Közterületek használata és megítélése Budapesten. Parkhasználati felmérés. 2004.
- Capital Research (2007) Capital Research: Városliget, Margit-sziget, Népliget. Kutatási jelentés. 2007.
- Főkert Zrt. (2007) Főkert Nonprofit Zrt.: Népliget zöldfelület rehabilitáció I. ütem, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal Környezetvédelmi Ügyosztálya megbízásából készült megvalósíthatósági tanulmány. 2007.
- Főkert Tervezési Stúdió Kft. – Zöldfácska Kft. (2008) Főkert Tervezési Stúdió Kft. - Zöldfácska Kft.: Népliget revitalizáció – indító beruházás előzetes akcióterületi terve. 2008.
- Főkert Zrt. et al. (2008) Főkert Zrt. et al.: A Margit-sziget stratégiai terve. 2008.

Főkert Zrt. Tervtár 1-3. doboz	FŐKERT Nonprofit Zrt. Tervtár X. kerület Népliget 1; 2; 3. doboz.
*** (2011) 143. p.	A Népliget 'ideálterve' In: Pesti László - Tarjányi Ferenc: Budapesti nagy parkok növényjegyzéke, (kézirat 2011) 143. p.
*** (2011) 143. p.	A Népliget vázlatos rajza In: Pesti László – Tarjányi Ferenc: Budapesti nagy parkok növényjegyzéke, (kézirat 2011) 143. p.
BFVT Kft. – PR Kft. (2017)	Budapest Főváros Városépítési Tervező Kft - Pro Regio Nonprofit Közhasznú Kft.: X. kerület Kőbánya Integrált Településfejlesztési Stratégia (felülvizsgálat). 2017.
BFVT Kft. (2021)	Budapest Főváros Városépítési Tervező Kft.: Népliget Stratégiai Terv I-III. kötet. 2021.

Képi források jegyzéke

Térképek

I. katonai felmérés, 1782-1785.	https://maps.arcanum.com/hu
Pest-Buda-Óbuda és tágabb környékének topográfiai térképe, 1852.	BFL XV.16.d.241/17
Budapest kataszteri térképsorozata, 1867-72.	https://maps.arcanum.com/hu
Sz. kir. Pest város és környékének átnézeti térképe, 1868.	BFL XV.16.b.221/10a; BTM Itsz.n.; MOL S 74 U No 12-2 (Hungaricana)
II. katonai felmérés, 1819-1869.	https://maps.arcanum.com/hu
III. katonai felmérés, 1869-1887. (1:25000)	https://maps.arcanum.com/hu
III. katonai felmérés, 1869-1887. (1:75000)	https://maps.arcanum.com/hu
Pest áttekintő szabályozási várostérképe, 1873.	BFL XV.16.b.221/33 (1–9); MOL S 74 U No 31 (1–9); KÖH 14050 (1–9)
Budapest méter rendszerű kataszteri jellegű térképe, 1878.	BFL XV.16.e.251/23
Budapest topográfiai térképsorozata, 1882.	BFL XV.16.e.251/24 (24.)

Budapest közigazgatási térképsorozata, 1895. TM 1431/1–46 (hiányos)	BFL XV.16.e.251/28 (1–74); FSZEK BTf 29 (1–74 ?); FSZEK BTf 160 (1–74); MOL S 75 No 46/1–72; KÖH 10423 (34); OSZK
Budapest és tágabb környékének topográfiai térképe	BFL XV.16.h.295/cop3
Budapest belterületének és a külterület egy részének térképe, 1903.	BFL XV.16.e.251/145; FSZEK BT 214; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár G I h 1127; OSZK TM 740
Budapest belterületének és a külterület egy részének térképe, 1903.	BFL XV.16.e.251/145; FSZEK BT 214; Hadtört.TkTár G I h 1127; OSZK TM 740
Budapest közigazgatási térképsorozata, 1908.	BFL XV.16.e.251/37 1-65, hiányos, Budapest térképeinek katalógusa - 2619
Budapest kataszteri térképsorozata utólagos bejegyzésekkel, 1912.	https://maps.arcanum.com/hu
Umgebungskarte von Budapest (Budapest térképeinek katalógusa), 1913 körül	BFL XV.16.h.295/10a; FSZEK BT 552; Hadtört.TkTár G I h 92/2 (7 pld., rossz állapotú); MFT P 2276
Budapest közigazgatási térképsorozata, 1937.	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, G I h 1274 45
Budapest és közvetlen környékének várostérképe, 1940 körül, IV. Katonai felmérés, 1941.	BFL XV.16.e.251/152 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 5062 2 f
Topográfiai térkép, 1952.	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, L-034-015-C-a
Topográfiai térkép, 1959.	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, L-034-015-C-a
Topográfiai térkép, 1964.	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, L-034-015-C-a-002
Topográfiai térkép, 1975.	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, L-034-015-C-a
Topográfiai térkép, 1991	Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, L-034-015-C-a

Topográfiai térkép, 1998. Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Térképtár, 65-412_EOTR_M10e_1998

Légifelvételek, ortofotók

Corona kéműhold felvétele, 1960 <https://maps.arcanum.com/hu>

Légifelvétel, 1962. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 31227_971-1818; 31227_971-1819; 31227_971-1820; 31227_971-1877; 31227_971-1878; 31227_971-1879; 31271_970-9346; 31272_970-9347; 31273_970-9348; 31277_970-9418; 31278_970-9419; 31279_970-9420

Légifelvétel, 1972. geoshop.hu letöltési jelzet: 1972_0028_5085; 1972_0028_5086; 1972_0028_5087; 1972_0028_5088; 1972_0028_5181; 1972_0028_5183;

Légifelvétel, 1977. geoshop.hu, letöltési jelzet: 1977_0062_6732; 1977_0062_6734; 1977_0062_6735; 1977_0062_6738; 1977_0062_6739.

Légifelvétel, 1980. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 501-81; 503-81

Légifelvétel, 1986. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 4391-86

Légifelvétel, 1987. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtár, 5278-87

Légifelvétel, 1996. geoshop.hu, letöltési jelzet: 1996_0029_0052; 1996_0029_0053; 1996_0029_0114; 1996_0029_0115; 1996_0029_0116; 1996_0029_0118; 1996_0029_0173; 1996_0029_0174; 1996_0029_0175; 1996_0029_0177.

Ortofotó, 2000. geoshop.hu, szelvényszámok: 65-411_o_2010; 65-412_o_2010; letöltési dátum: 2022. 08. 22.

Ortofotó, 2010. geoshop.hu, szelvényszámok: 65-411_o_2000; 65-412_o_2000; letöltési dátum: 2022. 08. 22.

Google Earth felvétel, 2022. Google Earth

Internetes források

Balázs Bálint (szerk. é.n.): A Népliget története avagy hogyan lett az új városligetből a főváros legelhanyagoltabb közparkja
http://www.futas.net/futoverseny/Nepliget/nepliget_tortenete.pdf

Balázs Bálint, Bardóczi Sándor (2008): Mostohatestvér a nagyparkok között/Revitalizáció előtt a Népliget 2.

<http://epiteszforum.hu/galeria/mostohatestver-a-nagyparkok-kozott-revitalizacio-elott-a-nepliget-2/41029>

Bardóczi Sándor, Gábor Péter, Gergely Andrea, Kincses Péter (2008.): Revitalizáció előtt a Népliget/1. In: <http://epiteszforum.hu/revitalizacio-elott-a-nepliget-1>

Bardóczi Sándor, Gábor Péter, Lendvai Gábor (2008): "Nepcsi" maradsz mindörökre? Revitalizáció előtt a Népliget 3.

<http://epiteszforum.hu/nepcsi-maradsz-mindorokre-revitalizacio-elott-a-nepliget-3>

Budapest közigazgatási térképsorozata, 1895 (<http://mapire.eu/hu/map/budapest>)

Budapest topográfiai térképsorozata, 1882 (<http://mapire.eu/hu/map/budapest>)

Előterjesztés a Képviselő-testület részére a jelenlegi védettség tekintetében Kőbánya épített és természeti környezetének átfogó vizsgálatáról szóló jelentésről

<http://kobanya.hu/docs/kobanya/hu/news/174975.pdf>

Pesti László–Tarjányi Ferenc: Népliget, 2008.

<http://www.kia.hu/konyvtar/pestikert/nepliget01.htm#terkep>

https://www.diszkerteszek.hu/files/2022_KOZTERULETI_SORFAK_JEGYZEKE.pdf

<http://www.feketegezadezso.hu/index.php/munkaim>

<http://www.fortepan.hu>

http://www.pestizsibongo.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=437&Itemid=204

<https://adoc.pub/budapesti-varosvedo-egyeslet-kobanyai-csoportja.html>

https://pestbuda.hu/cikk/20181111_neptelen_nepliget

<https://villamosok.hu/balazs/bpvasut/ipvg/nepliget/index.html>

<https://www.kozterkep.hu/>

https://www.fasember.hu/files/lukacs_zoltan_utmutato_a_fak_vedelmerol_epitesi_teruletten.pdf

BP_klímastratégia_SECAP.pdf (budapest.hu)

<https://www.met.hu/>

<https://library.hungaricana.hu/>

<https://ntf.hu/index.php/2021/07/21/tinodi-lantos-sebestyen-budapesti-szobra/>

www.manda.hu

www.kozterkep.hu

<https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO>

<http://www.mek.oszk.hu/>

Mellékletek (II. kötet) jegyzéke

- 1/1. melléklet: Pest-Buda-Óbuda és tágabb környékének topográfiai térképe, 1852.
- 1/2. melléklet: Budapest kataszteri térképsorozata, 1867-72.
- 1/3. melléklet: Budapest méter rendszerű kataszteri jellegű térképe, 1878.
- 1/4. melléklet: Budapest közigazgatási térképsorozata, 1895.
- 1/5. melléklet: Ilsemann Keresztély: A Népliget kibővítési tervrajza, (fényképfelvétel a Kertészeti Lapok számára)
- 1/6. melléklet: Budapest belterületének és a külterület egy részének térképe, 1903.
- 1/7. melléklet: Budapest közigazgatási térképsorozata, 1908.
- 1/8. melléklet: Légifelvétel, 1928.
- 1/9. melléklet: Råde Károly 1928-as terve a Népliget parkosítására
- 1/10. melléklet: Budapest közigazgatási térképsorozata, 1937.
- 1/11. melléklet: Légifelvétel a Népliget egy részéről, 1944.
- 1/12. melléklet: Légifelvétel, 1944.
- 1/13. melléklet: Topográfiai térkép, 1952.
- 1/14. melléklet: Topográfiai térkép, 1959.
- 1/15. melléklet: Topográfiai térkép, 1964.
- 1/16. melléklet: Légifelvétel, 1972.
- 1/17. melléklet: Topográfiai térkép, 1975.
- 1/18. melléklet: Légifelvétel, 1996.
- 1/19. melléklet: Topográfiai térkép, 1998.
- 1/20. melléklet: Ortofotó, 2000.
- 1/21. melléklet: Ortofotó, 2010.
- 1/22. melléklet: Google Earth, 2022.
- 2/1. melléklet: Történeti úthálózat vizsgálat I.
- 2/2. melléklet: Történeti úthálózat vizsgálat II.
- 2/3. melléklet: Történeti úthálózat vizsgálat III.
- 2/4. melléklet: Növényállomány borítottsága Ilsemann Keresztély tervén
- 2/5. melléklet: Növényállomány borítottsága Budapest belterületének és a külterület egy részének térképén, 1903.
- 2/6. melléklet: Növényállomány borítottsága 1928-as légifelvételen
- 2/7. melléklet: Növényállomány borítottsága Råde Károly 1928-as tervén
- 2/8. melléklet: Növényállomány borítottsága az 1944-es légifelvételeken
- 2/9. melléklet: Növényállomány borítottsága az 1972-es légifelvételen
- 2/10. melléklet: Növényállomány borítottsága az 1996-os légifelvételen
- 2/11. melléklet: Növényállomány borítottsága 2022-es Google Earth felvételen

- 3/1. melléklet: A népligeti vízmű
- 3/2. melléklet: Ilenczfalvi Sárkány József-emlékkő
- 4/1. melléklet: A díszter
- 4/2. melléklet: Népliget 1913 körül
- 5/1. melléklet: A Népliget dísztere (fénykép aláírás: A Népliget nagy parterrének Buxus arabeszk dísze)
- 5/2. melléklet: Népliget díszterének környezete (fénykép aláírás: Részletek a Népligetből, Paulownia és Pyrus malus pendula, háttérben cserje és facsoportok)
- 6/1. melléklet: A Népliget egyik sétánya 1913-ban
- 6/2. melléklet: Népliget, Luczianovits Ferencz fiákermeister, háttérben Heinczel Mihály Nagyvendéglője
- 7/1. melléklet: A népligeti nagyvendéglő
- 7/2. melléklet: A népligeti nagyvendéglő (Szűts József nagyvendéglője)
- 8/1. melléklet: Az óriáskerék a Népligetben
- 8/2. melléklet: A Mutatványosok tere, képaláírás: „Világcsodák!”
- 8/3. melléklet: Mutatványosok téri első körhinta
- 9/1. melléklet: Koller Gáspár Néparánája a Mutatványosok terén
- 9/2. melléklet: Népligeti tenispálya, sporttelep, 1906.
- 10/1. melléklet: Népligeti tenispálya a hozzá kapcsolódó épülettel, 1905.
- 10/2. melléklet: Népligeti tenispálya
- 11/1. melléklet: Halász-kút, Dunaiszky László szobrászművész 1862-ben leleplezett alkotása
- 11/2. melléklet: Oroszlános-kút, 1916.
- 11/3. melléklet: Halász-kút a népligeti sétányok találkozásánál
- 12/1. melléklet: Ifjított fűzfák a Népligetben 1914-ben
- 12/2. melléklet: A Népliget 1913-ban télen
- 13/1. melléklet: Grand Prix 1936-ban a Népligetben
- 13/2. melléklet: Budapesti Honvéd Sportegyesület Nemzetközi Gyorsasági Motorversenyének plakátja
- 13/3. melléklet: Pályaavató autóverseny a népligeti nagykörben – Túrakocsik Gyorsasági Európa-bajnoki futam
- 14/1. melléklet: Alakra nyírt fák a Népligetben 1932-ben
- 14/2. melléklet: Alakra nyírt fák a Népligetben 1938-ban
- 15/1. melléklet: KISOK pálya felavatási ünnepe 1937-ben
- 15/2. melléklet: Építők pálya 1955-ben
- 16/1. melléklet: Futópróbák a prototípus metrókocsikkal 1953-ban
- 16/2. melléklet: A próbapálya vázlatrajza
- 16/3. melléklet: Elrendezési rajz a próbapályáról és kiszolgálóegységeiről
- 17/1. melléklet: A szánkódomb kialakításakor a domb alatt elrejtett bontási hulladék, 1961.
- 17/2. melléklet: Lengyel légionisták emlékműve
- 18/1. melléklet: Tinódi Lantos Sebestyén szobra a díszteren
- 18/2. melléklet: Népliget részlete 1960-ban
- 19/1. melléklet: Zala megye ajándéka, a Göcsej dombormű a Centenárium parkban
- 19/2. melléklet: Tolna megye ajándéka, egy térfal a Centenárium parkban
- 20/1. melléklet: Nógrád megye ajándéka, egy csempézett szökőkút a Centenárium parkban
- 20/2. melléklet: Békés megye ajándéka, a Hármaskörös csobogó a Centenárium parkban
- 21/1. melléklet: Fejér megye ajándéka, mézskőoszlop a Centenárium parkban
- 21/2. melléklet: Baranya megye ajándéka, siklósi márvány obeliszka a Centenárium parkban
- 22/1. melléklet: Centenárium park megnyitása
- 22/2. melléklet: Centenárium park, medence
- 23/1. melléklet: A volt Nagyvendéglő romos épület részlete 1993-ban
- 23/2. melléklet: A 2003-ban a parkban elhelyezett háromszögelési jel
- 23/3. melléklet: Sétáló naprendszer

- 24/1. melléklet: A halász-kút a budapesti népligetben az egyik nagy körút mentén, 1908.
- 24/2. melléklet: A nagykörönd egy részlete a viztorony felől nézve, 1908.
- 25/1. melléklet: Erdőrészlet a Népligetben, 1908.
- 25/2. melléklet: A központi fasor a Népligetben
- 26/1. melléklet: A Tisztviselőtelep sporttelepe a Népligetben, háttérben a sporttelep épületével
- 26/2. melléklet: A tisztviselőtelepi főgimnázium a Népligetből nézve
- 27/1. melléklet: A Nagyvendéglő épülete, 1910.
- 27/2. melléklet: A Nagyvendéglő épülete, 1910.
- 28. melléklet: id. Pecz Ármin: A pesti Népkert terve, 1868.
- 29. melléklet: Ilseman Keresztély: A Népliget kibővítési tervrajza
- 30. melléklet: Råde Károly 1928-as terve a Népliget parkosítására
- 31/1. melléklet: A Mutatványos tér Budapest közigazgatási térképsorozatán, 1895.
- 31/2. melléklet: A Mutatványos tér Budapest kataszteri térképsorozatán, 1912.
- 32. melléklet: Népliget mutatványos telepének új rendezési helyszínrajza, 1929.
- 33/1. melléklet: A Népliget vázlatos rajza
- 33/2. melléklet: A Népliget 'ideálterve'
- 34/1. melléklet: Népliget környezetvédelmi és környezetfejlesztési tanulmányterve, 1990.
- 34/2. melléklet: Sz. kir. Pest város és környékének átnézeti térképe, 1868.
- 35/1. melléklet: Pest áttekintő szabályozási várostérképe, 1873.
- 35/2. melléklet: I. katonai felmérés, 1782-1785.
- 36/1. melléklet: II. katonai felmérés, 1819-1869.
- 36/2. melléklet: III. katonai felmérés, 1869-1887. (1:2500)
- 37/1. melléklet: Budapest topográfiai térképsorozata, 1882.
- 37/2. melléklet: III. katonai felmérés, 1869-1887. (1:75000)
- 38/1. melléklet: Budapest topográfiai térképsorozata utólagos bejegyzésekkel, 1912.
- 38/2. melléklet: IV. katonai felmérés, 1941.
- 39/1. melléklet: Légifelvétel, 1950.
- 39/2. melléklet: Légifelvétel, 1955.
- 40/1. melléklet: Légifelvétel, 1958.
- 40/2. melléklet: Műholdfelvétel, 1960.
- 41/1. melléklet: Légifelvétel, 1962.
- 41/2. melléklet: Légifelvétel, 1987.
- 42. melléklet: Jelenlegi faállomány
- 43. melléklet: Jelenlegi, értékes faállomány
- 44. melléklet: Jelenlegi, invazív faállomány
- 45. melléklet: Védendő és bolygatható területek a parkban
- 46. melléklet: Értékleltárba felvett értékek térképi elhelyezkedése
- 47. melléklet: Értékleltár
- 48/1. melléklet: Az első Magyar Nagydíj 1936-ban a Népligetben megszervezett futamának pályanyomvonala.
- 48/2. melléklet: Fotó az első ízben megrendezésre kerülő Magyar Automobil Grand Prix alkalmából, 1936/1
- 48/3. melléklet: Fotó az első ízben megrendezésre kerülő Magyar Automobil Grand Prix alkalmából, 1936/2
- 49/1. melléklet: Fotó a Lengyel sétányról, a Vajda Péter utca felől, 1949
- 49/2. melléklet: Aszfaltos körsétány, kétoldalon murvaburkolatos gyalogúttal, 1960
- 49/3. melléklet: Aszfaltos körsétány, kétoldalon murvaburkolatos gyalogúttal, benne fasorokkal, 1960
- 50/1. melléklet: A terület feltöltése bontási törmelékkel. A háttérben a Könyves Kálmán körút - Vajda Péter utca sarkán álló Ganz irodaház, 1961/1
- 50/2. melléklet: A terület feltöltése bontási törmelékkel, 1961/2